
UDK 34(058)

ISSN 0350-8501
e-ISSN 2560-3116

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ЗБОРНИК РАДОВА
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ**

БРОЈ 107 | ГОДИНА LXV | 2026

FACULTY OF LAW
UNIVERSITY OF NIŠ

**COLLECTION OF PAPERS
FACULTY OF LAW, NIŠ**

№ 107 | YEAR LXV | 2026

Ниш/Niš 2026

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ

Ниш, 2026

Издавач

Правни факултет Универзитета у Нишу

За издавача

Проф. др Предраг Цветковић, декан

Главни и одговорни уредник

Др Марина Димитријевић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу

Уредник рубрике

Др Сања Борђевић Алексовски,
доцент Правног факултета Универзитета у Нишу

Редакциони одбор

Др Наташа Стојановић, редовни
професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

Др Саша Кнежевић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Нишу

Др Срђан Голубовић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Нишу

Др Марија Игњатовић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Нишу

Др Александар Мојашевић, редовни
професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

Др Сања Марјановић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Нишу

Др Славиша Ковачевић, ванредни
професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

Др Урош Здравковић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Нишу

Научни савет

Др Мирослав Борђевић, научни
сарадник Института за упоредно право у
Београду

Др Гордана Илић Попов, редовни
професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Др Весна Кнежевић Предић, редовни
професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

Др Љубинка Ковачевић, редовни
професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Др Миливоје Лапчевић, доцент Правног
факултета Универзитета у Крагујевцу

Др Душан Николић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Новом
Саду

Др Дејан Поповић, професор емеритус
Правног факултета Универзитета у
Београду

Др Бојан Урдаревић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у
Крагујевцу

Међународни редакциони одбор

Др Жељко Бартуловић, редовни професор Правног факултета Свеучилишта у Ријеци, Хрватска

Др Серјојин Андреј Викторович, доцент Руског економског универзитета „Г. В. Плеханов“ у Москви, Руска Федерација

Др Панајотис Главинис, редовни професор Правног факултета Аристотеловог универзитета у Солуну, Грчка

Др Федерика де Јулис, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Парми, Италија

Др Стојан Иванов, доцент Правног факултета Универзитета „Св. Климент Охридски“ у Софији, Бугарска

Др Мустафа Јасан, ванредни професор Правног факултета Универзитета за демократију у Измиру, Турска

Др Баха Јигит Сајин, доцент Правног факултета Универзитета Коч у Инстанбулу, Турска

Др Маријатереза Карбоне, ванредни професор Правног факултета Универзитета „Magna Graecia“ у Катанцару, Италија

Секретар Редакције: Невена Стаменковић Павловић, асистент Правног факултета Универзитета у Нишу

Лектура:

Гордана Игњатовић (енглески)
Александра Гојковић (српски)

Часопис излази три пута годишње.

Сви садржаји овог научног часописа објављују се под условима лиценце Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0).

ЦЕНТАР ЗА ПУБЛИКАЦИЈЕ Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, Трг краља Александра II, тел. +381 18 500201, zbornik@prafak.ni.ac.rs, www.prafak.ni.ac.rs

Др Гордана Паовић Јекнић, редовни професор Правног факултета Универзитета Црне Горе у Подгорици, Црна Гора

Др Дарко Радић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, Босна и Херцеговина

Др Жељко Радић, редовни професор Правног факултета Свеучилишта у Сплиту, Хрватска

Др Ангел Ристов, редовни професор Правног факултета „Јустинијан Први“ Универзитета „Ћирило и Методије“ у Скопљу, Северна Македонија

Др Димитрије Ћеранић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Источном Сарајеву, Република Српска, Босна и Херцеговина

Др Кармен Хименез Салседо, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Кордоби, Шпанија

Технички уредник: Ненад Милошевић

Технички уредник онлајн издања: Владимир Благојевић

Штампа: Донат Граф д.о.о. Београд

Тираж: 50

Зборник радова Правног факултета у Нишу под називом Collection of Papers, Faculty of Law, Niš је у пуном тексту доступан у:

- SCIndeks – Srpski citatni indeks
- Directory of Open Access Journals - DOAJ
- Central and Eastern European Online Library – CEEOL
- HeinOnline
- EBSCO база података (Legal Source)
- ERIH PLUS
- Open policy finder (Sherpa Romeo)

COLLECTION OF PAPERS, FACULTY OF LAW, NIŠ

Niš, 2026

Publisher

Faculty of Law, University of Niš

For the Publisher

Prof. dr Predrag Cvetković, Dean

Editor-in-Chief

Dr Marina Dimitrijević, Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Section Editor

Dr Sanja Đorđević Aleksovski, Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Editorial Board

Dr Nataša Stojanović, Full Professor, Faculty
of Law, University of Niš

Dr Saša Knežević, Full Professor, Faculty of
Law, University of Niš

Dr Srđan Golubović, Full Professor, Faculty
of Law, University of Niš

Dr Marija Ignjatović, Full Professor, Faculty
of Law, University of Niš

Dr Aleksandar Mojašević, Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Dr Sanja Marjanović, Full Professor, Faculty
of Law, University of Niš

Dr Slaviša Kovačević, Associate Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Dr Uroš Zdravković, Associate Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Scientific Council

Dr Miroslav Đorđević, Research Associate,
Institute of Comparative Law, Belgrade

Dr Gordana Ilić Popov, Full Professor,
Faculty of Law, University of Belgrade

Dr Vesna Knežević Pređić, Full Professor,
Faculty of Political Sciences, University of
Belgrade

Dr Ljubinka Kovačević, Full Professor,
Faculty of Law, University of Belgrade

Dr Milivoje Lapčević, Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Kragujevac

Dr Dušan Nikolić, Full Professor, Faculty of
Law, University of Novi Sad

Dr Dejan Popović, Professor Emeritus,
Faculty of Law, University of Belgrade

Dr Bojan Urdarević, Full Professor, Faculty
of Law, University of Kragujevac

International Editorial Board

Dr Željko Bartulović, Full Professor, Faculty of Law, University of Rijeka, Croatia

Dr Seregin Andrey Viktorovich, Assistant Professor, Plekhanov Russian University of Economics, Moscow, the Russian Federation

Dr Panagiotis Glavinis, Full Professor, Faculty of Law, Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Dr Federica De Iuliis, Associate Professor, Faculty of Law, University of Parma, Italy

Dr Stojan Ivanov, Assistant Professor, Faculty of Law, University *St. Kliment Ohridski*, Sofia, Bulgaria

Dr Mustafa Yasan, Associate Professor, Faculty of Law, Izmir Democracy University, Turkey

Dr Baha Yiğit Sayin, Assistant Professor, Faculty of Law, Koç University, Istanbul, Turkey

Dr Mariateresa Carbone, Associate Professor, Faculty of Law, *Magna Graecia* University of Catanzaro, Italy

Editorial Secretary: Nevena Stamenković Pavlović, Teaching Assistant, Faculty of Law, University of Niš

Proofreading:

Gordana Ignjatović (English)
Aleksandra Gojković (Serbian)

The Law Faculty journal is published three times a year.

All content of this scientific journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International Licence (CC BY-SA 4.0).

PUBLICATION CENTRE, Faculty of Law, University of Niš
Trg kralja Aleksandra 11, Niš 18000, Serbia
Telephone: +381 18 500 201
E-mail: zbornik@prafak.ni.ac.rs
Website: <http://www.prafak.ni.ac.rs>

Dr Gordana Paović Jeknić, Full Professor, Faculty of Law, University of Montenegro, Podgorica, Montenegro

Dr Darko Radić, Full Professor, Faculty of Law, University of Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

Dr Željko Radić, Full Professor, Faculty of Law, University of Split, Croatia

Dr Angel Ristov, Full Professor, Faculty of Law *Iustinianus Primus, Ss. Cyril and Methodius* University, Skopje, North Macedonia

Dr Dimitrije Čeranić, Associate Professor, Faculty of Law, University of East Sarajevo, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

Dr Carmen Jiménez Salcedo, Associate Professor, Faculty of Law, University of Córdoba, Spain

Layout editor: Nenad Milošević

Online Journal editor: Vladimir Blagojević

Print: Donat Graf d.o.o. Beograd

Circulation: 50

The Collection of Papers of the Faculty of Law in Niš under the title Collection of Papers, Faculty of Law, Niš is available in full text at:

- SCIndeks – Serbian Citation Index
- Directory of Open Access Journals - DOAJ
- Central and Eastern European Online Library – CEEOL
- HeinOnline
- EBSCO database (Legal Source)
- ERIH PLUS
- Open policy finder (Sherpa Romeo)

НАУЧНА ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА Зборник радова Правног факултета у Нишу

Зборник радова Правног факултета у Нишу је научни часопис који овај факултет у континуитету објављује од 1962. године. Од свог оснивања до данас, часопис је изградио препознатљив научни и друштвени идентитет и категорисан је као „врхунски часопис националног значаја“ (M51). Као једна од најзначајнијих правних периодичних публикација у Републици Србији, Зборник радова Правног факултета у Нишу има важну улогу у развоју правне науке и културе, афирмацији академске заједнице и подстицању критичког промишљања о правним институтима и њиховом побољшању. Часопис представља везу између универзитетског окружења, правне праксе и шире јавности, доприносећи изградњи правне државе, јачању демократских вредности и промоцији културе људских права.

Часопис припада научном пољу друштвено-хуманистичких наука, а тематски је посвећен превасходно праву, тј. следећим ужим правним областима: правно-теоријској, јавноправној, кривичноправној, грађанско-правној, трговинскоправној, правно-економској, правно-историјској и међународноправној. У часопису се простор даје и сродним дисциплинама као што су политикологија, економија, историја, филозофија права и социологија права.

Зборник радова Правног факултета у Нишу негује публикавање оригиналних и прегледних научних чланака високог квалитета, теоријског и емпиријског карактера, који доприносе напретку правне науке, као и полемика, приказа књига и научних конференција. Часопис подржава интердисциплинарни и компаративни приступ, критичке осврте на актуелна и значајна правна и друштвена питања, као и чланке који су резултат националних и међународних истраживања. Такође, часопис прихвата методолошку разноликост – од догматско-правне и нормативне анализе, преко историјских и компаративних студија, до емпиријских истраживања.

Језици на којима се могу објављивати научни чланци су српски, енглески, руски, француски и немачки, чиме се подстиче интернационализација часописа и отвореност према глобалној академској заједници. Часопис излази три пута годишње, а повремено се издају и тематски бројеви посвећени битним правним и друштвеним питањима. Посебна рубрика намењена је радовима студената докторских академских студија. На тај начин часопис пружа подршку младим истраживачима.

Чланци у часопису подлежу двострукој анонимној рецензији. Оцене изнесене у научним чланцима објављеним у часопису лични су ставови њихових аутора и не изражавају ставове редакције и издавача часописа.

THE JOURNAL SCIENTIFIC POLICY: Collection of Papers, Faculty of Law, Niš

The Collection of Papers of the Law Faculty in Niš is a scientific journal which has been continuously published since 1962. Since its establishment, the journal has built a recognizable scientific and social identity and is categorized as a “top journal of national importance” (M51). As one of the most important legal periodicals in the Republic of Serbia, the journal plays an important role in the development of legal science and culture, affirmation of the academic community, and promotion of critical thinking on legal institutes and their advancement. The journal is a link between the university environment, legal practice and the wider public. Thus, it contributes to the development of a state governed by the rule of law, strengthening democratic values, and promotion of human rights’ culture.

The journal falls into the scientific field of social sciences and humanities. It primarily covers topics from different areas of law: legal theory, public law, criminal law, civil law, commercial law, law and economics, legal history, and international law. Yet, it also publishes articles from related scientific disciplines, such as: political science, economics, history, philosophy of law, and sociology of law.

The journal fosters the publication of high-quality original and review scientific articles, based on theoretical and empirical research, which contribute to the advancement of legal science, as well as the publication of polemics, book reviews and scientific conference reports. The journal promotes interdisciplinary and comparative research, critical analysis of current and significant legal and social issues, and publication of articles which are the result of national and international research. The journal also encourages methodological diversity: legal-dogmatic and normative analysis, historical and comparative studies, and empirical research.

Scientific articles may be published in different languages: Serbian, English, Russian, French and German. It contributes to the internationalization of the journal and openness towards the global academic community. The journal is published three times a year but, occasionally, there are thematic issues on important legal and social matters. A special section is dedicated to high-quality scientific articles written by doctoral students. Thus, the journal provides support to young researchers.

The articles published in this journal are subject to double-blind peer review. The opinions presented in the published scientific articles reflect the personal views of their authors and do not embody the views of the journal editorial board and publisher.

САДРЖАЈ / CONTENTS

Уводна реч..... 13-14
Editor's Introductory Note

ЧЛАНЦИ / ARTICLES

Наташа Стојановић
Кућни љубимци и развод брака..... 17-42
Pets and Divorce

Дејан Вучетић,
Невена Миленковић
Понављање поступка у управном спору..... 43-62
Reopening the Administrative Dispute Procedure

Ивана Симоновић
Теоријско-правно утемељење
приватности у јавној сфери 63-87
*The Theoretical and Legal Foundations
of Privacy in the Public Sphere*

Марија Драгићевић Ђорђевић
Међународни и европски стандарди дуготрајне неге:
ка обликовању изведеног социјалног права..... 89-108
*International and European Standards of Long-Term Care:
The Emergence of derived Social Security Right*

Сања Ђорђевић Алексовски
Општа правна начела као перемпторне норме
међународног јавног права..... 109-132
*General Principles of International Law as
Peremptory Norms of International Law*

Andrej Blagojević

The European Media Freedom Act: Regulatory
Development and Implementation Challenges..... 133-149

*Европски акт о слободи медија: Регулаторни
развој и изазови у примени*

Сара Митић

Уговор о купопродаји у
српском средњовековном праву 151-163

The Contract of Sale in Serbian Medieval Law

II РАДОВИ ДОКТОРАНАДА / PHD STUDENTS PAPERS

Немања Јанковић

Давање електронских књига на послугу од стране
јавних библиотека у праву Европске уније 167-187

*Lending of Electronic Books by Public
Libraries under European Union Law*

Кристиан Ковач

Употреба силе у међународном праву и
повреда међународног уговора 189-210

*Use of Force in International Law and
Breaches of International Treaties*

III ПРИКАЗИ / REVIEWS

Маша Смиљана Шовић

Међународна научна конференција „Правна заштита
деце“, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш,
11. и 12. децембар 2025. године..... 213-216

Упутство за ауторе 217-222

Guidelines for Authors

Уводна реч

Поштовани читаоци,

Са задовољством вам представљамо број 107/2026 Зборника радова Правног факултета у Нишу. Пред вама се налазе квалитетни научни чланци из различитих области права, као и приказ међународне научне конференције „Правна заштита деце“, одржане на Правном факултету Универзитета у Нишу, децембра 2025. године. Наш часопис остаје веран опредељењу пружања подршке младим научним истраживачима. У том контексту напомињемо да су радови студената докторских академских студија права, којима је посвећена посебна рубрика у часопису, и овом приликом, достигли завидан ниво квалитета.

У Нишу, мај 2026.

Главни и одговорни уредник

Проф. др Марина Димитријевић

Editor's Introductory Note

Dear Readers,

We are pleased to present a new issue of the scientific journal Collection of Papers of the Faculty of Law in Niš (No. 107/2026). It contains high-quality scientific articles from various fields of law, as well as a review of the International Scientific Conference "Legal Protection of Children", held at the Faculty of Law, University of Niš, in December 2025. Our journal remains committed to supporting young scientific researchers. In that context, a separate section in this issue is dedicated to scientific articles submitted by doctoral students in law, which have once again demonstrated a remarkable quality level.

Niš, May 2026

Editor-in-Chief

Prof. Marina Dimitrijević, LL.D.

І ЧЛАНЦІ / ARTICLES

КУЋНИ ЛЉУБИМЦИ И РАЗВОД БРАКА**

DOI: 10.5937/zrpfno-65911

UDK: 636.045:347.627.3

UDK: 636.066

UDK: 636.083

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 20.03.2026.

Исправљен: /

Прихваћен: 29.04.2026.

Апстракт: У раду аутор разматра правни статус кућних љубимаца после развода брака њихових власника кроз призму законских решења, судске праксе и теорије у француском, руском, шпанском и америчком праву. Будући да Породични закон Републике Србије ништа изричито не говори о правној судбини кућних љубимаца разведених супружника, истраживање има за циљ да српском законодавцу предложи решења која треба да помогну да развод брака протекне што безболније за саме супружнике, али и за њихове кућне љубимце. Сврха истраживања јесте и да се, захваљујући предложеним правним механизмима, не повећа број напуштених кућних љубимаца услед престанка брака разводом. У истраживачком процесу аутор је користио: упоредно-правни, правно-догматски, нормативно-правни и историјско-правни метод.

Кључне речи: кућни љубимци, добробит животиња, развод брака.

---

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: natasa@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0002-6928-8298

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 5. 2. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

1. Уводне напомене

Престанак брака разводом је релативно честа појава у савременом српском друштвеном миљеу. Статистика је неумољива и потврђује да се из године у годину број разведених бракова повећава.¹

Када дође до развода брака, његове последице трпе не само супружници већ и њихова деца, други чланови породице, шира друштвена заједница, па и кућни љубимци² у власништву бившег брачног пара.

Премда нема публикованих података колико брачних парова има кућне љубимце, спроведена истраживања показују да је скоро 2.000.000 паса и преко 30.000 мачака регистровано у Централној бази података о обележавању животиња (паса и мачака) републичке Управе за ветерину.³ Други кућни љубимци (птице, рибице, хрчци, корњаче, итд.), нису узети у обзир, јер се и не обележавају, па и не региструју на основу Правилника о начину обележавања и регистрацији паса и мачака⁴. Наведени подаци довољно говоре у прилог томе да међу супружницима који се разводе врло вероватно има и оних који су власници кућних љубимаца.

Породични закон Републике Србије,⁵ иако садржи бројна правила, материјалноправног и процесноправног карактера о разводу брака и његовим последицама, ништа не говори о правој судбини кућних љубимаца разведених супружника у случају да се они не договоре о томе ко ће преузети бригу о њима након престанка брака. Да ли кућног љубимца треба приликом развода брака третирати као покретну ствар, већ деценијама већински став у теорији и судској пракси у Србији, или као живо биће које, попут човека, може да осети бол, патњу, страх, стрес и панику, што изричито прописује Закон о добробити животиња?⁶

Како ћемо видети у продужетку рада, француски, руски, шпански и амерички законодавци не решавају на истоветан начин правну судбину кућних љубимаца брачних парова који се разводе. Узимајући за полазну основу законска решења, ставове судова и схватања теоретичара у овим

1 Републички завод за статистику, 2025: 50.

2 О ближем одређењу овог термина видети: Стојановић, 2017: 221.

3 Наведене бројке не показују реално стање ствари на терену, будући да је велики број паса, а посебно мачака, и даље нерегистрован. Подаци наведени према: N. Anđelković, Србија, животинје и троškovi života: Kako se vlasnici nose sa poskupljenjima hrane i opreme za ljubimce, 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija:63485585>; Povećan broj pasa u Srbiji, retko koje domaćinstvo ih nema: U našoj zemlji ih ima skoro 2 miliona, 2023, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3645429-povecan-broj-pasa-u-srbiji>. 18. децембар 2025. године.

4 Службени гласник РС. Бр. 23.2012.

5 Службени гласник РС. Бр. 18.2005, 72.2011 – други закон и 6.2015.

6 Службени гласник РС. Бр. 41.2009.

државама у погледу правног третмана кућних љубимаца током и после развода брака, чинимо покушај да домаћем законодавцу понудимо решења која би *de lege ferenda* могла бити примењена како би развод брака протекао што безболније за саме супружнике, али и за кућне љубимце, и како би се смањило број напуштених кућних љубимаца управо као последица развода брака.

2. Француско право

Грађански законик Републике Француске⁷ не садржи посебна правила о томе коме припадају кућни љубимци после престанка брака разводом (или поништајем).

Премда француски законодавац, са новелама ССФ из 2015. године, а по угледу на Законик о селу и поморском риболову,⁸ одређује правну природу животиња „као живих бића обдарених осетљивошћу” њихово стицање, ипак, подлеже правилима имовинског права.⁹ Дакле, у француском праву животиње имају специфичан правни статус који им не даје и право на правни субјективитет (Collomb, Chevassus, 2025).

За француске судове неспорно је ако је неко од супружника кућног љубимца стекао пре ступања у брак, па дође до развода истог. Кућни љубимац припада оном супружнику који путем одговарајућих доказа потврди своје власништво над њим (Saldmann, 2021).

Питање „поделе” кућног љубимца стеченог у току трајања брака умногоме зависи од договора супружника. Супружници могу да договоре заједничку бригу о кућном љубимцу или накнаду дела трошкова супружнику који самостално брине о животињи (Saldmann, 2021). Ако таквог договора нема, правна судбина кућног љубимца којег су супружници стекли током трајања брака условљена је имовинским режимом за који су се супружници определили.

Уколико супружници нису брачним уговором другачије одредили, у примени је законски имовински режим који подразумева да се имовина коју су супружници стекли током трајања брака сматра њиховом заједничком имовином, осим ако неко од супружника не докаже да одређена имовинска права чине његову посебну имовину.¹⁰

7 Code civil des français – CCF, Version en vigueur au 10 mars 2025. Преузето 10. 3. 2025. године. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

8 Code rural et de la pêche maritime, Version en vigueur au 05 octobre 2025. Преузето 5. 10. 2025. године. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071367/

9 Видети: чл. 515-4 ССФ.

10 Видети: чл. 1402, ст. 1 ССФ.

Супружници могу брачним уговором прилагодити законски имовински режим својим потребама и интересима у два правца. С једне стране, супружници се могу договорити да све што стекну пре склапања брака или током склапања брака чини њихову посебну имовину.¹¹ С друге стране, супружници могу постићи договор да је сва њихова имовина, како она стечена пре брака, тако и она стечена у браку њихова заједничка имовина (режим универзалне заједничке имовине), изузев оних имовинских права која по својој природи чине посебну имовину (нпр. гардероба).¹² Одступање од овог имовинског режима могуће је и ако сами супружници у погледу појединих имовинских добара другачије одреде (Saldmann, 2021).

Ако су се супружници определили за законски имовински режим или режим универзалне заједничке имовине, а не могу да се договоре о томе коме ће кућни љубимац припасти, француска судска пракса изнедрила је више критеријума за „поделу” кућног љубимца после развода брака. Тако су за судове у Француској приликом додељивања кућног љубимца једном од супружника били релевантни: квалитет животног окружења супружника после престанка брака из угла добробити кућног љубимца;¹³ емотивна везаност деце бивших супружника за кућног љубимца;¹⁴ ¹⁵ ко је од бивших супружника током трајања брака бринуо или више бринуо о кућном љубимцу;¹⁶ приходи бивших супружника и могућност супружника да организује своје радно време и прилагоди га потребама кућног љубимца (GESIKA, 2025); потреба за помоћи кућног љубимца једном од супружника;¹⁷ способност супружника да брине о

¹¹ Видети: чл. 1405 CCF.

¹² Видети: чл. 1404 CCF.

¹³ CA Versailles, 13 janvier 2011, n° 10/00572. Преузето 18. 11. 2025. године. https://www.dalloz-fr.ezpum.scdimontpellier.fr/documentation/Document?ed=etudiants&id=CA_VERSAILLES_2011-01-13_1000572&Fromid=AJFAM_CHRON_2012_0006.

¹⁴ CA Dijon, 15 juin 2006, Gaz. Pal. 2006 n° 234 p obs. P. Gerbay. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

¹⁵ У француској судској пракси има и случајева да су кућни љубимци одвајани од деце управо због несвесног поступања и насиља детета према животињи. Видети: Nancy, 21 mai 1981, jurisdata n° 1981-042815. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

¹⁶ У француској литератури као пример за овај критеријум наводи се случај „Platoon” Апелационог суда у Паризу, из септембра месеца 2001. године. Наведено према: (GESIKA, 2025).

¹⁷ Douai, ch. 7 sect. 1, 16 mai 2002, jurisdata n° 2002/195626. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

кућном љубимцу¹⁸ (детаљније: Collomb, Chevassus, 2025). Поједини судови у Француској, приликом одлучивања којем од бивших супружника треба доделити кућног љубимца, руководили су се чисто правилима имовинског права код поделе недељивих покретних ствари, укључујући ту и накнаду дела трошкова које је један од супружника имао бринући о кућном љубимцу.¹⁹ Емотивна блискост између једног од бивших супружника и кућног љубимца, као и интерес животиње нису се чинили довољно релевантним да би се спор решио (Marchadier, 2019: 29–30).

У француској судској пракси, посебно са новелама ССФ из 2015. године, честа је појава да судије, приликом доношења одлуке о поверавању кућног љубимца једном од супружника после развода брака, другом супружнику признају право на посете кућног љубимца и право на одговарајући смештај приликом тих посета (Cochet, 2024). Судови у Француској, углавном, не одлучују о заједничкој бризи супружника над кућним љубимцима после развода брака.²⁰

Премда ССФ регулише грађанско партнерство²¹ и ванбрачну заједницу,²² он, као и у случају престанка брака разводом, не садржи решења о томе коме ће од грађанских партнера, односно ванбрачних партнера кућни љубимац припасти после престанка њихове везе. Будући да је за грађанске партнере или ванбрачне партнере својствен имовински правни режим посебне имовине, осим ако споразумом грађански партнери нису предвидели режим заједничке имовине, проистиче да се питање „поделе” кућног љубимца после престанка грађанског партнерства, односно ванбрачне везе, по правилу не поставља, наравно, ако се пруже потребни докази о власништву над кућним љубимцем (GESICA, 2025).

3. Руско право

Породични законик Руске Федерације²³ ниједном својом одредбом не регулише правну судбину кућних љубимаца у власништву

18 CA Bastia, 15 janvier 2014, 12&00848. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

19 Видети: Orléans, ch. Urgences, 20 mars 2019, n° 18/02613 : Dr. Fam. 2019 comm. 170 obs, J.-R. Binet. Наведено према: Marchadier, 2019: 28. Видети и: Civ 1ère, 13 décembre 2017, n°16-27.830. Наведено према: Saldmann, 2021.

20 О предностима и недостацима заједничке бриге над кућним љубимцима од стране бивших супружника, видети: Cochet, 2024.

21 Видети: чл. 515-1 ССФ.

22 Видети: чл. 518-8 ССФ.

23 Семейный кодекс Российской Федерации – СКРФ от 29. 12. 1995. N 223-ФЗ. Закључно са изменама и допунама од 30. 10. 2025. N 36-Р. Преузето 24. 12. 2025. године. <https://>

супружника после престанка брака разводом (или поништајем). Иако руски законодавац Законом о одговорном поступању са животињама²⁴ њих третира као бића која су способна да доживе емоције и патњу,²⁵ Грађански кодекс²⁶ их, ипак, ближе одређује као објекте грађанских права за која важе правила о имовини, уколико закон или други правни акти не прописују нешто друго. У савременом руском праву, и поред тога, не ставља се знак једнакости између животиња и покретних ствари, будући да је предвиђена, приликом вршења права, забрана окрутног поступања према животињама, јер је оно у супротности са принципом хуманости.²⁷

Управо наведена законска решења, као и чињеница да руски законодавац не прописује посебна правила за стицање кућних љубимаца, послужила су руским судовима да различито поступају у поступку за развод брака у односу на кућне љубимце о којима су бивши супружници бринули док је брак трајао.

У једном броју случајева судови су за полазну основу у одлучивању којем од бивших супружника кућни љубимац треба да припадне узимали право својине над кућним љубимцем. Уколико је кућни љубимац стечен пре склапања брака или у браку, али без накнаде,²⁸ узимајући у обзир и поклон који је један од супружника даровао другом,²⁹ судови су, углавном, заузимали став о додељивању кућног љубимца супружнику који је, уз

---

consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/

24 Федералный закон от 27 декабря 2018 N 498-ФЗ (ред. от 08 августа 2024) „Об ответственном обращении с животными и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации”. Преузето 22. 12. 2025. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_314646/5563dda51dcoagcbo2c54fa681f63167406e52d4.

25 Видети: чл. 4, ст. 1, тач. 1 Закона о одговорном поступању са животињама Руске Федерације.

26 Гражданский кодекс Российской Федерации – ГК РФ, часть первая от 30 ноября 1994 г. N 51-ФЗ, часть вторая от 26 января 1996 г. N 14-ФЗ, часть третья от 26 ноября 2001 г. N 146-ФЗ и часть четвертая от 18 декабря 2006 г. N 230-ФЗ. Закључно са изменама и допунама од 25. 11. 2025. године, N 41-Р. Преузето 20. 12. 2025. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/

27 Видети: чл. 137 ГК РФ.

28 У једном случају супруга је успела, захваљујући доказима, да оспори право свог супруга на половину вредности немачког овчара стеченог током трајања брака, будући да га је она добила на поклон од власника одгајивачнице и била уписана у Регистар Руске кинолошке федерације као власница овог пса. Видети: Решение Кировского районного суда Ставропольского края от 29 мая 2019 года по делу N°2-468/2019. Наведено према: Шакина, 2023.

29 Видети: Решение Калининского районного суда г. Новосибирска от 26 сентября 2017 года по делу N° 2-3722/2017. Наведено према: Шакина, 2023.

одговарајуће доказе, потврдио право својине над кућним љубимцем.³⁰ Изузетно, руски судови су чинили одступање од наведеног критеријума уколико је супружник – власник кућног љубимца, окрутно поступао према њему (Корчанова, Чумаков, Бударагин, 2025). С правом је примећено у руској правној литератури да стриктно придржавање за наведени критеријум у погледу стицања кућних љубимаца после престанка брака разводом не мора бити и правично, посебно ако је кућни љубимац, у власништву једног од супружника, из средстава породичног буџета храњен, ветеринарски збрињаван, негован, дресиран и сл. (Антонова, 2019).

Кућни љубимци које су бивши супружници стекли током трајања брака заједничким средствима, по правилу, улазе у њихову заједничку имовину,³¹ наравно ако за то пруже чврсте доказе.³² Иако је набављен заједничким средствима супружника током трајања брака, кућни љубимац који помаже једном од супружника са инвалидитетом, или је намењен за лечење једног од супружника, не може бити предмет поделе јер не чини заједничку имовину супружника (Трапезникова, 2025). Штавише, по схватању руских судова, тркачки коњ који је стечен током трајања брака заједничким средствима супружника класификован је као предмет за личну употребу једног од супружника³³ будући да је његово поседовање „повезано са задовољавањем духовних потреба, као и потреба за исказивањем бриге и самоизражавањем”. Због наведених аргумената, коњ није „ушао” у заједничку имовину супружника.³⁴

Када је кућни љубимац у заједничком власништву супружника, а будући да не може физички да се дели, његово припадање једном или другом супружнику, у првом реду, зависи од договора самих

30 На основу чл. 36, ст. 1 СКРФ.

31 На темељу чл. 34 СКРФ.

32 Тако је, у једном случају, супружник приликом развода брака тражио од суда да пас, расе шпанијел, по имену Џек, буде „подељен” као саставни део заједничке имовине, тако што би њему припала половина новчане противвредности пса, а супрузи сам пас. Суд је, поступајући у овом случају, закључио да кућни љубимац не чини заједничку имовину супружника, будући да му нису презентовани докази о томе да је пас купљен заједничким средствима током трајања брака. Видети: Апелляционное определение СК по гражданским делам Московского городского суда от 14 марта 2019 года, по делу N 33-6621/2019. Преузето 24. 12. 2025. године. <https://base.garant.ru/307576458/> Детаљније о овом случају видети код: Козлова, 2024.

33 На основу чл. 36, ст. 2 СКРФ.

34 Видети: Апелляционное определение Московского городского суда от 14. июня 2017 года по делу N° 33-22762/2017. Наведено према: Шакина, 2023.

супружника који може бити у форми брачног уговора,³⁵ или споразума о подели заједнички стечене имовине.³⁶ По правилу, постигнути договор о припадању кућног љубимца једном од супружника прати и подела трошкова за исхрану, ветеринарске услуге и негу кућног љубимца, као и начин виђања кућног љубимца са супружником који не брине о њему. Супружници се могу договорити да заједнички брину о кућном љубимцу након престанка брака, наизменично, у тачно прецизираним временским оквирима (Трапезникова, 2025).

У ситуацији да бивши супружници не могу да се сложе о томе ко ће од њих двоје бринути о кућном љубимцу, суд одлучује о „подели” кућног љубимца, тако што једном од њих кућни љубимац припада, а другом половина његове вредности, изражена у новцу.³⁷ Притом, свака страна имао право, у случају да се ради о кућном љубимцу велике вредности, да представи своју процену вредности кућног љубимца и да оспори процену вредности друге стране (Антонова, 2019). Руски судови су се, у одређеном броју случајева, приликом одлучивања којем од супружника после развода брака поверити бригу о кућном љубимцу, руководили најбољим интересом животиње. Отуда, кућни љубимац је додељен: супружнику који се и током трајања брака првенствено бринуо о њему и који је за време поступка за развод брака задовољавао његове биолошке потребе,³⁸ или супружнику који има потребне вештине и знања да брине о животињи.³⁹ Такође, став је судова да бригу о кућном љубимцу треба да преузме бивши супружник који има потребне услове за његово одгајање (Трапезникова, 2025). Одлука суда да кућног љубимца додели једном од супружника у појединим случајевима била је мотивисана јаком везаношћу детета за кућног љубимца над којим управо тај супружник самостално врши родитељско право (Суббота, 2024).

Одлука надлежног суда о „подели” кућног љубимца има смисла и оправдања уколико се кућни љубимац налази у поседу једног од бивших супружника или трећег лица.⁴⁰ Ако један од супружника одговарајућим

35 На основу чл. 41 СКРФ.

36 На темељу чл. 38, ст. 2 СКРФ.

37 На основу чл. 39, ст. 1 СКРФ.

38 Видети: Решение Ленинского районного суда г. Сартова Саратовской области от 24 мая 2018 года по делу № 2-1396/2018. Наведено према: Шакина, 2023.

39 Видети: Решение Останкинского районного суда г. Москвы от 21 ноября 2017 года по делу № 02-1129/2017, оставлено без изменений апелляционным определением Московского городского суда от 24 апреля 2018 года по делу № 33-18160/2018. Наведено према: Шакина, 2023.

40 На то јасно упућује чл. 15, ст. 3 Декрета Пленума ВСРФ од 5. 11. 1998. године „О примени законодавства од стране судова приликом разматрања случајева развода

доказима не може да потврди да се кућни љубимац налази код другог, сада бившег супружника,⁴¹ или један од њих пориче да поседује животињу чију поделу тражи други супружник,⁴² онда надлежни суд редовно одбацује такав захтев за деобу кућног љубимца и „пресуђује” да нема шта да се дели.

Како би се избегло да један од супружника током развода брака украде или отуђи кућног љубимца, руски законодавац предвиђа Законом о грађанском поступку⁴³ могућност предузимања мера обезбеђења којим се кућни љубимац штити, попут одузимања кућног љубимца од једног супружника и његове предаје на чување другом лицу или забране отуђења кућног љубимца⁴⁴ (деталније: Трапезникова, 2025).

Будући да СКРФ признаје само бракове склопљене у матичним службама,⁴⁵ следи да се на ванбрачне партнере правила о заједничкој имовини супружника не примењују, те отуда кућни љубимац може бити једино у власништву једног од ванбрачних партнера (деталније: Нотариальная палата Санкт-Петербурга, 2024).

4. Шпанско право

Све до 5. јануара 2022. године, када су на правну снагу ступиле измене и допуне Грађанског кодекса Краљевине Шпаније,⁴⁶ на основу

брака” (Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 05. 11. 1998 N 15 (ред. От об. 02. 2007) „О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака”). Преузето 12. 11. 2025. године. https://consultant.ru/dokument/cons_doc_LAW_20961/

41 У поступку за развод брака, један од супружника није могао да пружи адекватне доказе да је мачка, расе „мејн кун”, по његовој тврдњи стечена током брака заједничким средствима супружника, у поседу другог супружника, па је надлежни суд закључио да они немају шта да деле, јер животиње нема. Видети: Апелляционное определение Московского городского суда от 28 марта 2019 года по делу № 33-8399/19. Наведено према: Шакина, 2023.

42 Видети: Решение Красногорского городского суда Московской области от 22 декабря 2014 года № 2-3809/2014. Наведено према: Шакина, 2023.

43 Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации – ГПКРФ, от 14. 11. 2002. године, N 138-ФЗ. Закључно са изменама и допунама од 22. 12. 2025. године, N 47-Р. Преузето 2. 1. 2025. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570.

44 Видети: чл. 139 и чл. 140 ГПКРФ.

45 Видети: чл. 1, ст. 2 СКРФ.

46 Real Decreto de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil – CCS , „*Gaceta de Madrid*”, núm. 206, de 25/07/1889. Última actualización publicada el 03/01/2025. Преузето 14. 12. 2025. године. <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-civil/>

Закона 17/2021 од 15. 12. 2021. године,⁴⁷ у овој држави кућни љубимци су третирани као чисто имовинска категорија, па се, углавном, тако и решавала њихова судбина током престанка брака разводом или услед раставе супружника (или због поништаја брака). Релативно је мали број пресуда шпанских судова који су до тада узимали у обзир: добробит кућног љубимца,⁴⁸ емотивну блискост кућног љубимца и неког од супружника,⁴⁹ дубоку повезаност деце са кућним љубимцем⁵⁰ или чињеницу да су кућни љубимци, попут човека, обдарени осећајима.⁵¹

Са поменутих новелама из 2022. године, шпански законодавац чини радикалан заокрет у третирању кућних љубимаца. Томе јасно сведочи

---

47 Ley 17/2021, de 15 de diciembre, de modificación del Código Civil, la Ley Hipotecaria y la Ley de Enjuiciamiento Civil, sobre el régimen jurídico de los animales, „BOE”, núm. 300, de diciembre de 2021. Преузето 12. 12. 2025. године. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2021-20727>.

48 Тако је Првостепени суд у Овиједу закључио да животиње нису предмети, већ жива бића обдарена осетљивошћу, чија добробит мора бити обезбеђена. Суд је одлучио, како кућни љубимац не би непотребно патио, да оба бивша супружника брину о њему. Видети: Sentencia Juzgado de Primera Instancia de Oviedo nº 11, de 13 de enero de 2022, nº recurso 339/2021, nº resolución 9/2022. Наведено према: Martínez Ortega, 2025.

49 Тако је Првостепени суд бр. 11 у Мадриду, одлуком бр. 358/2021 од 7. 10. 2021. године, закључио да власништво над кућним љубимцем (пас, по имену „Панда”) једног од супружника не може превладати емотивну везу коју кућни љубимац има са другим супружником, те да стога супружници треба да заједно брину о њему и да равномерно и заједно носе трошкове задовољавања његових потреба. Видети: Juzgado de Primera Instancia Nº 11 de Madrid, Sentencia 358/2021 de 7 Oct. 2021. Преузето 28. 12. 2025. године. <https://www.cvca.es>.

50 У пресуди Покрајинског суда Наваре, бр. 182/2013 од 9. 10. 2013. године, наведено је, поред осталог, да ће „пас увек пратити децу” и да се брига о њему поверава оном родитељу који врши родитељско право, док све трошкове издржавања треба да носе оба родитеља у једнаким деловима. Видети: Sentencia 182/2013 de octubre de la Audiencia Provincial de Navarra. Преузето 2. 12. 2025. године. <https://www.ezarolegal.es/blog/quien.se-queda-perro-gato-separacion-divorcio>.

51 Тако је првостепени суд бр. 9 у Ваљадолиду закључио да животиње нису ствари, већ бића обдарена осетљивошћу. Узимајући у обзир пре свега добробит кућног љубимаца (пас, по имену „Качас”), судија који је поступао у конкретном случају одлучио је да о њему заједнички брину бивши супружници, и то тако што ће шест месеци у години пас боравити код једног супружника, а у другој половини године код другог супружника. Судија је, такође, предвидео да сваки од бивших супружника има право на комуникацију са кућним љубимцем у време када он не борави код њега. Видети: Sentencia del Juzgado de Primera Instancia Nº 9 de Valladolid, 88/2019, de 27 May 2019. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://diariolaey.lalynext.es/Content/DocumentoRelacionado.aspx?paramas=H4slAAAAAAEAMtMSbH1CjUwMDAztjAzNzFSKostKs7Mz7MNyoxPzStJBfEzoypd8pNDKggTsbdMSc4pT1ZjzUhOLXBjLUpoTc1zUhKLBEOKSIMBFpdFyEsAAA=WKE>. Такође, видети већ споменути пресуду Првостепеног суда у Овиједу.

чл. 333 бис ССС који прописује да су животиње жива бића обдарена осетљивошћу, а да се правни режим имовине и ствари примењује на њих само уколико је компатибилан са њиховом природом или одредбама намењеним њиховој заштити.⁵²

У складу са квалитативно другачијим погледом на правну природу животиња, посебно кућних љубимаца, иде и правило, садржано у чл. 90, ст. 1, б бис које недвосмислено указује да споразумни развод брака или споразум о растави између супружника обавезно мора да садржи и део који се односи на кућне љубимце, под претпоставком да супружници имају једног или више кућних љубимаца. Шпански легислатор, руководећи се са два, по снази и важности, потпуно једнака критеријума: интереси чланова породице и добробит кућног љубимца, одређује да у споразуму о разводу брака или споразуму о растави супружника мора да буде наведено да ли ће један или оба супружника бринути о кућном љубимцу после престанка брака. Уколико је опредељење супружника да заједнички брину о кућном љубимцу, у споразуму мора да буду означени периоди у којима ће они бринути о кућном љубимцу и како ће се намиривати обавезе које се односе на кућног љубимца. Ако се пак супружници договоре да само један од њих брине о кућном љубимцу, други супружник има право на посете кућног љубимца. Ствар је договора између супружника како ће се ово право реализовати – у месту где кућни љубимац борави или на некој другој локацији (Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 11). У шпанској правној литератури је исправно примећено да се два наведена критеријума могу широко тумачити у пракси јер није путем ближих параметара прецизирано који то од супружника има бољи однос са кућним љубимцем или ко од њих двоје животињи обезбеђује виши ниво добробити (Sancho, 2023).

Да ли и у којој мери споразум супружника о разводу брака или растави штити добробит кућног љубимца, накнадно проверава надлежни судија који је овлашћен, уколико процени да се истим озбиљно штети добробити кућног љубимца, да нареди усвајање потребних мера за заштиту добробити животиња које немају утицаја на одобрени споразум о разводу брака или растави супружника.⁵³

Шпански законодавац додатно штити добробит кућних љубимаца правилом да су надлежни судски службеник или нотар овлашћени да приликом овере споразума о разводу брака или растави супружника

52 Заштиту добробити животиња на територији Краљевине Шпаније ближе уређује Закон о заштити права и добробити животиња (Ley 7/2023, de 28 de marzo, de protección de los derechos y el bienestar de los animales, „BOE”, núm. 75, de 29 marzo de 2023. Преузето 14. 12. 2025. године. <https://www.boe.es/eli/es/l/2023/03/28/7>).

53 Видети: чл. 90, ст. 2 ССС.

процене његову евентуалну штетност за добробит кућног љубимца. Уколико јесте штетан, овлашћено лице ће упозорити супружнике на то и прекинути поступак овере.⁵⁴

Виши ниво у заштити добробити кућног љубимца супружника који су пред разводом или раставом обезбеђује и решење, садржано у CCS, које омогућава измену споразума о разводу брака или растави супружника или измену мера које се односе на кућног љубимца, ако су се околности конкретног случаја озбиљно промениле.⁵⁵

Уколико супружници не могу да се договоре о томе ко ће после развода брака или раставе преузети бригу о кућном љубимцу, онда суд о томе одлучује.⁵⁶ Надлежном суду, приликом одлучивања о томе коме ће од супружника кућни љубимац бити поверен, служе већ наведена два критеријума: интереси чланова породице и добробит животиња. За шпанског законодавца, дакле, није од примарног значаја ко је од супружника власник животиње (Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 13; Fernández Benavides, 2025). Заједничка брига о кућном љубимцу бивших супружника, начелно, нема првенство у примени, као у случају вршења родитељског права.⁵⁷ Једино у ситуацији да супружници немају деце, а имају емотивну везу са кућним љубимцем сличног интензитета, заједничка брига о кућном љубимцу треба да буде правило (детаљније: Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 15). Уколико суд супружницима повери бригу о кућном љубимцу, истом одлуком мора да уреди и начин на који ће се заједничка брига о животињи реализовати.⁵⁸ Ако суд само једном од супружника повери кућног љубимца, други супружник има право да виђа кућног љубимца. Супружник може бити лишен те могућности у случају потпуног одсуства емотивне везе са кућним љубимцем, његовог одбацивања или злостављања (Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 15). Суд у истој одлуци којом кућног љубимца поверава на чување једном

54 Исто.

55 Видети: чл. 90, ст. 3 CCS.

56 Видети: чл. 91 и чл. 94 бис CCS.

57 На основу чл. 92, чл. 94 и чл. 160 CCS.

58 Покрајински суд у Мадриду у једном случају није само потврдио одлуку Првостепеног суда бр. 68 у Мадриду о заједничкој бризи над кућним љубимцем супружника после развода брака (сваки од супружника бринуће о животињи по половину сваког месеца у години, уз накнаду трошкова хране и неге у том периоду), већ је одлучио и о накнади штете, у корист жене, за емоционалну патњу у износу од 60 евра за сваки месец у којем није могла да види кућног љубимца. Видети: Sentencia Civi 308/2024 Juzgado de Primera Instancia de Madrid nº 68, Rec. 1014/2023 de 19 de septiembre del 2024. Преузето 24. 12. 2025. године. <https://www.iberley.es/jurisprudencia/sentencia-civil-juzgado-primera-instancia-n-68-19-9-24-48620491>.

или обома супружницима одређује како ће трошкови бриге о животињи бити намирени.^{59 60}

Шпански законодавац, како би заштитио добробит кућних љубимаца и пре него ли се донесе одлука о разводу брака или растави супружника, Законом о грађанском поступку⁶¹ предвиђа предузимање одређених привремених мера на захтев једног од супружника⁶² и без саслушања другог супружника ако хитност поступка то налаже (деталније: Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 16–17). И код одлучивања суда по овом питању, релевантна су већ наведена два критеријума. У самој пресуди којом се брак разводи или супружници растављају одређују се мере којима се замењују привремене мере, изречене, поред осталог, и у вези са бригом о кућном љубимцу и заштитом његове добробити.⁶³

У којој мери шпански законодавац „доживљава” кућне љубимце као чланове породице јасно се може видети из правила да родитељи не могу заједнички вршити родитељско право уколико се утврди постојање злостављања кућног љубимца или претње таквим деловањем од стране једног од супружника, са намером да контролише или виктимизира другог супружника или њихово дете.⁶⁴

У судској пракси⁶⁵ и правној литератури Шпаније дискутабилно је коме ће припасти кућни љубимац после раскида ванбрачне везе.

59 Видети: чл. 94 бис ССС.

60 Тако је Покрајински суд у Понтеведру приликом развода брака супружника одлучио да ће супруга преузети бригу о кућном љубимцу, а да ће супружник „доприносити намирењу трошковима животиње у износу од 40 евра месечно, који се плаћају у првих пет дана сваког месеца, и који се годишње прилагођавају према индексу потрошачких цена”. Видети: Sentencia del Audiencia Provincial de Pontevedra, 526/2023, de 03. 11. 2023. Преузето 4. 12. 2025. године. <https://prime.tirant.com/es/boletin-novedades/ap-pontevedra-03-11-2023-impone-una-pension-de-40-euros-para-el-cuidado-de-la-mascota-familiar--en-un-convenio-por-divorcio-audiencia-provincial-de-pontevedra-seccion-sexta-jurisdccion-civil/>

61 Ley 1/2000, de 7 de enero, De Enjuiciamiento Civil, „BOE”, núm. 7, de 08/01/2000. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-323>.

62 Видети: чл. 771 Ley 1/2000, а у вези са чл. 103 ССС.

63 Видети: чл. 774 Ley 1/2000.

64 Видети: чл. 92, ст. 7 ССС.

65 Тако је Првостепени суд, бр. 2 у Бадахозу, у одлуци ROJ: SJPI 19/2010 – ECLI:ES:JPI:2010:19 од 7. 10. 2010. године, закључио да о кућном љубимцу заједнички треба да брину ванбрачни партнери, јер је он стечен средствима током трајања ванбрачне везе и будући да је истакнут само захтев о заједничкој бризи над кућним љубимцем. Видети: Sentencia del Juzgado Primera Instancia N°2 de Badajoz, ROJ: SJPI 19/2010 – ECLI:ES:JPI:2010:19, 7 de Octubre de 2010. Преузето 26. 12. 2025. године. Наведено према: Pérez Vallejo, 2018: 253.

Ово са разлогом јер ванбрачне заједнице нису регулисане шпанским законодавством. Поједини аутори су мишљења да је примена чл. 94 бис ССС ограничена на случајеве развода брака, раставе супружника и поништаја брака, те да она не важи за раскид ванбрачне заједнице. Отуда, кућни љубимац остаје код свог власника, изузев ако сами ванбрачни партнери не постигну другачији договор (Ortriz et Moreno, 2024). Други аутори инсистирају на примени споразума ванбрачних партнера, како оних изричитих, тако и оних прећутних (Pérez Vallejo, 2018: 253–254). Има и аутора који сматрају, позивајући се на преамбулу Закона бр. 17/2021, да је „природа животиња различита од природе ствари или имовине, принцип који мора да управља тумачењем целог правног система”, те да стога добробит кућног љубимца, а не ко од ванбрачних партнера има право својине над њим, мора бити руководећи критеријум судији који одлучује о томе који од ванбрачних партнера ће бринути о њему после раскида везе (Aliaga Casanova, Villar Álvarez, 2022: 18).

5. Право Сједињених Америчких Држава

Иако све државе – федералне јединице САД сматрају животиње, па и кућне љубимце, стварима⁶⁶ и, самим тим, деловима имовине, ипак међу њима постоји разлика, барем када је реч о правном третману кућних љубимаца приликом развода брака или раставе супружника. С једне стране, већина држава кућне љубимце, када брак престаје на овај начин, третира као и било коју другу покретну ствар која супружницима припада.⁶⁷ С друге стране, мањи број држава поступак за развод брака или раставу супружника сагледава и у контексту заштите добробити кућних љубимаца (Mićković, 2022: 58–60), свесна чињенице да „питање бриге о кућним љубимцима може бити једнако важно као и питање старатељства над децом и може постати подједнако непријатно” (Huss, 2003: 221).

Премда је став већине законодаваца америчких држава и даље ригидан у погледу правног третмана кућних љубимаца у случају развода брака или раставе супружника, део судова, чак и оних држава које

66 На основу United States Code – USC (1926). Закључно са изменама и допунама из 2023. године. Преузето 12. 10. 2025. године. <https://www.govinfo.gov>. Законик је, иначе, кодификација општих и сталних закона САД, класификованих према предмету и сачињен је од 53 наслова. Видети: чл. 8 овог Законика.

67 Примера ради, у случају *In re Marriage of Stewart*, 356 NW2d 611 (Iowa App. 1986, надлежни судија је одлучио да пса после развода брака додели супругу, иако је он истог поклонио супрузи. Такав поступак судија је образложио да „иако судови не би требало да стављају породичног љубимца у положај да буде злостављан или занемарен, (они) не морају да утврђују најбољи интерес кућног љубимца”. Преузето 8. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/re-marriage-stewart>.

животиње гледају искључиво као ствари, већ годинама уназад иде другим путем, „полако, али сигурно препознајући кућне љубимце као нешто више од пуке имовине” (Olszuk, 2020), а највише под утицајем власника кућних љубимаца који на њих гледају као на чланове породице (Arcaro, 2017: 22). Наиме, ови судови узимају као релевантна мерила приликом доделе кућних љубимаца после развода брака или раставе супружника: решење које је најбоље за све у бракоразводном поступку,⁶⁸ не стављајући, дакле, у први план добробит кућних љубимаца, већ узимајући у обзир и интересе супружника, па и њихове деце⁶⁹ или „само” најбољи интерес животиње⁷⁰. Овакав став судова „у стварности мало значи за кућног љубимца, осим признања да су они посебни за људе са социјалног и емоционалног аспекта” (Mićković, 2022: 55–56).

Усаглашавајући своје законодавне активности са друштвеном стварношћу, прво је законодавац Аљаске⁷¹ 2016. године предвидео да надлежни суд у пресуди за развод брака (а исто важи и за поништај брака) може да одреди да ли ће после престанка брака кућни љубимац бити у заједничком власништву супружника или у својини једног од њих, узимајући у обзир добробит саме животиње.⁷² Ово решење, дакле, само даје могућност, а не захтева од судова Аљаске да морају да узму у обзир интересе кућног љубимца током поступка за развод брака (Mićković, 2022: 58–59). Такође, ово правило нуди могућност судовима да одреде, стављајући у прави план добробит животиња, да ли о кућном љубимцу треба после развода брака да брине један супружник или обоје.

И законодавац Илиноиса се 2017. године придружио легислатору Аљаске у промовисању заштите кућних љубимаца после престанка брака супружника правним путем. Наиме, Ревидирани закони државе Илиноис⁷³

68 Видети: *Hamnet v. Baker*, Supreme Court of Vermont, No. 2013-220, April 25, 2014. Преузето 10. 12. 2025. године. <https://caselaw.findlaw.com/court/vt-supreme-court/1664585.html>; *Raymond v. Lachmann*, 695 N.Y.S.2d 308 (N.Y. App. Div 1st Dept, 1999). Преузето 4. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/raymond-v-lachmann>.

69 Видети: *Travis v. Murray*, Supreme Court of New York, 42 Misc. 3d 447, 456–460 (N.Y. Sup. Ct. 2013). Преузето 10. 12. 2025. године. <https://www.studicata.com/case-briefs/case/travis-v-murray>.

70 Видети: *Van Arsdale v. Van Arsdale*, 2013 WL 1365358, Conn. Super. Ct. 2013; *Dickson v. Dickson*, 1996 WL 893370, Ark. App. 1996; *Arrington v. Arrington*, 613 S. W. 2d 565, Tex. Civ. App. 1981. Наведено према: Arcaro, 2017: 24; *Mitchell v. Snider*, 41 N.Y.S.3d 450 (N.Y. Civ. Ct. 2016). Преузето 4. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/mitchell-v-snider>.

71 2024 Alaska Statutes, Title 25 Marital and Domestic Relations. Преузето 10. 12. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/alaska/title-25/>

72 Видети: Sec. 25.24. 160 (a)(5) AK Stat. (2024).

73 2024 Illinois Compiled Statutes, Chapter 750. Families. Преузето 8. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/illinois/chapter-750/act-750-ilcs-5/part-v/>

прописују да сваки од супружника може захтевати од надлежног суда пред којим је покренут поступак за развод брака, све док се брак не оконча, да се кућни љубимац који је у заједничком власништву супружника привремено додели подносиоцу захтева на старање. Приликом издавања налога за предузимање ове привремене мере суд мора да узме у обзир добробит самог кућног љубимца.⁷⁴ Законодавац Илиноиса, осим тога, дозвољава супружницима који се разводе да споразумом предвиде коме ће кућни љубимац припасти и ко ће о њему бринути.⁷⁵ Ако таквог договора нема међу супружницима, суд је овлашћен да кућног љубимца додели једном или обома супружницима водећи рачуна о добробити кућног љубимца.⁷⁶ Дакле, ово није дискреционо право судова, као у праву Аљаске, већ њихова законом утврђена дужност (тако и: Мићковић, 2022: 59).

Законодавац у Калифорнији, такође, свестан чињенице да је број спорова између супружника у вези са бригом о кућним љубимцима после развода брака у порасту (Olszuk, 2020), прописима из 2019. године⁷⁷ узима у заштиту кућне љубимце чији се власници разводе или растављају. У односу на право Аљаске и Илиноиса, законодавство Калифорније не употребљава термин „добробит кућних љубимаца”, већ израз „брига о кућном љубимцу”. У Калифорнији је суд у поступку за развод брака или раставу супружника овлашћен, узимајући у обзир чињеницу ко би од њих на најбољи начин бринуо о кућном љубимцу, да њега у својину додели једном супружнику или обома. Суд пред којим је покренут поступак за развод брака може, на захтев једног од супружника, пре коначног утврђивања власништва над кућним љубимцем наредити да један од супружника брине о кућном љубимцу како би се обезбедио континуитет задовољавања његових потреба.⁷⁸

Законодавац државе Њујорк, својим новелираним породично-правним прописима из 2021. године,⁷⁹ предвиђа да ће суд који одлучује у поступку за развод брака, приликом поделе имовине супружника и одређивања коме од супружника кућни љубимац припада, размотрити најбољи интерес те животиње. У законском тексту, међутим, нема

74 Видети: Sec. 501 (f) 750 ILCS5.

75 Видети: Sec. 502 (a) 750ILCS5.

76 Видети: Sec. 503 (n) 750 ILCS5.

77 2024 California Code, Family Code – FAM. Преузето 6. 12. 2025. године. <https://codes.findlaw.com/ca/family-code>.

78 Видети: Sec. 2605a FAM.

79 2024 New York Consolidated Laws, Domestic Relations Law – DOM. Преузето 28. 11. 2025. године. <https://codes.findlaw.com/ny/domestic-relations-law>.

критеријума на темељу којих би се ближе разумео израз „најбољи интерес” кућног љубимца.^{80 81}

За разлику од законодавства државе Њујорк, Општи закони државе Род Ајланд, са изменама и допунама из 2024. године,⁸² садрже детаљна упутства судовима како треба тумачити појам „најбољи интерес животиње”. Када је покренут поступак за развод брака или за раставу, а супружници имају кућног љубимца кога треба да „поделе”, одлука суда о томе коме ће кућни љубимац припасти у својину темељи се на низу чињеница које он треба да испита: Да ли је кућни љубимац набављен пре склапања брака или током његовог трајања? Који од супружника је током трајања брака преузео главни део бриге о кућном љубимцу, у смислу храњења, шетње, неговања и посете ветеринару? Ко од супружника је више времена проводио са кућним љубимцем? Ко ће од супружника после развода брака имати боље услове за живот кућног љубимца? Да ли оба супружника желе да буду власници кућног љубимца или само један од њих? Какве су могућности супружника да заједнички брину о кућном љубимцу? Степен емотивне везаности деце са кућним љубимцем.⁸³

Уколико суд утврди да је кућни љубимац део заједничке имовине супружника и определи да оба супружника заједнички брину о кућном љубимцу, посебно ће водити рачуна о томе: колико времена ће кућни љубимац боравити код једног и другог супружника; како ће се задовољавати основне потребе кућног љубимца; ко ће од супружника преузети посете ветеринару и како ће се намирити ти трошкови. Суд је овлашћен да креира и друге критеријуме релевантне у конкретном случају за бригу о кућном љубимцу.⁸⁴

Као и у праву Калифорније, Општи закони Роуд Ајленда допуштају могућност да, пре него што се оконча поступак за развод брака, кућни љубимац у заједничком власништву супружника буде привремено

80 Видети: Sec. 236 (B)(5)(d)(15) DOM.

81 За судију је у случају *Acosta v. Shaw*, у процени најбољег интереса за кућног љубимца (пса, по имену „Waffles”) од значаја било не само ко га је купио, већ и то да један од бивших ванбрачних партнера живи у двоспратној кући са директним приступом дворишту, док друга страна живи у стану на једанаестом спрату. Видети: *Acosta v. Shaw*, Supreme Court of the State of New York – Queens County, 2022 NY Slip Op 34588(U), Decembre 16, 2022. Преузето 8. 12. 2025. године. <https://law.justia.com/cases/new-york/other-courts/2022/2022-ny-slip-op-34588-u.html>.

82 2024 Rhode Island General Laws, Title 15 – Domestic Relations. Преузето 28. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/rhode-island/title-15/>

83 Видети: Sec. 15-5-30(a) Rhode Island General Laws, Title 15.

84 Видети: Sec. 15-5-30 (b) Rhode Island General Laws, Title 15.

додељен на старање једном или обома супружницима, а све у циљу заштите добробити кућног љубимца.⁸⁵

Ревидирани закони државе Мејн из 2024 године,⁸⁶ слично законодавцу Роуд Ајленда, прописују ближе критеријуме на темељу којих надлежни судија одлучује о томе којем од супружника ће после развода брака поверити кућног љубимца водећи рачуна о његовој добробити. Тако, од значаја су: време које је сваки од супружника утрошио на бригу о кућном љубимцу током трајања брака; затим, релевантне су и могућности супружника да и после развода брака брину о кућном љубимцу, као и емотивна везаност сваког од њих за кућног љубимца, укључујући ту и њихово потомство. За одлуку судије од значаја је и било какво породично насиље између супружника или других чланова домаћинства, као и могуће злостављање кућног љубимца.⁸⁷

Будући да се кућни љубимац у америчком праву третира као ствар, те део имовине, супружници имају право да се, пре покретања поступка за развод брака или у току самог поступка, све док суд не донесе одлуку, договоре о томе коме ће кућни љубимац припасти и како ће бринути о њему ако животиња остане у заједничком власништву супружника (*pet custody agreement*). Такво решење експлицитно садрже, рецимо, Општи закони Роуд Ајленда,⁸⁸ Ревидирани закони Илиноиса и Ревидирани закони Њу Хемпшира.^{89 90} Поједини амерички аутори сугеришу супружницима да пре склапања брака закључе предбрачни уговор за кућне љубимце (тзв. „*пир пир*”), како би се на време уредила сва питања у вези са бригом о кућним љубимцима за случај развода брака (Huss, 2003: 72; Olszuk, 2020). Супружници могу и у оквиру споразума о деоби имовине решити правну судбину кућног љубимца, или споразумом о раздвајању договорити ко ће од супружника бринути о кућном љубимцу (деталније: Nerlinger, 2025).

Премда законодавство државе Пенсилванија ништа изричито не прописује о правној судбини кућних љубимаца у власништву супружника који се разводе, Закон о заштити од злостављања из 1990. године⁹¹ дозвољава судовима да доделе на привремену бригу кућног

85 Видети: Sec. 15-5-30 (c) Rhode Island General Laws, Title 15.

86 2024 Maine Revised Statutes, Title 19-A. Преузето 14. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/maine/title-19-a>.

87 Видети: 19-a Sec. 953.10. 2024 Maine Revised Statutes, Title 19-A.

88 Видети: Sec. 15-5-30 (c) Rhode Island General Laws, Title 15.

89 2024 New Hampshire Revised Statutes, Title XLIII – Domestic Relations. Преузето 2. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/new-hampshire/title-xliiii/>

90 Видети: Sec. 458: 16-a, II-a New Hampshire Revised Statutes, Title XLIII.

91 2024 Pennsylvania Consolidated & Unconsolidated Statutes, Title 23 – Domestic Relations, Chapter 61 – Protection from Abuse. Преузето 2. 11. 2025. године. <https://law>.

љубимца супружнику – жртви насиља у породици, налажући насилнику да се уздржи од поседовања, контактирања, покушаја успостављања комуникације или премештаја кућног љубимца на другу локацију.⁹² Слично решење садржи и право државе Њујорк.⁹³

У државама – федералним јединицама САД које у потпуности признају ванбрачне заједнице,⁹⁴ правни третман кућних љубимаца приликом раскида везе ванбрачних партнера изједначава се са оним који кућни љубимци имају приликом развода супружника из правно важећег брака (деталније: Morson, 2024).

6. Закључна разматрања

Више је него јасно да застарела категоризација кућних љубимаца као покретних ствари не одговара њиховој природи као живих бића која, слично људима, осећају, и није у сагласју са често вишеслојном улогом коју кућни љубимци имају у животу појединаца и породица које о њима брину. То, нема сумње, потврђују француски, руски и шпански законодавац третирањем кућних љубимаца као живих бића обдарених осетљивошћу.

Да право мора да се прилагоди стварности савременог друштва делом потврђују шпански законодавац и легислатори држава: Аљаска, Илиноис, Калифорнија, Њу Јорк, Роуд Ајланд, Мејн, Њу Хемпшир и Пенсилванија, који низом правила регулишу правну судбину кућних љубимаца у случају развода брака њихових власника.

Овакав законодавни приступ омогућава да развод брака протекне безболније за саме супружнике, али и за њихове кућне љубимце, и спречава појаву већег броја напуштених кућних љубимаца.

Пред српским законодавцем је велики правни изазов који захтева не само да правну норму прилагоди стварности у погледу правног статуса кућних љубимаца већ и да усагласи породичноправне прописе са Законом о добробити животиња, максимално уважавајући добробит кућних љубимаца у случају развода брака његових власника.

Заштита добробити кућних љубимаца мора да буде руководећи принцип док поступак за развод брака траје и после доношења одлуке о разводу брака, независно од тога да ли се ради о споразумном разводу брака или разводу брака по тужби. Споразум о разводу брака обавезно

---

justia.com/codes/pennsylvania/title-23/chapter-61/

92 Видети: Sec. 6108 (a) (9.1) 2024 Pennsylvania Consolidated & Unconsolidated Statutes, Title 23.

93 Видети: Sec. 252 (g) DOM.

94 Ради се о следећим државама: Колораду, Дистрикту Колумбија, Ајови, Канзасу, Монтани, Оклахоми, Роуд Ајланду и Тексасу. Деталније видети код: Morson, 2024.

мора да садржи део који се тиче бриге о кућном љубимцу и накнаде трошкова у вези са том бригом. Заштита добробити кућних љубимаца током бракоразводног поступка и после развода брака нарочито мора да буде узета у обзир у случају насиља у породици или када има доказа да је животиња злостављана.

Литература

Aliaga Casanova, A. C, Villar Álvarez, A. B. (2022). El cuidado de los animales como seres sintientes en situaciones de crisis familiares. *Cuaderno de familia*. Nº1, 2022. 3–21.

Антонова, К. (2019). Раздел домашних животных при разводе. Преузето 14. 12. 2025. године. <https://planeta-zakona.ru/blog/razdel-domashnikh-zhivotnykh-pri-razvode/>

Arcaro, T. L. (2017). Should Family Pets Receive Special Consideration in Divorce?, 91 Fla. Bar J. 22–26.

GESICA. (2025). Le sort des animaux de compagnie en cas de séparation du couple. Преузето 2. 12. 2025. године. <https://www.gesica.org/guides-juridiques/le-sort-des-animaux-de-compagnie-en-cas-de-separation-du-couple>.

Козлова, Н. (2024). Верховный суд разъяснил, как при разводе „делит” домашнего питомца. Преузето 8. 12. 2025. године. <https://rg.ru/2024/11/20/sobaka-popolam.html>.

Корчанова, К. Чумаков, А. Бударрагин, А. (2025). Как поделить домашних животных при разводе? Преузето 2. 12. 2025. године. <https://life.rambler.ru/laws/55254356-kak-podelit-domashnih-zhivotnyh-pri-razvode/>

Martínez Ortega, J. C. (2025) Algo más que animales de compañía. Преузето 8. 12. 2025. године. <https://www.elnotario.es/hemeroteca/revista-119/13260-algo-mas-que-animales-de-compania>.

Marchadier, F. (2019). Jurisprudence, Chroniques – Droit civil et de la famille. *Revue Semestrielle de Droit Animalier – RSDA* 1-2. 23–30.

Миќковић, С. (2022). Fur-Ever Homes After Divorce: The Future of Pet Custody. *Animal Law Review*. Volume 28, Issue 1, Article 3. 47–62.

Morson, J. (2024). What Are the Common Law Marriage States? Преузето 4. 12. 2025. године. <https://legalzoom.com/articles/what-are-the-common-law-marriage-states>.

Nerlinger, S. (2025). Pet Custody Laws and Agreements. Преузето 6. 11. 2025. године. <https://www.legalmatch.com/law-library/article/pet-custody.html>.

Нотариальная палата Санкт-Петербурга (2024). Супруги и сожители: разница в статусе и правах. Преузето 2. 1. 2026. године. <https://notariat.ru/ru-ru/news/suprugi-i-sozhiteli-raznica-v-statuse-i-pravah-2402>.

Olszuk, K. (2020). Who Let The Dogs Out?: Companion Animals in Human divorce. Преузето 8. 12. 2026. године. <https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-divorce-and-pets>.

Ortriz et Moreno, O. (2024). Les animaux ont droit à une garde partagée, dans tous les types de familles. Преузето 02. 12. 2025. године. <https://www.abogacia.es/fr/publicaciones/blogs/blog-de-derecho-de-los-animales/los-animales-tienen-derecho-a-la-custodia-compartida-en-toda-clase-de-familias>.

Pérez Vallejo, A. M. (2018). Notas sobre la comunidad de bienes: reglas básicas y algunas cuestiones litigiosas. *Derecho PUCP*, Núm. 80, 239–277. <https://revistas.pucp.edu.pe/index.php/derechopucp/article/view/19957>.

Републички завод за статистику. (2025). *Статистички годишњак Републике Србије*. Београд: Републички завод за статистику.

Saldmann, S. (2021). Qui garde l'animal de compagnie après le divorce. Преузето 8. 11. 2025. године. <https://www.village-justice.com/articles/qui-garde-animal-compagnie-apres-divorce,40639.html>.

Sancho, E. (2023). Pet Custody: Who keeps the pets in cases of separation or divorce. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.aobabogados.com/blog/Pet-Custody-Who-keeps-the-pets-in-cases-of-separation-or-divorce>.

Стојановић, Н. (2017). *Право животиња*. Ниш: Правни факултет.

Суббота, Е. (2024). Развод и домашние питомцы. Преузето 2. 12. 2025. године. <https://vc.ru/legal/1188484-razvod-i-domashnie-pitomcy>.

Трапезникова, И. (2025). Раздел домашних животных при разводе: как не лишиться питомца? Преузето 12. 12. 2025. године. <https://yustihab.ru/journal/razdel-domashnikh-zhivotnykh-pri-razvode-kak-ne-lishitsya-pitomtsa#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%...>

Fernández Benavides, M. (2025). La reforma del régimen jurídico de los animales. A propósito de la Ley 17/2021, de 15 de diciembre. Преузето 2. 12. 2025. године. <https://elnotario.es/hemeroteca/revista-101/11181-la-reforma-del-regimen-juridico-de-los-animales-a-proposito-de-la-ley-17-2021-de-15-de-diciembre>.

Huss, J. R. (2003). Separation, Custody, and Estate Planning Issues Relating to Companion Animals, 74 *University of Colorado Law Review*. 181–240.

Collomb, C, Chevassus, J. N. (2025). Le sort des animaux lors de la séparation d'un couple marié ou non. Преузето 14. 10. 2025. године. <https://www.la-vie-nouvelle.fr/infos/droit-et-chiffre/le-sort-des-animaux-lors-de-la-separation-dun-couple-marie-ou-non/>

Cochet, L. (2024). Garde alternée pour les animaux en cas de divorce: bone ou mauvaise idée? Преузето 24. 10. 2025. године. <https://lemagdesanimaux.ouest-france.fr/dossier-1600-garde-alternee-animaux-cas-de-divorce-html>.

Шакина, В. (2023). Раздел животных при расторжении брака супругов: тактика защиты. Преузето 10. 12. 2025. године. <https://zakon>.

ru/blog/2023/8/28/razdel_zhivotnyh_pri_rastorzhenii_braka_suprugov_taktika_zaschity.

Правни извори

2024 Alaska Statutes, Title 25 Marital and Domestic Relations. Преузето 10. 12. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/alaska/title-25/>

2024 Illionois Compiled Statutes, Chapter 750. Families. Преузето 8. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/illionois/chapter-750/act-750-ilcs-5/part-v/>

2024 Maine Revised Statutes, Title 19-A: Domestic Relations. Преузето 14. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/maine/title-19-a>.

2024 New Hampshire Revised Statutes, Title XLIII – Domestic Relations. Преузето 2. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/new-hampshire/title-xliiii/>

2024 New York Consolidated Laws, Domestic Relations Law. Преузето 28. 11. 2025. године. <https://codes.findlaw.com/ny/domestic-relations-law>.

2024 Pennssylvania Consolidated & Unconsolidated Statutes, Title 23 – Domestic Relations, Chapter 61 – Protection from Abuse. Преузето 2. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/pennsylvania/title-23/chapter-61/>

2024 Rhode Island General Laws, Title 15 – Domestic Relations. Преузето 28. 11. 2025. године. <https://law.justia.com/codes/rhode-island/title-15/>

2024 California Code, Family Code. Преузето 6. 12. 2025. године. <https://codes.findlaw.com/ca/family-code>.

Гражданский кодекс Российской Федерации, часть первая от 30 ноября 1994 г. *№ 51-ФЗ*, часть вторая от 26 января 1996 г. *№ 14-ФЗ*, часть третья от 26 ноября 2001 г. *№ 146-ФЗ* и часть четвертая от 18 декабря 2006 г. *№ 230-ФЗ*. Закључно са изменама и допунама од 25. 11. 2025. године. *№ 41-Р*. Преузето 20. 12. 2025. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/

Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14. 11. 2002. године, *№ 138-ФЗ*. Закључно са изменама и допунама од 22. 12. 2025. године, *№ 47-Р*. Преузето 2. 1. 2026. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570.

Закон о добробити животиња Републике Србије. *Службени гласник РС*. Бр. 41. 2009.

Ley 1/2000, de 7 de enero, De Enjuiciamiento Civil, „BOE”, núm. 7, de 08/01/2000. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-323>.

Ley 17/2021, de 15 de diciembre, de modificación del Código Civil, la Ley Hipotecaria y la Ley de Enjuiciamiento Civil, sobre el régimen jurídico de los

animales, „BOE”, núm. 300, de diciembre de 2021. Преузето 12. 12. 2025. године. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2021-20727>.

Ley 7/2023, de 28 de marzo, de protección de los derechos y el bienestar de los animales, „BOE”, núm. 75, de 29 marzo de 2023. Преузето 14. 12. 2025. године. <https://www.boe.es/eli/es/l/2023/03/28/7>.

Породични закон Републике Србије. *Службени гласник РС*. Бр. 18.2005, 72.2011 – други закон и 6.2015.

Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 05. 11. 1998 N 15 (ред. От 06. 02. 2007) „О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака”. Преузето 12. 11. 2025. године. https://consultant.ru/dokument/cons_doc_LAW_20961/

Правилник о начину обележавања и регистрацији паса и мачака. *Службени гласник РС*. Бр. 23.2012.

Real Decreto de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil (Código Civil de España), „Gaceta de Madrid”, núm. 206, de 25/07/1889. Última actualización publicada el 03/01/2025. Преузето 14. 12. 2025. године. <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-civil/>

Семейный кодекс Российской Федерации от 29. 12. 1995. N 223-ФЗ. Закључно са изменама и допунама од 30. 10. 2025. N 36-Р. Преузето 24. 12. 2025. године. https://consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/

Федеральный закон от 27 декабря 2018 N 498-ФЗ (ред. от 08 августа 2024) „Об ответственном обращении с животными и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации”. Преузето 22. 12. 2025. године. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_314646/5563dda51dcoagcbo2c54fa681f6316706e52d4.

Code rural et de la pêche maritime. Version en vigueur au 05 octobre 2025. Преузето 5. 10. 2025. године. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXTooooo06071367/

Code civil des français, 21. 03. 1804. Loi 65-570 1965-07-13; Loi 72-626 1972-07-05. Version en vigueur au 10 mars 2025. Преузето 10. 3. 2025. године. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXTooooo06070721.

Судска пракса

Апелляционное определение Московского городского суда от 14 июня 2017 года по делу N° 33-22762/2017. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Апелляционное определение СК по гражданским делам Московского городского суда от 14 марта 2019 года, по делу N 33-6621/2019. Преузето 24. 12. 2025. године. <https://base.garant.ru/307576458/>

Апелляционное определение Московского городского суда от 28 марта 2019 года по делу N° 33-8399/19. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Arrington v. Arrington, 613 S. W. 2d 565, Tex. Civ. App. 1981. Arcaro, T. L. (2017). 24

Acosta v. Shaw, Supreme Court of the State of New York – Queens County, 2022 NY Slip Op 34588(U), Decembre 16, 2022. Преузето 08. 12. 2025. године. <https://law.justia.com/cases/new-york/other-courts/2022/2022-ny-slip-op-34588-u.html>.

Van Arsdale v. Van Arsdale, 2013 WL 1365358, Conn. Super. Ct. 2013. Наведено према Arcaro, T. L. (2017). 24

Dickson v. Dickson, 1996 WL 89370, Ark. App. 1996. Arcaro, T. L. (2017). 24

In re Marriage of Stewart, 356 NW2d 611, Iowa App. 1986. Преузето 8. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/re-marriage-stewart>.

Mitchell v. Snider, 41N.Y.S.3d 450 (N.Y. Civ. Ct. 2016). Преузето 4. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/mitchell-v-snider>.

Raymond v. Lachmann, 695 N.Y.S.2d 308 (N.Y. App. Div 1st Dept, 1999). Преузето 4. 12. 2025. године. <https://www.animallaw.info/case/raymond-v-lachmann>.

Решение Ленинского районного суда г. Сартова Саратовской области от 24 мая 2018 года по делу № 2-1396/2018. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Решение Калининского районного суда г. Новосибирска от 26 сентября 2017 года по делу № 2-3722/2017. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Решение Кировского районного суда Ставропольского края от 29 мая 2019 года по делу №2-468/2019. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Решение Красногорского городского суда Московской области од 22 декабря 2014 года № 2-3809/2014. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Решение Останкинского районного суда г. Москвы от 21 ноября 2017 года по делу № 02-1129/2017, оставлено без изменений апелляционным определением Московского городского суда от 24 апреля 2018 года по делу № 33-18160/2018. Наведено према: Шакина, В. (2023).

Sentencia 182/2013 de octubre de la Audiencia Provincial de Navarra. Преузето 2. 12. 2025. године. <https://www.ezarolegal.es/blog/quien.se-queda-perro-gato-separacion-divorcio>.

Sentencia del Juzgado Primera Instancia Nº2 de Badajoz, ROJ: SJPI 19/2010 – ECLI:ES:JPI:2010:19, 7 de Octubre de 2010. Преузето 26. 12. 2025. године. <https://revistas.pucp.edu.pe/index.php/derechopucp/article/view/19957>.

Sentencia del Juzgado de Primera Instancia Nº 9 de Valladolid, 88/2019, de 27 May 2019. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://diariolaley.laleynext.es/Content/DocumentoRelacionado.aspx?parmas=>

H4slAAAAAAAAEAMtMSbH1CjUwMDAztjAzNzFSKostKs7Mz7MNYo
xPzStJBfEzoypd8pNDKgtSbdMSc4pT1ZJzUhOLXBJLUpoTc1LzUhKlbEOK-
SIMBFpdFyEsAAA=WKE.

Sentencia del Juzgado Primera Instancia N° 11 de Madrid, 358/2021, de 7 Oct. 2021. Преузето 28. 12. 2025. године. <https://www.cvca.es>.

Sentencia del Audiencia Provincial de Pontevedra, 526/2023, de 03. 11. 2023. Преузето 4. 12. 2025. године. <https://prime.tirant.com/es/boletin-novedades/ap-pontevedra-03-11-2023-impone-una-pension-de-40-euros-para-el-cuidado-de-la-mascota-familiar--en-un-convenio-por-divorcio-audien-cia-provincial-de-pontevedra-seccion-sexta-jurisdccion-civil/>

Sentencia Civil 308/2024 Juzgado de Primera Instancia de Madrid n° 68, Rec. 1014/2023 de 19 de septiembre del 2024. Преузето 24. 12. 2025. године. <https://www.iberley.es/jurisprudencia/sentencia-civil-juzgado-primera-istan-cia-n-68-19-9-24-48620491>.

Travis v. Murray, Supreme Court of New York, 42 Misc. 3d 447 (N.Y. Sup. Ct. 2013). Преузето 10. 12. 2025. године. <https://www.studicata.com/case-briefs/case/travis-v-murray>.

Hamnet v. Baker, Supreme Court of Vermont, No. 2013-220, April 25, 2014. Преузето 10. 12. 2025. године. <https://caselaw.findlaw.com/court/vt-supreme-court/1664585.html>.

CA Bastia, 15 janvier 2014, 12&00848. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

CA Versailles, 13 janvier 2011, n° 10/00572. Преузето 18. 11. 2025. године. https://www.dalloz-fr.ezpum.scdimontpellier.fr/documentation/Document?ed=etudiants&id=CA_VERSAILLES_2011-01-13_1000572&Fromid=AJFAM_CHRON_2012_0006.

CA Dijon, 15 juin 2006, Gaz. Pal. 2006 n° 234 p obs. P. Gerbay. Преузето 12. 11. 2025. године. <https://www.jaddeavocats.com/actualites/qui-garde-le-chien-dans-un-divorce>.

CA Orléans, ch. Urgences, 20 mars 2019, n° 18/02613: Dr. Fam. 2019 comm. 170 obs, J.-R. Binet. Наведено према: Marchadier, F. (2019). 28.

Nataša Stojanović, LL.D.*

Pets and Divorce

Summary

Divorce is a relatively frequent phenomenon, the consequences of which affect not only spouses but also their offspring, other family members, wider social community, as well as pets owned by the divorced couple. The Family Act of the Republic of Serbia comprises numerous substantive and procedural law provisions on a dissolution of marriage and its consequences, but it is silent on the legal implications for pets in the event the divorced spouses disagree on who will take care of them once the marriage has been terminated. Should a pet be treated as a movable property during divorce, which has been a predominant stand in Serbian judicial practice for decades, or should it be regarded as a sentient living being that, like a human being, can feel pain, suffering, fear, stress, and panic, which is explicitly stipulated in the Animal Welfare Act? In the conducted research, the author has sought an answer to the posed question by drawing on the comparative law, legal dogmatics, normative law, and legal history methods. In light of theoretical concepts, normative solutions and judicial practice in French, Russian, Spanish and American laws, the paper sheds light on the contemporary trends regarding the legal fate of pets after the divorce of their owners. The purpose of the research is two-fold. On the one hand, the aim is to propose adequate legal solutions to the Serbian legislator that should make the divorce as painless as possible for the spouses themselves, but also for their pets. On the other hand, the proposed legal mechanism should reduce the number of abandoned pets resulting from the termination of marriage through divorce.

Keywords: *pets, animal welfare, divorce.*

---

* Full Professor, Faculty of Law, University of Niš

Др Дејан Вучетић*
Др Невена Миленковић*

ПОНАВЉАЊЕ ПОСТУПКА У УПРАВНОМ СПОРУ

DOI: 10.5937/zrpfno-62573

UDK: 35.077.2

UDK: 342.9

Оригинални научни рад

Примљен: 04.11.2025.

Исправљен: 17.01.2026.

07.03.2026.

Прихваћен: 15.03.2026.

***Апстракт:** Смисао увођења и постојања управног спора, као облика судске контроле управе, лежи у обезбеђивању законитости њенога рада. Законито деловање управе, нарочито када у форми појединачних аката одлучује о правима и обавезама грађана и других странака, од немерљивог је значаја. Речено, особито имајући у виду чињеницу континуираног ширења домена деловања управе, услед чега готово да нема сфере друштвеног живота која њеним деловањем није у мањој или већој мери захваћена. Прожетост и условљеност свакодневног живота странака из управног поступка деловањем управе, у констелацији са битно неједнакоправним положајем учесника управноправног односа, чини посве оправданом улогу једног спољашњег органа у обезбеђивању законитости њенога рада. Није спорно да контролор законитости управног рада у своје раду једнако може да погреши. Тиме се незаконитост - уместо отклањања - парадоксално, увећава. Грешке суда настале у оцени законитости управног рада имају да отклоне правна средства из управног спора. У томе је њихов социјални и правни значај.*

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: dvucetic@prafak.ni.ac.rs; ORCID ID: 0000-0002-9140-5251

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, имејл: nevna.petrovic@pr.ac.rs; ORCID ID: 0000-0002-0979-7373
© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

Имајући у виду да важећи ЗУС познаје искључиво ванредна правна средства - понављање поступка и захтев за преиспитивање судске одлуке, те да први пут од 1952. из поступка секундарне управно-судске заштите апсолутно искључује редовни правни лек, аутори у раду дају одговоре на следећа питања: Јесу ли матичним законом предвиђена правна средства кадра да обезбеде остварење циљева ради којих су у систем управно-судске заштите и унета? Колико су истински делотворна у пракси? Је ли та делотворност на нивоу који оправдава једностепеност управног правосуђа?

Кључне речи: управни спор, понављање поступка, правно средство, делотворно правно средство, ЕКЉП.

1. Увод

Увођење судске контроле над управом био је круцијални корак у обезбеђивању законитости управног рада. Законитост управе пак, са своје стране, била је нужан услов, *conditio sine qua non* правне државе. Без правне државе нема владавине права – идеала и једног од водећих стубова сваког демократски уређеног друштва, као и онога које на то претендује.

Потенцијал правних средстава у управном спору да доведу до остварења пред њих постављених циљева, без сумње доприноси законитости управног и управносудског рада, а у коначници - афирмацији правне државе и владавине права. Полазећи од наведеног, пажња аутора ових редова усмерена је на понављање поступка у управном спору, као једно од два правна средства у домаћем систему управног спора.

2. Темељ и савремена схватања права на правно средство у националном и европском праву

У домаћем правном систему, темељ права на правно средство проналазимо у Уставу Републике Србије у коме је прописано: „Свако има право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези или на закону заснованом интересу.”¹ Устав гарантује свакоме чија су права, обавезе или на закону засновани интереси погођени појединачном одлуком - право на правно средство, не ограничавајући домашај ове одредбе на одлуке одређеног органа (власти). Одатле произилази да су њоме „покривене” и појединачне одлуке органа управе, будући да се и њима задире у права и обавезе правних субјеката из управног поступка. Штавише, не би било погрешно сматрати да се ова одредба превасходно односи на субјекте погођене њеним одлукама,

¹ Устав Републике Србије *Сл. гласник РС*, 98/2006, 115/2021, чл. 36, ст. 2.

имајући у виду чињеницу да је управа најчешће позвана да применом јавних овлашћења одмери права, обавезе и интересе грађана и других странака, па има основа размишљању да из те фреквентности одлучивања најчешће и могу произаћи повреде у сврху чијег је санирања установљено ово право (Миленковић, 2020: 175).

Из већег броја међународних и наднационалних аката који јемче право на правно средство, издвајамо Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода², која у чл. 13 гарантује „право на делотворан правни лек”³ Право на правно средство, те право на делотворно правно средство неопходно је тумачити у духу уставног начела које прописује да се „одредбе о људским и мањинским правима тумаче у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно међународним важећим стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење.”⁴ У данашње време појачане друштвене и правне свести о значају поштовања и ефикасног остваривања људских права и слобода, право на правно средство тумачи се у ширем контексту - као право на делотворно правно средство. Томе је понајвећма допринео утицај јуриспруденције Европског суда за људска права (даље ЕСЉП), али и највиших судова на националном нивоу. Из тог угла гледано, право на правни лек не исцрпљује се у пукој

2 Са додатним протоколима (European Convention on Human Rights – ECHR. *Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/03. Рим, 4. нов. 1950. године. У даљем тексту ЕКЉП. Доступно на: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/meoi/Documents/Evropska%20konvencija%20o%20ljudskim%20pravima%20i%20osnovnim%20slobodama_344028515.pdf, посећено: 2. авг. 2022. год.

3 Право на правно средство предвиђено је и Међународним пактом о грађанским и политичким правима, чл. 2, ст. 2.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима — Викизворник, слободна библиотека, приступљено: 25. јула 2022. год. Исто средство предвиђа и Универзална декларација о људским правима, чл. 8: http://www.lokalnefinansije.co.rs/pbvodnic/documents/zakonski_okvir/pravni%20okvir/Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf, приступљено: 25. јула 2022. год. Како је наша земља чланица Савета Европе, ваља на овоме месту поменути као релевантне и неке акте Комитета министара Савета Европе, иако формално-правно немају обавезујућу правну снагу. На првоме месту то је Резолуција Комитета министара Савета Европе о заштити појединаца у односу на акте управе од 28. септ. 1977, као и Препорука Комитета министара Савета Европе Р(2004) 20 о судској ревизији управних аката од 15. дец. 2004. (Recommendation Rec (2004) 20 of the Committee of Ministers to member states on judicial review of administrative acts). Наведеним актима се у области заштите људских права установљавају стандарди испод којих у националним системима држава чланица не би ваљало ићи. Доступно на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001685db3f4>, посећено: 2. авг. 2022. год.

4 Устав РС, чл. 18, ст. 3.

могућности његовог изјављивања, већ подразумева и делотворност, односно подобност уложеног лека да пружи ефикасну правну заштиту. Сврха права на правно средство није у формалном постојању правне прокламације којом се оно јемчи, независно од тога да ли је и колико у пракси практично применљиво, већ насупрот томе, управо у његовој реалној способности да на практичном плану испуни задатак ради којег је унето у систем правних лекова (Димитријевић, 2007: 243).

Савремене концепције и схватање права на правно средство као права на делотворно правно средство нужно је сагледати и из угла права на суђење у разумном року - једне од компоненти права на правично суђење загарантованог ЕКЉП⁵. У њему се каже да: „свако, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама..., има право на правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, ...”⁶ Императив суђења у разумном року, као елемент права на правично суђење, садржан је и у Уставу РС: „Свако има право да независан, непристрасан и законом већ установљен суд, правично и у разумном року, јавно расправи и одлучи о његовим правима и обавезама...”⁷, као и у Закону о управним споровима⁸, који прописује: „У управном спору суд одлучује на основу закона и у разумном року...”. Тумачењем цитираних одредби закључујемо да делотворност једног правног средства није довољно оцењивати само у смислу његове подобности да обезбеди заштиту циљева који оправдавају његов процесни егзистенцијализам, већ је нужно и да се та заштита пружи без непотребног одуговлачења⁹, јер је закаснела правда ускраћена правда (*justicia cunctator est justicia denego*).¹⁰

Повезаност права на суђење у разумном року из чл. 6, ст. 1 и права на делотворно правно средство из чл. 13 Конвенције препознао је и у

5 Право на правично суђење из ЕКЉП, чл. 6, ст. 1 је садржински комплексно право будући да у себи кумулира читав каталог права и процесних гаранција и то: право на приступ суду; захтев независности и непристрасности суда; право на правично суђење; право на суђење у разумном року; захтев јавности (суђења).

6 ЕКЉП, чл. 6, ст. 1.

7 Устав РС, чл. 32, ст. 1.

8 Закон о управним споровима, *Сл. гласник РС*, 111/2009, чл. 2. У даљем тексту: ЗУС.

9 Питање разумности рока у коме национални органи суде, односно решавају, постало је изразито актуелно након доношења Закона о заштити права на суђење у разумном року, *Сл. гласник РС*, бр. 40/2015 и 92/2023. Даље, ЗЗПСРР. Циљ наведеног закона био је да се у домаћим правним поступцима успостави адекватна заштита права на суђење у разумном року – као процедуралног права чија се могућност остварења снажно одражава на реализацију и уживање материјалних права.

10 Закаснела правда није никаква правда.

својој пракси потврдио и ЕСЉП. Од пресуде *Kudla против Пољске*¹¹, Суд повезано тумачи одредбе чл. 6, ст. 1 и чл. 13 Конвенције. Према ставу Суда, повреда било ког елемента права на правично суђење аутоматски доводи до кршења чл. 13 којим се гарантује право на делотворно правно средство.

3. Понављање управног спора у српском праву – историјски пресек

Током последња два века судска контрола управе је значајно еволуирала у нашем правном систему. Иако је одувек постојала људском духу иманентна тежња ка усавршавању, није сувишно поставити питање је ли свако ново (пре)уређење управносудске заштите уједно значило и софистицираније и делотворније механизме за њено остваривање? У нашем управно-судском систему, институт понављања поступка егзистира још од првог ЗУС-а из 1952.¹² Постојање наставља у таласима реформи из 1965.¹³ и 1977. године¹⁴, којима у значајној мери одолева, оставши готово нетакнутим, а такав ће, са незнатним изменама, ући и у претходни ЗУС из 1996.¹⁵ Ограничени опсег овога рада не дозвољава нам да се детаљније бавимо нормативним уређењем предметног института по историјским периодима, али држимо битним осврнути се на питање какве су и колике биле реалне могућности странке да се заштити механизмима секундарне управносудске заштите током периода њихове историјске еволуције (Давинић, 2019: 227-262). Још је важније одговор на постављено питање упоредити са обимом и могућностима заштите странке по управносудским правним средствима данас.

4. Нормативни оквир понављања поступка у управном спору према ЗУС-у из 2009. и усклађеност са европским стандардима

Од доношења првог ЗУС-а у нас (1952), који је у битној мери био полазна основа и база свих својих следбеника, овај из 2009. године представља четврти покушај унапређења система управно-судске

---

11 У циљу превазилажења проблема предугог трајања поступка због кога најчешће долази до повреде права на суђење у разумном року, у Пољској је, након пресуде у случају *Kudla* против Пољске, донет посебан закон којим је предвиђено да виши судови могу наредити нижим судовима да убрзају поступке (Миленковић, 2020: 190).

12 Закон о управним споровима из 1952, *Сл. лист ФНРЈ*, 53/52.

13 Закон о управним споровима из 1965, *Сл. лист СФРЈ*, 16/65.

14 Закон о управним споровима из 1977, *Сл. лист СФРЈ*, 4/77.

15 Закон о управним споровима из 1996, *Сл. лист СРЈ*, 46/96.

заштите, између осталог, и на плану правних средстава у управном спору. ЗУС из 2009. од правних средстава у управном спору познаје искључиво ванредна правна средства: захтев за преиспитивање судске одлуке и понављање поступка. Прописивањем да: „Против пресуде донете у управном спору не може се изјавити жалба”, управни спор у нас, готово шест деценија од доношења првог послератног ЗУС-а, први пут и правно поприма безизузетно једностепену физиономију (Миленковић, 2020: 332-333). Полазећи од тезе¹⁶ да је ниво и квалитет заштите која се пружа по редовном правном средству највиши и неупоредиво изнад оне заштите која се остварује у поступку поводом ванредних правних лекова, у вези са дуго најављиваном реформом управносудске заштите, сматрамо круцијалним питање реформисања секундарног нивоа управно-судске заштите. Да ли је важећи ЗУС, укидањем права на жалбу у управном спору, у односу на своје претходнике учинио корак напред, или пак назадовао на плану заштите појединачних права и интереса и законитости решавања у управним и другим Уставом и законом предвиђеним појединачним стварима? Држећи се изнете хипотезе, ценимо да је у вези са горе постављеним питањем - у погледу начина уређења правних средстава ЗУС назадовао¹⁷ у поређењу са верзијама које су му претходиле, на штету странака из управног поступка и управног спора. У доказивању почетне тезе, главну улогу смо дали питању реалне, практичне употребљивости (делотворности) постојећих ванредних правних средстава у пракси - нарочито, понављања управног спора.

Како бисмо утврдили ниво квалитета и обим заштите која се по предметном правном средству пружа, и у вези са тим дошли до одговора на претходно постављено питање његове могућности да компензује одсуство жалбе у управном спору, у наставку приступамо анализи правног режима коме подлеже, али и начина на који се исти - у погледу појединих питања - тумачи у пракси (Миленковић, 2020: 334). У поменути сврху анализираћемо обележја која кључно детерминишу капацитете предметног правног средства. Објективним сагледавањем потенцијала правног средства који извиру из важећих законских решења, долазимо до могућности да на теоретској равни оценимо његову подобност да одговори захтевима које пред њега стављају ЗУС, уставотворац, конвенцијско право, те ставови и пракса тела која га примењују. На концу, када примену хипотетичких потенцијала анализираниог правног средства испитамо у пракси, долазимо до потпунијих, објективнијих, и надасве, на снази

16 У чију се одбрану може истакнути да је принцип права на жалбу загарантован у сваком судском поступку, а управни спор јесте врста судског поступка.

17 При томе, не спорећи значај и позитиван помак бројних новина међу обиљем уведених актуелним темељом управно-судске процедуре.

чињеничних аргумената заснованих закључака. На темељу тих закључака понудићемо одговор на питање његове подобности да надомести одсуство жалбене заштите.

Како објективност сваког истраживања изискује пажљиву селекцију елемената који ће бити анализирани, у њиховом одабиру ослонићемо се на праксу суда који на пољу заштите људских права на европском тлу следи за најутицајнији – ЕСЉП (Миленковић, 2020: 206). Према налажењу поменутог суда, да би се једно правно средство у унутрашњем правном систему могло окарактерисати као делотворно, потребно је да је: а) „теоријски и практично било на располагању у одређеном тренутку”¹⁸, б) „да постоји могућност да се подносиоцу представке обезбеди непосредно и брзо правно задовољење” или пак да му се „пружи одговарајуће задовољење за закашњење које је већ претрпео” (Томић, 2012: 665). Испуњеност наведених услова оцењује се кумулативно. Такође, ваља нагласити и то да Суд у својој пракси води рачуна о стандардима произишлим из бројних Препорука Савета Европе које имају за предмет контролу над управом и унапређење заштите појединаца у њиховим односима са управом.

Препорука о судској ревизији аката управе имплицира нека обележја која делотворни правни лек у унутрашњем систему треба да поседује¹⁹. Према Начелима поменуте Препоруке, моменти који у значајној мери могу утицати на делотворност правног средства, те којима сходно томе при уређењу унутрашњег система правних лекова треба у највећој могућој мери стремити, јесу: а) обим аката (делатности) који се правним средством могу побијати²⁰; б) ширина основа за улагање правног средства; в) квалитет тела које одлучује; и г) ширина и карактер овлашћења тела које одлучује по правном средству (Миленковић, 2020: 207-208).

У наставку ћемо цитирати релевантне одредбе законског режима понављања поступка како бисмо анализом истих могли да утврдимо

¹⁸ Вид. на пример пресуду *McFarlane vs. Irska*, представка бр. 31333/06, (2010.) Савет Европе, *Водич за добру праксу у погледу домаћих правних лекова*, 2013, стр. 11. Такође *Ilhan vs Turkey*, представка бр. 22277/93, (2000), 97, РеСПА, *Студија о примени праксе Европског суда за људска права у управним споровима*, 2018, 29.

¹⁹ Истина, Препорука има у виду средство којим се покреће поступак судске ревизије (контроле) управе - управни спор, а не говори директно о правним средствима која следе након његовог окончања, али се њене одредбе у пракси Суда шире тумаче, односно, њима се покрива поље правних средстава уопште (Миленковић, 2020: 207).

²⁰ У Начелима Б/1/а, Препорука, настојећи да укаже на значај судске ревизије (контроле) управе, предвиђа да: „Сви управни акти треба да буду предмет ревизије.” Ову одредбу треба тумачити у вези са одредбом из Б, 2/а: „Судска ревизија би требало да је на располагању физичким и правним лицима бар у вези са (управним) актима који директно утичу на њихова права или интересе.”

да ли је и у којој мери сваки од наведених параметара делотворности у њима заступљен. Намера аутора је да, након испитивања да ли су и у којој мери европски стандарди на плану заштите људских права правним средствима присутни у домаћој правној регулативни, истраже практичну примену предметног института, те на основу резултата спроведеног истраживања, понуде одговоре на раније постављена питања.

„Поступак окончан правоснажном пресудом или решењем суда поновиће се по тужби странке: 1) ако странка сазна за нове чињенице, или нађе или стекне могућност да употреби нове доказе на основу којих би спор био повољније решен за њу да су те чињенице, односно докази били изнети или употребљени у ранијем судском поступку; 2) ако је до судске одлуке дошло услед кривичног дела судије или запосленог у суду, или је одлука издејствована преварном радњом заступника или пуномоћника странке, његовог противника или противничког заступника или пуномоћника, а таква радња представља кривично дело; 3) ако је судска одлука заснована на пресуди у казненој или грађанској ствари, а та пресуда је касније укинута; 4) ако је исправа на којој се заснива судска одлука лажна или лажно преиначена, или ако је сведок, вештак или странка, приликом саслушања пред судом, дала лажан исказ, а одлука суда се заснива, на том исказу; 5) ако странка нађе или стекне могућност да употреби ранију судску одлуку донету у истом управном спору; 6) ако заинтересованом лицу није омогућено да учествује у судском спору; 7) ако став из накнадно донете пресуде ЕСЉП у истој ствари може да буде од утицаја на законитост правоснажно окончаног судског поступка.”²¹

А1. У погледу првог параметра, ширине (обима) објекта који може бити предмет понављања управно-судског поступка, законодавац је био прецизан. Објекат побијања правним средством ЗУС одређује поименично, наводећи врсте судских одлука: „пресуде и решења”. Примењујући принцип енумерације у погледу врста одлука које могу бити нападнуте, отклања се свака дилема у погледу питања која врста одлуке може бити предмет поновљеног поступка.²² Па ипак, одређење предмета поновљеног поступка захтева прецизирања. Најпре, реч „правоснажна” употребљена пре навођења врсте нападљивих одлука, указује на степен процесне зрелости који оне морају поседовати. Странка може тражити понављање само оног управно-судског поступка који је правоснажно окончан пресудом или решењем. Надаље, из уводне реченице чл. 58, ст. 1 ЗУС-а није видљиво о чијим се правоснажним пресудама и решењима

²¹ ЗУС, чл. 56.

²² Овакво решење заслужује похвалу, јер будући да нема дилеме у погледу онога што може бити нападљиво, не оставља места произвољној пракси суда. Осим тога, јасна правна норма увек је у интересу странке.

ради. Одговор на ово питање је изузетно значајан јер од њега зависи обим одлука које могу бити подвргнуте контроли по правном средству из чл. 56 ЗУС-а. Одговор на постављено питање крије се у чл. 65 који, осврћући се на питање поступка који се поводом анализираниг правног средства примењује, упућује на сходну примену одредби које уређују поступак по тужби, односно, поступак по Захтеву. Како су у поступку по тужби, односно поступку поводом Захтева, надлежни Управни, односно ВС, посредно закључујемо да пред поменутиим инстанцама правоснажно окончани поступци могу бити поновљени по правном средству из чл. 56.

Б1. Други критеријум који у значајној мери може утицати на делотворност правног средства јесу разлози који чине правну основу за његово изјављивање. Од тога колико су широко они постављени, умногоме ће зависити колико ће правно средство „заживети“ у пракси. Речју, рестриктивно дефинисани разлози за изјављивање правног средства сужавају могућност за његову примену - чак и ако је предмет екстензивно одређен. Сажетије речено, предмет правног средства и правом дефинисани разлози његова побијања кључно одређују обим заштите.

Најгрубље би се множина законских разлога за понављање спора могла разврстати у две скупине: 1) нове правно релевантне чињенице и докази и 2) битне процесне грешке при ранијем решавању (Томић, 2012: 686). У прву скупину би спадали основи из тачака: 1, 3, 5 и 7 чл. 56 ЗУС-а, док би се у другу могли сврстати преостали, из тачака 2, 4 и 6 чл. 56 ЗУС-а. Ово разврставање корисно је са аспекта питања може ли се понављање поступка - због сваког од наведених разлога - захтевати независно од тога да ли је спор чије се понављање захтева покренут: а) тужбом или б) Захтевом из члана 49 ЗУС-а? Питање: може ли свака од грешака које су законом признате као основ понављања настати у поступку покренутом по тужби, односно, у поступку покренутом Захтевом из чл. 49 ЗУС-а? – намеће се *per se* имајући у виду, са једне стране, чињеницу да је реч о грешкама искључиво чињеничне природе, а са друге, суштински неједнак начин утврђивања чињеница у поступцима по тужби, односно поводом Захтева из чл. 49 ЗУС-а. Како је начин утврђивања чињеница у именованим поступцима битно различит, нужно је осврнути се на сваки од њих понаособ.

Утврђивање чињеничног стања у поступку по тужби регулисано је одредбама чл. 33 и 34 ЗУС-а, које предвиђају као основно правило да суд чињенице утврђује на усменој расправи, док је могућност решавања без одржавања расправе условљена.²³ С обзиром на прописани начин утврђивања чињеница, није упитно да сваки од разлога побројаних

23 Чл. 33 ЗУС-а.

у т. 1-7, ст. 1, чл. 56 може настати у поступку иницираном тужбом, те, консеквентно, потенцијално представљати повод тражењу његова понављања. Скупина нормативних законских решења посвећених питању утврђивања чињеница у управном спору једно је од највећих достигнућа важећег закона. Према решењу ранијег закона, суд је у управном спору решавао на подлози чињеница утврђених у управном поступку.²⁴ Услед тога што суд није утврђивао чињенице, чињеничне грешке које чине основ понављања управно-судског поступка пред овим судом нису ни могле настати, што је *a priori* искључивало могућност странака да се овим правним средством - иако формално постојећим - уопште користе. Представљеном законском изменом широм су отворена врата УС да одржавањем расправе самостално утврди чињенично стање и тиме битно допринесе квалитету примарне управно-судске контроле.

Нажалост, промена на плану норме није се потврдила у пракси. Утврђивање чињеница путем расправе и даље се од стране УС примењује више као изузетак него као правило²⁵, што води поражавајућем закључку да „позитивни нормативни амбијент”, услед неискоришћености у пракси, није довео до унапређења управно-судске заштите - нити примарне, нити секундарне - путем понављања поступка. Са друге стране, начин на који је уређено питање утврђивања чињеничног стања у поступку поводом Захтева отвара бројне дилеме у пракси. Изузев чл. 54 ЗУС-а, који вели да: „ВКС²⁶ одлучује о захтеву за преиспитивање судске одлуке без одржавања расправе,...”, овоме питању посвећена је (свега) још и упућујућа одредба чл. 65 који предвиђа да се: „У поновљеном поступку сходно примењују одредбе овог закона о поступку по тужби и захтеву за преиспитивање судске одлуке, ако одредбама чл. од 56. до 64. није другачије одређено”.

24 Иако се ово решење примењивало до пре нешто више од једне деценије, колико анахроно и контрадикторно нама данас звучи! – у поступку судске контроле над управом, вршилац контроле (суд) је био ограничен чињеничним стањем које је утврдио контролисани субјекат (управа). Колико су само тиме били ограничени домаћај и квалитет такве контроле и заштите која је из ње требало да произиђе.

25 За прве четири године рада УС, нема објављених података о броју одржаних расправа. У наредних 11,5 година УС је одржао усмене расправе у укупно 12.897 предмета. Суд на годишњем нивоу одржи, просечно, 1121 усмену расправу. Током истог периода (од почетка 2014. до краја јуна 2025), УС је мериторно решио 259.369 предмета. Следи да УС на годишњем нивоу, у просеку, мериторно реши 22.553 предмета (259.369/11,5). Како се од 22.553 предмета, усмена расправа одржи у свега 1121 предмету (просечан број одржаних усмених расправа на годишњем нивоу), следи да је учесталост одржавања усмене расправе пред УС свега 4,9%. Извор: Извештаји о раду Управног суда за период 2014 - 30. 6. 2025. год. доступни на: <http://www.up.sud.rs/cirilica/izvestaji-o-radu> Посећено: 21. јула 2022; 5. авг. 2025. год.

26 Сада, Врховни суд.

Како се понављање (управно-судског) поступка може тражити само на темељу чињеничних грешака, логично је, имајући у виду садржину чл. 54, поставити питање: могу ли такве грешке настати пред ВС у поступку покренутом Захтевом? Ако ВС одлучује без одржавања расправе - у нејавној седници - на који начин утврђује чињенично стање? Утврђује ли их уопште? Имајући у виду карактер Захтева као ванредног правног средства, позицију суда који о њему одлучује, те стриктно прописан начин одлучивања по њему - на нејавној седници - Томић закључује да се у Захтеву за преиспитивање судске одлуке чињеничне грешке настале у раду УС не могу истицати, односно, уколико и јесу истакнуте, ВС такав тип грешке не би могао да проверава (Томић, Бачић, 1989: 153-154). Ако се прихвати прилично аргументовано становиште да се ВС у поступку по ванредном правном леку (овде Захтеву из чл. 49) не може бавити чињеничним питањима, последично, такве грешке, будући да се њима није ни бавио, пред њиме не могу ни настати. Како се онда поводом њих може тражити понављање?²⁷ Држимо, на темељу предоченог, да у поступку пред ВС покренутом Захтевом, могу настати једино грешке процесне природе, попут оних наведених у тачкама 2, 4 и 6, ст. 1, чл. 56 ЗУС-а. Стога, ценимо да се у пракси понављање управно-судског поступка покренутог Захтевом може успешно тражити искључиво из разлога наведених у побројаним тачкама. Овакав след ствари упућује на закључак да су реалне могућности за понављање управно-судског поступка²⁸ значајно сужене у односу на оне „на папиру” (које предвиђа закон). Закључујемо како се почетно задовољавајуће широко одређен објекат правне заштите, када се на исти надовежу законски разлози који представљају повод његова правна оспоравања, сужава у пракси.

VI. У вези са карактером тела које одлучује по правном средству, као фактором његове учинковитости, релевантне су, пре свега, одредбе које представљају увод у идентификовање надлежног органа. Поред одредби већ цитираног чл. 65, то су и одредбе чл. 58 ЗУС-а: „О тужби за понављање решава суд који је донео одлуку на коју се односи разлог за понављање поступка.” Овим је надлежност за одлучивање по предметном правном средству јасно подељена између Управног и ВС, па се питање потребних квалитета надлежних инстанци јавља у односу на сваку од њих. Будући да се питање поставља у односу на судове у класичном смислу, оно не изискује подробнију анализу.

²⁷ На овоме месту увиђамо практични смисао пређашњег разврставања законских разлога за понављање поступка.

²⁸ Мисли се на понављање управно-судског поступка покренутог Захтевом за преиспитивање судске одлуке УС.

Г1. Како се према чл. 65 ЗУС-а у поновљеном поступку сходно примењују одредбе поступка по тужби (чл. 25-48 ЗУС-а), односно поступка по Захтеву (чл. 49-55 ЗУС-а), то су за разматрање ширине и карактера овлашћења тела која одлучују по правном средству²⁹ - као фактора који утичу на делотворност правног лека - релевантне регуле наведених норми. Системска повезаност између чл. 65 ЗУС-а и решења према коме о тужби за понављање спора решава суд који је донео одлуку на коју се односи разлог за понављање поступка, јасно упућује на закључак да: спектар овлашћења која су на темељу чланова 25-48 ЗУС-а стављена на располагање Управном суду, односно, скуп компетенција које су по основу чланова 49-55 ЗУС-а доступне Врховном суду, истим инстанцама прилагођено (институту понављања поступка) стоје на располагању и током поновљеног поступка.

Поступак се покреће тужбом. Уколико је тужба неблаговремена, поднета од стране неовлашћеног лица, или у њој наведени основ понављања није учињен вероватним, суд је одбацује решењем³⁰. Тужбу која наречене процесне услове испуњава, суд је у обавези да достави на одговор противној страни из управног спора и заинтересованим лицима, уколико их има - што правном средству обезбеђује контрадикторни карактер. Рок за одговор је законом прописан и износи 15 дана.³¹ По окончању прелиминарног дела поступка у коме суд није одбацио тужбу по основу чл. 60, следи одлучивање о дозволи понављања. У овој секвенци поступка суд оцењује правну тежину (релевантност) у тужби означених разлога, и сходно тој оцени, понављање дозвољава или не дозвољава. О дозволи за понављање надлежни суд одлучује решењем. Уколико понављање дозволи, поновиће се оне процесне радње на које је разлог понављања имао утицаја. По поновљеном поступку, суд пресудом одлучује о правној судбини одлуке донете у поступку чија је обнова спроведена. Та се одлука пресудом може: оставити на снази (потврдити); укинути (елиминисати из правног поретка, са дејством *pro futuro*) или преиначити (Вучетић, 2019: 177-219).

С обзиром на спектар овлашћења поступајућег суда, важеће решење је у духу европских вредности и стандарда у области судске контроле управе и заштите права појединаца. Ипак, у вези са ширином овлашћења и карактера поступајућег органа, напомињемо: 1) законодавац није дао никакве смернице о томе када ће Управни, односно ВС применити

29 Б/4/е. „Суд треба да је у позицији да испита сва правна и фактичка питања релевантна за случај.”

30 Чл. 60 ЗУС-а.

31 Чл. 61 ЗУС-а.

касациска а када реформацијска овлашћења - што оставља места неуједначеној пракси и правној несигурности; 2) начин на који су нормирана одређена питања - примера ради, утврђивање чињеничног стања у поступку по Захтеву, те сходна примена тих норми у поновљеном поступку - уз актуелну праксу по датом питању, лимитира коришћење правног средства у пракси; 3) начин на који УС у пракси тумачи одредбе посвећене утврђивању чињеничног стања не доприноси широј примени анализираниог правног средства.

5. Делотворност понављања управно-судског поступка у пракси

Табела: Понављање поступка пред Управним судом (фреквентност)³²

Извештајни период	Број нерешених предмета на почетку ИП	Број примљених предмета у току ИП	Укупан број предмета у току ИП	Број решених предмета у току ИП	Број мериторно решених предмета
2013	244	152	396	225	217
2014	171	174	345	183	175
2015	162	150	312	171	165
2016	141	156	297	128	125
2017	169	116	285	107	105
2018	178	89	267	121	119
2019	146	75	221	95	95
2020	126	70	196	71	71
2021	125	65	190	65	60
2022	125	57	182	53	52
2023	129	43	172	72	69
2024	100	27	127	29	26
1. 6. 2025 - 30. 6. 2025	98	23	121	17	17

Како је надлежност за решавање по анализираном правном средству подељена између Управног и ВС, напомињемо да се статистички подаци наведени у табели односе искључиво на предмете у надлежности УС. Из

³² Извор података представљају Извештаји о раду УС за период од 2013. закључно са првим шестомесечјем 2025. год., доступни на сајту УС. <http://www.up.sud.rs/cirilica/izvestaji-o-radu>, посећено 7. авг. 2022; 5. авг. 2025. год. Упор.: Димитријевић, Миленковић, 2020: 93-110.

њих би се могло извући неколико закључака. У погледу обима у коме се легитимисани субјекти у пракси користе предметним правним средством, простим збрајањем броја примљених предмета у току ИП, долазимо до податка да је за дванаест и по година УС запримио 1197 тужби за понављање поступка. Учесталост примене правног средства на годишњем нивоу одређујемо тако што укупан број примљених тужби поделимо са бројем ИП.³³ Према представљеној формули, долазимо до податка да УС на годишњем нивоу прими отприлике 95 тужби за понављање поступка. Како бисмо добили реалистичан увид у то колико се често странке користе понављањем поступка, приступићемо израчунавању процентуалне учесталости његове практичне примене. Процентуалну заступљеност примене правног средства израчунавамо према следећој формули³⁴: утврђени просечан број тужби за понављање поступка у раду суда (у датом периоду) поредимо са просечним бројем одлука донетих од стране УС у истом периоду. На 21.741 одлуку, колико УС у просеку донесе у току ИП, уложи се отприлике 95 тужби за понављање поступка. Следом реченог, долазимо до закључка да фреквентност примене понављања поступка пред Управним судом износи мање од 1%, прецизније, 0,45%.³⁵

Објективнијој оцени о томе да ли су ванредна правна средства предвиђена важећим законом подобна да обезбеде онај ниво и квалитет

33 Број примљених тужби за понављање поступка пред УС (1197) делимо са 12,5 а не са 13, јер последњи ИП обухвата податке за првих шест месеци, а не целу календарску годину.

34 У вези са реченим, ваљало би напоменути да представљена формула не може довести до апсолутно прецизних података о фреквентности примене правног средства, из разлога што све одлуке које УС донесе нису напаљиве тужбом за понављање поступка. Тужби за понављање подлежу само оне пресуде и решења које су стекле процесно својство правоснажности.

35 Поражавајућа је чињеница да и друго управно-судско правно средство, иако деволутивног карактера, има изузетно ниску примену у пракси. Тако, у раду ВКС (односно ВС) било је укупно: 173 Захтева за преиспитивање судске одлуке у 2013; 134 у 2014; 404 у 2015; 337 у 2016; 401 у 2017; 363 у 2018; 329 у 2019; 279 у 2020; 183 у 2021; 563 у 2022; 222 у 2023; 92 у 2024. и 46 одлука у првом шестомесечју 2025. год. У периоду од 12,5 година изјављено је свега 3526 Захтева. Произилази да се на годишњем нивоу уложи, у просеку, око 282 Захтева. Према раније утврђеној формули, довођењем просечног броја Захтева који се на годишњем нивоу изјаве ВС, у везу са просечним бројем одлука које се на годишњем нивоу донесу пред УС, долазимо до податка да је фреквентност примене Захтева нешто виша и износи 1,33%. Извор: Извештаји о раду УС за период од 2013. до 30. 6. 2025. Доступно на: <http://www.up.sud.rs/cirilica/izvestaji-o-radu>, приступљено, 7. авг. 2022; 5. авг. 2025. год.

судске заштите који су имали у виду домаћи³⁶ и наднационални извори³⁷ - и тиме надоместе одсуство жалбе у управном спору - могао би допринети податак о пракси кумулирања путева ванредне управно-судске заштите. Кумулацију путева ванредне управно-судске заштите закон предвиђа уређујући питање правне заштите у вези са понављањем управно-судског поступка. Чл. 64 ЗУС-а прописано је: „Против решења суда о одбацивању тужбе за понављање поступка, против решења којим се не дозвољава понављање поступка и против пресуде суда донете по тужби за понављање поступка може се поднети захтев за преиспитивање из члана 49. овог закона.” ЗУС децидно наводи у односу на које се врсте судских одлука - донетих поводом тужбе за понављање поступка - може захтевати правна заштита по Захтеву из чл. 49. Цитирану законску одредбу би ваљало ближе размотрити. Најпре, у погледу пресуда донетих у поновљеном поступку, ценимо да околност да у цитираном члану стоји „и против пресуде” - без икаквог ближег одређивања врсте пресуде, које би указивало на намеру законодавца да заштити подвргне искључиво модалитет неке конкретне пресуде - указује на вољу законодавца да наведеним термином обухвати све пресуде које могу бити донете у поступку понављања. Што се тиче друге врсте судских одлука - решења, чл. 64 предвиђа две врсте: решења о одбацивању тужбе и решења којима се понављање поступка не дозвољава. У погледу првонаведених, јасно је да ту спадају сва решења о одбацивању тужбе за понављање поступка по било ком основу из чл. 60. Ситуација није најјаснија у погледу друге врсте решења - којима се одлучује о дозволи за понављање. Да ли су заштитом обухваћена само решења којима се понављање не дозвољава, како је у норми (и) наведено, или се предметна заштита простире и на она којима се понављање дозвољава? Држимо да је по овом питању законодавац био јасан: заштити подлежу искључиво решења којима се тражено понављање одбија. Да је законодавац хтео да заштиту обезбеди и у односу на решења којима се понављање одобрава, употребио би термин „решења којима се одлучује о дозволи за понављање”, а не прецизан и недвосмислен термин „решење којим се понављање не дозвољава”. Друго је питање да су и она морала бити обухваћена заштитом (Миленковић, 2020: 365).

Речено по питању правне заштите против одлука суда у вези са понављањем поступка вреди за одлуке УС. Његове пресуде и решења донета у поновљеном поступку уживају заштиту по Захтеву из чл. 49. Не и одлуке ВС донесене поводом тужбе за понављање пред њим окончаног

36 Мисли се на „право на жалбу или друго правно средство” зајемчено Уставом РС, чл. 36, ст. 2.

37 Мисли се на: „право на правично суђење”, гарантовано ЕКЉП чл. 6, ст. 1, и „право на делотворно правно средство”, ЕКЉП чл. 13.

поступка. У пракси се тај став јасно искристалисао: „Против одлуке ВКС донете по тужби за понављање поступка спроведеног пред ВКС није дозвољен захтев за преиспитивање судске одлуке.”³⁸

Из података представљених у Табели 1 не може се извући закључак о ефектима кумулативног коришћења оба управно-правна средства, из разлога што су њоме обухваћени само подаци о коришћењу једног од њих – понављања поступка. Формирању елементарне представе о томе послужиће подаци добијени по упућеном захтеву за приступ информацијама које се односе на рад УС³⁹. ВС је по захтевима за преиспитивање одлуке УС у вези са понављањем поступка донео одлуку у 171 предмету формираном по захтеву за преиспитивање одлуке УС у вези са понављањем управно-судског поступка, тако што је: 168 одлука потврдио и 3 одлуке укинуо. Обрадом представљених података, закључујемо како ВС у 98% случајева потврђује побијану одлуку УС донету по тужби за понављање. Тиме странку, која му се Захтевом из чл. 49 обратила по правну заштиту, држећи да јој је иста незаконито ускраћена или неадекватно пружена у претходно вођеном поступку по другом правном леку - понављању поступка, оставља без правне заштите. Следи да странка из управног спора путем сукцесивног и кумулативног коришћења правних средстава из управног спора, у наведеном проценту не успева да се заштити, услед чега је принуђена да правно војевање за заштиту својих права и интереса потражи даље – пред домаћим или/и наднационалним телима. У вези са тим потенцијалним поступцима ће сасвим извесно доћи до постављања бар једног од следећа два питања. Прво гласи: Да ли је странци, која није успела да заштити своја права коришћењем (свих) расположивих управно-судских правних средстава, повређено право на делотворно правно средство? Друго, да ли је странка претрпела и повреду права на суђење у разумном року?⁴⁰ - што је врло могућ исход, с обзиром на чињеницу да је странка пре улагања правних средстава из управног спора прешла већ поприлично дуг пут: две чисто управне инстанце - првостепени и жалбени управни поступак⁴¹ и једну управно-судску.

38 Сентенца из решења ВКС Узп 488/11 од 14. 11. 2011, утврђена на седници Грађанског одељења 12. 3. 2012. год.

39 Допис Управног суда, број: Су V-35 390/19 од 18. 12. 2019.

40 Према важећем ЗЗПСПР, економски терет утврђених повреда права на суђење у разумном року у управној ствари, у целисти сноси УС, иако су у настанку тих повреда заједнички учествовали, поред њега, и органи управе. Према доступним подацима, објављеним у Извештајима о раду УС за период од 2013. до 31. 6. 2022. године, УС сваке године на име накнаде штете због повреде ПСПР, исплаћује вишемилионске износе.

41 Евентуално једну, уколико је примера ради, жалба у управном поступку била искључена.

6. Закључак

У чланку је спроведено истраживање неколико елемената који суштински детерминишу физиономију и збиљску делотворност предмета рада. На темељу анализе: а) нормативног режима предмета рада; б) начина на који се поједина питања истог тумаче у пракси; в) реалне применљивости правног средства у пракси; г) обима и квалитета заштите која се у пракси остварује по основу законом дозвољене кумулације анализираних и другопреосталог управно-судског правног средства; д) релевантних наднационалних стандарда и ђ) праксе најреферентнијих тела која се баве заштитом људских права – аутори оцењују да је:

1. у питању чисто ванредно правно средство (из чега, по логици, произилази и ванредна могућност његове примене);

2. апсолутно ремонстративног карактера (што на правну заштиту која из његовог коришћења произилази оставља неповољне импликације);

3. са широким обимом овлашћења поступајућег суда, али без смерница о томе када ће се које од њих примењивати (што у пракси може бити извор произвољности);

4. са задовољавајуће широко постављеним објектом (предметом) заштите.

5. Законски основи по којима се може користити су задовољавајуће широко конципирани.

6. На одлуке донете по правном средству обезбеђена је судска заштита путем Захтева из чл. 49, али искључиво под условом да је коришћено пред УС.

6.1. Правну заштиту из чл. 64 требало би проширити и на решења којима се понављање дозвољава.

7. Недовољна искоришћеност „усмене расправе” ограничава обим коришћења правног средства. Чињеница да Управни суд у свега 5,7% одржава усмену расправу врло индикативно говори о ограничавајућем утицају овакве праксе Суда на домете заштите по анализираним правном средству (Миленковић, 2020: 368-372).

8. Чињеница да се на 19.382 одлуке изјави свега 113 тужби за понављање поступка, указује на изузетно ниску фреквентност примене понављања поступка (0,58%).

9. Збирни учинци заштите коју странке остварују кумулативним коришћењем оба постојећа средства најјаснији су показатељ њихове неспособности да одговоре законској сврси свог постојања, те захтевима и стандардима из чл. 36, ст. 2 Устава, чл. 6, ст. 1 и чл. 13 ЕКЉП.

Као резултат свих горе представљених одредница анализираних предмета рада, аутори изводе закључак о неопходности увођења другог степена управног правосуђа (Миленковић, 2020: 378).

Литература

Вучетић, Д. (2019). Врсте одлука у управном спору. У: Цуцић В. (Прир.). *150 година управног спора у Србији 1869-2019: зборник радова*. Београд: Управни суд Србије. 177-219.

Давинић, М. (2019). Правна средства у управном спору. У Цуцић В. (Прир.). *150 година управног спора у Србији 1869-2019: зборник радова*. Београд: Управни суд Србије. 221-265.

Димитријевић, П. (2007). Реформисање управносудске заштите. *Правни живот* 10/2007, 743.

Димитријевић, П., Миленковић, Н. (2020). Сврха правних средстава у управном спору. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 88, LIX, 93-110.

Миленковић, Н. (2020). *Правна средства у управном спору*. Докторска дисертација. Ниш: Правни факултет.

РеСПА. (2018). *Студија о примени праксе Европског суда за људска права у управним споровима*.

Савет Европе (2013). *Водич за добру праксу у погледу домаћих правних лекова*.

Томић, З. (2012). *Коментар закона о управним споровима са судском праксом*. Друго, допуњено издање. Београд.

Томић, З., Бачић, В. (1989). *Коментар закона о управном споровима са судском праксом и регистром појмова*, Београд.

Прописи и други извори

Устав Републике Србије *Сл. гласник РС*. Бр. 98/2006, 115/2021.

Закон о управном спору *Сл. гласник РС*. Бр. 111/2009.

Закон о заштити права на суђење у разумном року *Сл. гласник РС*. Бр. 40/15 и 92/2023.

Закон о управним споровима из 1952. *Службени лист ФНРЈ*. Бр. 53/52.

Закон о управним споровима из 1965. *Службени лист СФРЈ*. Бр. 16/65.

Закон о управним споровима из 1977. *Службени лист СФРЈ*. Бр. 4/77.

Закон о управним споровима из 1996. *Службени лист СРЈ*. Бр. 46/96.

Видовдански Устав *Службене новине Краљевине СХС*. Бр. 142. А/1921.

European Convention on Human Rights – ECHR, *Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*. Бр. 9/03. <https://www.vladars.net/srSPCyrl/Vlada/>

Ministarstva/meoi/Documents/Evropska%20konvencija%20o%20ljudskim%20opravima%20i%20osnovnim%20slobodama_344028515.pdf 2. авг. 2022. год.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима

Међународни пакт о грађанским и политичким правима — Викизворник, слободна библиотека, приступљено: 25. јула 2022. год.

Универзална декларација о људским правима

http://www.lokalnefinansije.co.rs/pbvodic/documents/zakonski_okvir/pravni%20okvir/Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20opravima.pdf, приступљено: 25. јула 2022. год.

Резолуција Комитета министара Савета Европе о заштити појединаца у односу на акте управе од 28. септ. 1977.

Recommendation Rec (2004)20 of the Committee of Ministers to member states on judicial review of administrative acts <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805db3f4>, посећено: 4. авг. 2022.

Управни суд. (2025). *Шестомесечни извештај о раду Управног суда* за период 1. 6. 2025 - 30. 6. 2025.

Управни суд. *Годишњи извештаји о раду Управног суда* за период: 2013-2024. год. Извештаји о раду суда - Архива - Управни суд

Управни суд, Допис број: Су V-35 390/19 од 18. 12. 2019.

Dejan Vučetić, LL.D.*
Nevena Milenković, LL.D.*

Reopening the Administrative Dispute Procedure

Summary

The paper presents a detailed analysis of the institute of reopening the administrative dispute procedure as an extraordinary legal remedy in administrative disputes, especially in the context of the absence of regular legal remedies in Serbian law on administrative disputes. In addition to analyzing the most relevant norms in Serbian legislation and the jurisprudence of the Administrative Court and the Supreme Court of the Republic of Serbia, the authors particularly focus on practical effectiveness of the normative solutions provided in the Administrative Disputes Act 2009. The entire analysis is placed in the broader context of the right to an effective legal remedy and the right to a fair trial guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights (ECHR). The authors conclude that it is necessary to reform the administrative dispute procedure in Serbia and transform it into a two-instance court procedure.

Keywords: *administrative dispute, reopening the procedure, legal remedy, effective legal remedy, ECHR.*

---

* Full Professor, Faculty of Law, University of Niš

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Priština, Head Office in Kosovska Mitrovica

ТЕОРИЈСКО-ПРАВНО УТЕМЕЉЕЊЕ ПРИВАТНОСТИ У ЈАВНОЈ СФЕРИ**

DOI: 10.5937/zrpfno-66372

UDK: 342.738

UDK: 347.121/.125

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 08.04.2026.

Исправљен: 22.05.2026.

Прихваћен: 24.05.2026.

Апстракт: У раду се истражује сложена еволуција приватности, од класичног „права да се буде остављен на миру“ до савременог, вишедимензионалног грађанског субјективног права у дигиталној ери. Централна теза рада јесте да се појединац не одриче приватности самим ступањем у јавну сферу; напротив, и у јавном простору задржава се оправдано очекивање приватности. Ауторка анализира приватност као кишобран-појам, који обухвата физичку, информациону и експресивну сферу. Методолошки, истраживање је фокусирано на физичку димензију јавне сфере, док се специфични изазови које доносе дигитално окружење и свеprisутни надзор остављају за наредну анализу. Рад закључује да очување приватности и анонимности у физичком окружењу представља императив демократског друштва и суштински услов заштите људског достојанства у савременом правном поретку.

Кључне речи: приватност, информациона аутономија, заштита података о личности, грађанско право, јавни простор, оправдано очекивање приватности, повреда приватности.

---

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: ivana@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0001-6919-5713

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 5. 2. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

1. Увод

У *Великом речнику страних речи и израза*, академика Ивана Клајна и професора Милана Шипке, приватност је објашњена као стање у ком се налази оно што је приватно, а затим, као друго значење, наводи се да је то лична, интимна и породична сфера живота (Клајн, Шипка, 2008: 993–994). Ради употпуњавања значења, одредница упућује на појам приватан, где сазнајемо да је приватно оно што припада појединцу, што је лично, што није јавно, већ затворено за публику; што припада интимном или породичном животу; што је лично и поверљиво (Клајн, Шипка, 2008: 993). Аутори *Речника* нас, такође, обавештавају о пореклу речи приватан: она потиче од латинског *privatus*, у значењу одузет од јавности. Ово одузимање (изузимање из јавности) ваља разумети као добровољно и привремено искључивање појединца из друштвеног и јавног, као повлачење у другима недоступан простор, у ком се може бити остављен на миру, слободан од друштвених конвенција и правила, а упућен на себе и ствари само себи важне и знане. Приватна сфера је место контемплације, самовредновања и самопроцене, бављења собом и стварима само нама значајним, о којима други не треба да знају или треба само у мери коју сами одређујемо. Приватна сфера може бити и место доколице.

Насупрот приватној, постоји јавна сфера, која је место за политичност, за размену идеја и бављење питањима од ширег друштвеног значаја, за конструктиван дијалог о општем, па и за сукоб мишљења, неопходан за развој и напредак сваке заједнице.

Није једноставно одвојити јавно од приватног. С једне стране, у одређивању приватности, више него код других појмова, много је субјективности, с друге – тешкоћа произлази из чињенице да је свака особа истовремено и појединац (индивидуа) и друштвено биће. Сваком је потребно друштво других и интеракција с другима; но, у једном тренутку, то може постати превелики терет, па и досада, од којих се бранимо повлачењем у приватан простор слободе и мира, недоступан знатижељним погледима других. Ово непрекидно повлачење у приватну сферу и излазак у јавни простор лепо се илуструје Шопенхауеровом метафором или етичком дилемом јежа (Schopenhauer, 1851: 396). Метафором се сугерише да је приватност механизам за проналажење *умерене удаљености* – тачке у којој појединац може да дели друштвену топлоту заједнице без излагања болним убодима превелике близине и надзора. Дилема јежа решава се разграничавањем учешћа у заједници (где је појединац *zoön politikon* и остварује она права и слободе која траже упућеност на друге)¹ од простора за повлачење и осамљивање (у ком

1 Слобода окупљања, слобода удруживања, слобода говора.

строга друштвена правила не би требало да важе). Овај простор требало би да је довољно удаљен од заједнице да омогући самоостваривање и лични развој, а опет довољно близак за остварење личног потенцијала и за развој у односу и комуникацији с другима.²

Шопенхауерова метафора о жежу, пренета из поља политичке философије на терен права, задобија рухо посебног грађанског субјективног права – права на приватност, којим се одређује заштићен простор деловања као предуслов за сваку индивидуалну слободу и аутономију личности. Приватност је конститутивни елемент либералне демократије, јер омогућава појединцу да развија свој идентитет и ставове имуне на притисак друштвеног прилагођавања.

Приватност је вишеслојан и вишезначан појам и бежи покушајима прецизног и свеобухватног дефинисања. У праву, она се уобличава и уређује, пре свега, као грађанско субјективно право, што сасвим одговара несумњивој индивидуалној вредности коју има за сваког од нас. Мултидисциплинарно истраживање показује да приватност, поред овог, има и шири друштвени значај, што такође треба узети у обзир при њеној правној концептуализацији. Осим права, приватност је предмет интересовања философије, етике, социологије, економије, а све чешће њоме се баве дисциплине о информационам технологијама. Свака од поменутих дисциплина нуди своје објашњење и вредновање приватности, без претензија на искључивост и самодовољност. Отуда – и очекивано – приватност се понајбоље разуме узимањем у обзир свих ових димензија: правне, етичке, социолошке и економске, као и одређивањем приватне сфере у односу на јавну.

У овом раду наша пажња окренута је правној артикулацији појма приватности и њеним повредама у јавном физичком простору (сфери). С обзиром на то да ћемо приватност посматрати кроз однос приватно–јавно, чини нам се потребним, најпре, разграничити ове две сфере.

2. Разумевање приватне и јавне сфере (јавног и приватног)

Тешко је јасно институционално разграничити приватну и јавну сферу живота, не само због међусобног уплива већ и због већег присуства субјективног у одређењу приватности него код других правних појмова. Приватност је основна људска потреба, антрополошки и психолошки поникла из осећања стида, потребе за очувањем свог телесног и духовног интегритета, потребе за личним простором и интимношћу у односима

² У Шопенхауеровој метафори, претерана блискост опасна је за жејеве због њихових бодљи, али је таква – опасна – и претерана удаљеност, јер би се, удаљени једни од других, жејеве смрзли.

с другима. Она је временски, историјски, друштвено и културолошки условљена па се њено значење и значај морају вредновати у светлу ових чинилаца.

У студији *Структурална трансформација јавне сфере (Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zur eine Kategorie der bürgerlichen Gessellschaft)*, немачки социолог Јирген Хабермас тврди да је процес модернизације водио ка рађању јавне сфере насупрот приватној (Habermas, 1989: 30). Приватна сфера нуди уточиште (заштиту) и слободу за лични развој, док је јавна намењена грађанској размени мишљења и образовању јавног мњења. Хабермас указује на то да се јавна сфера заправо формирала унутар приватне сфере, пошто је дискутовање о књижевности, философији и политици међу породицама и гостима постало уобичајена пракса. Кад су мушкарци овакву дискусију почели износити ван куће и проширивати је на друге теме, приватна сфера је напуштена, а настаје јавна сфера³ (Habermas, 1989: 43–46).

Према Хабермасу, јавна сфера, као место где се одвија слободна размена идеја и дебате, представља камен темељац демократије. Она је, написао је, састављена од приватних људи окупљених као јавност ради артикулисања потреба друштва према држави. Из ове јавне сфере расте јавна власт која одређује вредности, идеале и циљеве датог друштва. Воља људи изражава се унутар ње и излази из ње. Као таква, јавна сфера не сме имати у виду статус учесника, већ бити усредсређена на заједничке проблеме и бити укључива – сви могу учествовати (Habermas, 1989: 27, 36–37).

Јавни простор је функционално одређен као домен социјалне комуникације доступан свима, без обзира на индивидуална обележја. Он служи општој сврси и омогућава слободне активности које не нарушавају права других. Основна карактеристика јавног простора јесте да је једнако доступан свима и да је та доступност недвосмислена.⁴ Семантичка еволуција појма упућује на најстарију употребу термина да означи супротност између јавног и тајног, с једне стране, и јавног и приватног, с друге. У политичком смислу, јавно, у супротности с тајним, означава општедоступно, отворено, свима приступачно. Јавно, као супротност

3 У 18. веку у Европи ширење кафића широм континента и Британије створило је место где се западна јавна сфера први пут обликовала у модерном времену. Тамо су се мушкарци ангажовали у разговорима о политици и тржиштима, а велики део онога што данас знамо као правила о имовини и трговини и идеалима демократије направљен је у тим просторима (Habermas, 1989: 32).

4 Јавно место јесте простор доступан неодређеном броју лица чији идентитет није унапред одређен, под истим условима или без посебних услова. Чл. 3, ст. 1, т. 2 Закона о јавном реду и миру, *Сл. гласник РС*, 6/16 и 24/18.

приватном, означава опште добро, општу заинтересованост, општу вољу. Оба ова значења су се пробила и очувала у савременој концепцији јавне сфере, за коју се у нашем језику, најчешће, користи термин јавност. У том, најопштијем смислу, термин означава социјални простор, домен друштвене организације од општег значаја и доступности (Milivojević, 2015).

Насупрот томе, приватна сфера обухвата породични и кућни живот, теоретски заштићен од институционалних утицаја, где се одговорност везује за појединца и домаћинство. Али граница између јавне и приватне сфере није фиксна; напротив, флексибилна је и пропустљива, и увек се мења и развија.

3. Правно одређење приватности

У европскоконтиненталном правном систему, приватност је правно заштићено лично добро, чија се заштита изводи из уставних гаранција (на пример, тако је у Немачкој и у Републици Србији), или непосредним установљавањем посебног грађанског субјективног права – права на приватност, права на приватан живот, права на поштовање личног и породичног живота (тако је, између осталог, у Француској).⁵

У Републици Србији, приватност се најпре штити уставним⁶ гаранцијама неповредивости стана (чл. 40 Устава) и неповредивости тајности писама и других средстава комуникације (чл. 41 Устава). Посебно је заштићена и такозвана информациона приватност – уставним јемством заштите личних података (чл. 42 Устава), која је операционализована посебним Законом о заштити података о личности.⁷

Приватност је објекат и кривичноправне заштите, додуше посредни. У Кривичном законнику Србије⁸ има неколико кривичних дела чији је општи и заједнички заштитни објекат право на приватност, што се конкретизује одређивањем појединих добара као могућих предмета

5 Упоредноправно, више је назива којима се ово право означава. У немачком говорном подручју употребљеним изразима исказује се да је предмет заштите приватна сфера (*Rechts auf die Privatsphäre, Recht auf die Achtung der Privatsphäre, Recht auf die Untastbarkeit der Privatsphäre*) или тајна сфера човековог живота (*Recht an der Geheimssphäre*). У италијанском изразу *diritto alla riservatezza* такође је приватност истакнута као објект правне заштите, а у француском *droit de la vie privée* или *droit au respect de la vie privée* – гарантује се право на поштовање приватног живота. Овим значењима одговарају енглески термини *right to privacy, right to private life, right to respect for private life*.

6 Сл. гласник РС, 98/06, 16/22.

7 Сл. гласник РС, 97/08, 104/09 - др. закон, 68/12 - УС, 107/12.

8 Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024.

заштите. Она су: приватност веровања и исповедања вере (чл. 131 КЗ), неповредивост стана (чл. 139 и 140 КЗ), заштита података о личности (чл. 141, чл. 146, чл. 240, чл. 302, чл. 336а, чл. 337 и 369 КЗ), писама и других пошиљака (чл. 142 КЗ), приватност разговора (чл. 143 КЗ), приватност лика и личног живота (чл. 144 и 145 КЗ), част и углед (чл. 170 и 171 КЗ), приватност породичног живота (чл. 172 КЗ).⁹

За грађанскоправну заштиту права на приватност важне су, пре свега, одредбе Закона о облигационим односима¹⁰ о праву на накнаду материјалне и нематеријалне штете причињене повредом личних добара. Иако у неким од тих одредаба нема изричитог помињања приватности као заштићеног личног добра, позивање на њих сасвим је оправдано (и неопходно) зато што она служе као генерална или општа клаузула о неповредивости свеукупности (интегритета) личности. Чланом 199 ЗОО пружена је општа заштита правима личности (тако и праву на приватност иако без изричитог навођења, како је то учињено с чашћу, угледом и телесним интегритетом). Чланом 157 ЗОО установљава се превентивна заштита интегритета људске личности, личног и породичног живота и других права његове личности.

У Нацрту Грађанског законика Србије, у члану 85, међу поједина права личности сврстано је и право на лични (приватни) живот.¹¹

За Републику Србију значајни су и међународни документи чијим се ратификовањем она обавезала на поштовање (њима) гарантованих основних права и слобода. На овом месту поменућемо чл. 12 Универзалне декларације о људским правима¹², из 1948, у ком је наведено да „(Н)ико не сме бити изложен произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан или дописивање, нити нападима на част или углед. Свако има право на законску заштиту против оваквог мешања или напада“. Чланом 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода¹³ из

9 Кривичноправна заштита приватности није предмет наше пажње, али упућујемо на докторски рад у коме је овај аспект обрађен: Синђелић, Ж. *Право на приватност – кривичноправни, кривичнопроцесни и криминалистички аспекти*, одбрањен 2012. године на Правном факултету Универзитета у Београду.

10 *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр. 31/93, *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/03 - Уставна повеља и *Сл. гласник РС*, бр. 18/20.

11 Доступно на <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/260615/260615-nacrt-gradjanskog-zakonika.html>

12 Усвојена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године.

13 Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 - испр. и *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/10 и 10/15.

1950. јемчи се право на поштовање приватног и породичног живота, а јавној власти забрањује произвољно мешање у вршење овог права. Једна овако уопштена формулација нужно захтева нијансирање у практичној примени и судским одлукама. Европски суд за људска права доиста је својим одлукама небројено пута потврђивао да је право на приватност једно од најзначајнијих права, толико слојевито да се његова садржина има утврђивати с обзиром на конкретне околности и однос с другим друштвеним вредностима које приватност могу ограничити или угрозити. Мада је овим појам приватности вишеструко контекстуализован и релационо одређен, ипак се могу неки елементи личне (приватне) сфере издвојити као неспорни: право на лични идентитет и интегритет (морални и физички интегритет, родни идентитет, име, сексуална оријентација и сексуални живот, идентитет и развој личности, успостављање и развој односа с другима, али и професионалне и пословне активности, чиме се потврђује да одређене интеракције с другима, иако учињене у јавном простору, могу словити за приватне и, као такве, бити заштићене чл. 8 Конвенције), право на приватан простор, на заштиту од неовлашћеног прислушкивања и надзора, на тајност преписке и других облика комуникације, право на контролу над личним подацима. У срцу свих конвенцијских одредаба, тако и члана 8, налази се захтев за поштовање људског достојанства и слободе, због чега свако њихово тумачење треба да унапређује личну аутономију и развој човекове личности.

4. Теоријски приступи приватности

У важећем праву, очекивано, појам приватности или приватног живота није дефинисан – то је задатак правне теорије, која нуди прегршт одредница, од којих свака осликава понеку сферу или димензију приватности, без претензије на искључивост или самодовољност. Најпре ћемо изнети неколико, по нашем мишљењу, најутицајнијих дефиниција.

Развој појма приватности у правној науци кретао се од просторног и физичког ка информационом и социо-техничком одређењу. Приватност се може дефинисати позитивно – као контрола над одређеним аспектима живота и интимности, или негативно – као одсуство неовлашћеног и нежељеног мешања државе и трећих у приватан живот појединца (Debatin, 2011: 48). Другачији приступ јесте да се, уместо једне дефиниције и с обзиром на то да значење приватности увек треба одређивати у светлу конкретних околности, предоче различите активности којима се она повређује (Solove, 2002: 1126; Prosser, 1960: 383, 389).

Прва правна анализа приватности уобичајено се приписује двојници америчких судија Врховног суда САД: Луису Брандајсу и Семјуелу Ворену,

а написана је 1890. У раду *The Right to Privacy*, они су приватност одредили као право да се буде остављен на миру (*right to be let alone*), указивањем на простор и околности у којима особа не жели да буде предмет пажње, особито медијске.¹⁴ Брандајс и Ворен истакли су да је основни принцип овако схваћене приватности право да се буде заштићен од свега што нарушава личност појединца и његов мир, тј. да се буде заштићен од продора јавности у свој приватан живот. Наслањајући се на њихово схватање приватности, амерички судови су под приватност подвели: право да се *живи* живот по сопственом нахођењу, неометано узнемиравањем и упадом јавности, осим ако је то оправдано интересима демократског друштва.¹⁵ Развој информационо-комуникационих технологија води новим преседанима којима се право државе на мешање у приватан живот грађана битно ограничава.¹⁶

На европском тлу, на ком се право развија обрнутим путем – из опште норме ка појединачној – и теоријским стварањем правних института и појмова, забележено је теоријско изучавање приватности, најпре у оквиру ширег појма права личности, касније и самостално.

Швајцарски теоретичар Гискер, у делу *Das Recht des Privaten an der eigenen Geheimsphäre* из 1905, указује на постојање приватне сфере појединца, где су садржане чињенице које нису општепознате и с којима титулар може слободно располагати – чинећи их тајним или јавним (Giesker, 1905: 10, Droplić, 2002: 60). Тако је описао ново самостално грађанско субјективно право, које данас називамо правом на приватност. Пре тога се у европскоконтиненталној правној теорији најчешће говорило о праву личности уопште, дакле о јединственом, општем праву личности, које се, додуше, могло повредити на разне начине, али без потребе установљавања посебних права личности, тим повредама одговарајућим.

14 Рад је својеврсни протест против, у то време, све нападнијих метода новинског извештавања (снимање венчања ћерке једног од њих употребом камера дугог домета) и апел да се не извештава о стварима и догађајима чисто личне природе, без већег значаја за јавност, без обзира на то да ли у њима учествују јавне личности или не. Синтагма „право да се буде остављен на миру“ преузета је из расправе о деликтима америчког судије Cooley-ја (*Treatise on the Law of Torts*, 1888), којом је он означио различите повреде, пре свега физичког интегритета, а не појам приватности.

15 *Olmstead vs United States* (1928), у ком је Врховни суд пресудио да полицијско прислушкивање телефонских разговора не представља повреду приватности. У предмету *Katz vs United States* (1967) постављен је нови, супротан, преседан – полицијско прислушкивање јавних, али и приватних телефона, јесте повреда приватности учесника прислушкиваног разговора.

16 *United States v. Jones* (2012), у ком је мера праћења постављањем локатора на приватан аутомобил проглашена неоснованим мешањем у приватност; *Carpenter v. United States* (2018), који се односио на приступ информацијама у мобилном телефону.

Швајцарски теоретичар Шпекер је на темељу опште одредбе о правима личности из чл. 28 Швајцарског грађанског законика конституисао засебно право на приватан живот, као сегмент тог јединственог општег права личности (Spreker, 1911: 44–49, Dropulić, 2002: 60). Посебност овом праву дају његови објекти, тј. лична добра која штити – тајне чињенице и предмети који их садрже (попут писама) или репродукују (попут звучног записа гласа) (Riemer, 1995: 128–130).

Године 1930. Егер, у Коментару Швајцарског грађанског законика, дели приватни живот на: тајну сферу приватног живота (чињенице које нико осим имаоца права не треба да зна), приватну сферу породичног живота (породични, лични и здравствени подаци, те друге чињенице чије би изношење у јавност могло повредити личност особа којих се оне тичу) (Egger, 1930: 250, Dropulić, 2002: 60).¹⁷

У немачкој правној теорији, најутицајнију дефиницију права личности, ослонцем на коју можемо разумети и право на приватност, дао је Хубман у својој књизи *Persönlichkeitsrecht* (Право личности), из 1953. године. По њему, „право личности јесте право на саморазвој, на сталну креативност и испољавање личности, путем којег човек сазрева... Право личности обухвата оне важне личне интересе који нису стипулисани као посебна субјективна права. Ово право штити све вредности и добра, унутрашња и спољна, физичка и духовна; не само физичку егзистенцију појединца, већ и његове свест, дух, вољу и осећања“ (Hubmann, 1953: 60, 136, 376 у Voss, 2002: 235).

Сличан приступ одређења права на приватност – ослањањем на појам и основна обележја личних права уопште – даје и хрватски теоретичар, професор Гавела: „Право на приватност јесте право особе да свој особни (приватни), обитељски и кућни живот води засебно и независно од других, не вријеђајући туђа права ни законска ограничења, али ограђујући се од туђег неовлаштеност задирања“ (Gavella, 2000: 211). То је лично неимовинско право, које особи даје апсолутну (за свакога меродавну) потпуну приватну правну власт вођења властитог живота и право искључења сваког од противправног задирања у њега (Gavella, 2000: 212).

У другом делу ове дефиниције уочавамо карактеристику супротстављивости према трећима (ограђивање од туђег неовлашћеног задирања у право), својствену свим апсолутним правима. Трећи су, осим приватних особа, и јавна власт и јавност уопште, и сви су дужни поштовати туђу приватност. Ради појашњења појма приватности, као заштитног објекта

¹⁷ На састанку швајцарског правничког скупа 1960. у Лугану закључено је да је у швајцарском праву, као посебно право личности, признато и право на приватан живот, тј. на тајност приватног и породичног живота.

права на приватност, професор Гавела наводи шта ово право све обухвата и штити. То су: лични, породични и кућни живот, чиме, заправо, означава оно што се код неких теоретичара назива сферама или димензијама приватности.

Тако, на пример, Мур дефинише приватност као слободу од нежељеног приступа, засновану на разумном очекивању појединца да контролише сопствену доступност другима (Moore, 2010: 25). Он даље прецизира да се ова контрола остварује у два сферама: локационој и информационој. Локациона приватност односи се на контролу приступа простору који припада појединцу, укључујући његово тело, дом, личне ствари и непосредни животни простор (Moore, 2010: 57). Повреда приватности настаје нарушавањем границе између јавног и приватног простора, било физичким задирањем (нпр., неовлашћеним уласком у дом), било технолошким средствима (нпр., скривеним снимањем или прислушкивањем). Информациона приватност односи се на контролу приступа подацима који се тичу појединца, тј., његовим личним информацијама (Moore, 2010: 58, 81, 82).¹⁸ Ова сфера приватности обухвата право да се одлучује о прикупљању, коришћењу и ширењу личних података, као и заштиту од неовлашћеног надзора и обраде личних информација. Информациона приватност је повређена кад се лични подаци обрађују без сагласности особе, чиме јој се одузима могућност да сама контролише проток информација о себи. Објекат правне заштите овде је оно што би се у немачком праву назвало правом на информационо самоодређење, развијеним из уставних гаранција права сваке особе на слободан развој своје личности.¹⁹

Приватност никако не треба схватити као потпуну изолацију, већ као стање ограничене доступности другима (Gavison, 1980: 428). Свака од наведених сфера приватности укључује већи или мањи број других, и представља одређену препреку непожељном продору у приватан живот. Тако ће интимна сфера, у коју спадају чињенице које не желимо делити с другима, бити ексклузиван простор самоће (Wenzel, 1967: 65; Gavison,

¹⁸ Сличан приступ приватности као контроли доступности информација о себи имамо и код других. Тако, на пример, Дропулић говори о очекивању одређене особе да поверљиве личне информације из приватног живота неће бити доступне другима, јер би њихова неконтролисана доступност могла изазвати душевни бол особама на које се оне односе (Droputić, 2002: 57). Видимо да се овде, као и у другим концептуализацијама права на приватност, не одређује сам појам приватности на ком је ово право конституисано. Одређују се овлашћења титулара права на приватност у вези са својим приватним животом (контрола информација), а сам се појам приватног живота не одређује, већ узима као саморазумљив.

¹⁹ Кључну одлуку овако схваћене информационе приватности Савезни уставни суд Немачке донео је 1983, у предмету *Volkszählungsurteil (BverfGE, 65, 1, 1983)*.

1980: 428; Innes, 1992: 140), док ће, нешто шира, тајна сфера обухватити чињенице које делимо само с одређеним особама (члановима породице, партнером). У приватну сферу спадају чињенице из приватног живота које особа иначе не скрива од блиских знанаца (попут пријатеља и чланова шире породице), али за које ипак не жели да доспеју у ширу јавност (Wenzel, 1967: 65 у Dropulić, 2002: 68). Индивидуална сфера обухвата ситуације у којима особа као анонимни учесник (пролазник или гледалац неког догађаја, манифестације или спортског такмичења) суделује у јавности, али жели да задржи анонимност (Wenzel, 1967: 65 у Dropulić, 2002: 68; Gavison, 1980: 428). Ове су чињенице доступне сваком, зато што су јавне, али је свеједно искључена могућност да се јавност бави особом изван контекста догађаја у којем заправо учествује. Тиме долазимо до појма контекстуалне приватности, теоретичарке Хелен Нисенбаум.

Нисенбаум напушта традиционално разликовање јавног и приватног у корист контекстуалног интегритета (Nissenbaum, 1998: 575–580; Nissenbaum, 2004: 119). Приватност је право на одговарајући проток информација у складу с нормама конкретног контекста: норме примењиве у одређеним околностима казују нам шта је прикладно открити и како се подаци даље употребљавају. Приватност је нарушена употребом личних података изван контекста у ком је податак настао. Тако, чињеница да се неко налази у јавном простору не значи да је његов биометријски профил слободан за преузимање ради, на пример, комерцијалног профилисања, јер то нарушава норме контекста бивања у јавном простору. Подаци о здравственом стању контекстуално су везани за поверљив однос између лекара и пацијента, па се њихова употреба од стране осигуравајуће организације зарад одређивања висине премије осигурања може сматрати повредом контекстуалне приватности.

Незадовољан класичним методима испитивања приватности, којима су се, у потрази за њеном суштином, утврђивала заједничка обележја различитих видова њеног испољавања, Солов заузима практичан приступ. Ослањајући се на Витгенштајнов појам породичне сличности, он одустаје од давања једне дефиниције приватности, одговарајуће за све ситуације; уместо тога, и по томе је његов приступ прагматичан, усмерава пажњу на специфичне, конкретне ситуације у којима се приватност захтева, допушта, ограничава или се, чак, ускраћује (Solove, 2002: 1126). Анализом појавних облика приватности, утврђујемо њихове међусобне сличности и разлике, док њиховом контекстуализацијом откривамо значење приватности у одређеној конкретној ситуацији, које, нужно, не мора бити истоветно и одговарајуће за другу појавну форму приватног (Solove, 2002: 1127).

Овај се метод одриче апстракције универзалних принципа и општих појмова, унапред задатих поимања ствари и појава, те прихвата искуство као инструмент за долажење до закључака. Соловљев приступ тежи разумевању приватности, не њеном дефинисању. Његова концептуализација приватности треба да буде водич за идентификовање разноврсних испољавања приватности, њихову анализу и вредносну оцену. Његов је приступ одоздо нагоре, јер приватност анализује у одговарајућем контексту, у конкретним околностима у којима се испољава, уместо да је посматра као апстрактан појам.

Осим што је контекстуализована, Соловљева приватност је релационо одређена. Он наглашава вишеструку условљеност нашег доживљаја приватног: она зависи од друштвених активности, традиције, обичаја, културе, правила понашања у најширем смислу (Solove, 2002: 1129). Приватност је део, како их назива, друштвених пракси, и свака шири или сужава поље приватног. Како су се ове праксе мењале, тако се мењало и поимање приватног, али, приметимо, у таквом закључку нема много оригиналног. Готово свака друштвена промена, више или мање, мења постојећа схватања и појмове, и то не само правне. Неке промене унапређују појмове, неке су ретроградне.

Породица, коју и Солов користи за јачање своје аргументације, добар је пример промена у схватању приватног. Првобитне породице биле су колективне и вишегенерацијске заједнице, не искључиво место успостављања и развијања личних односа својих чланова. У породичној задрузи, на пример, развијају се и економски односи међу члановима, који, својим радом, стичу не за себе, већ за породицу и задругу. Приватно је потчињено колективном, и то не само у односу на власништво над средствима и резултатима рада већ и у погледу могућности физичке изолације појединца од осталих чланова породице и повлачења у свој приватан простор. Живот и рад тако велике породице одвијали су се заједно, са сталном упућеношћу чланова једних на друге и наглашеном већом важношћу породичног над интересима појединца. Већина савремених породица је нуклеарна, сачињена од супружника и њихове деце, што приватном даје више простора. Уобичајено је породицу означити као средиште приватне сфере, место интимности, развијања односа љубави, бриге и пажње, у које ни држава ни јавност не треба да се мешају. Нарушавање приватног и породичног живота само ради задовољења знатижеље јавности данас је неприхватљиво, исто као што је било и у прошлости. Но са забраном државне интервенције у породичне односе није тако. Ради заштите појединих чланова породице, пре свега деце, држава шири своје ингеренције у уређењу породичних односа. Тако на примеру породице сведочимо упливу јавног у приватно, ради заштите

угроженог члана породице, што је претежнији друштвени интерес од интереса очувања приватности породичног живота и дома.

Ослањајући се на становиште да значење приватности увек треба одређивати у светлу конкретних чињеница и околности (уместо давања једне опште дефиниције), Солов утврђује конкретна понашања којима се приватност повређује. Његова таксономија није само правна, већ је и социолошка, јер се приватност посматра као друштвени феномен (Solove, 2006: 483). То је сасвим разумљиво и прихватљиво, јер је потреба за повлачењем у приватну сферу, другима недоступну, друштвено условљена: да нема друштва, ни приватност не би била потребна.

Четири су основне групе понашања којима се приватност може повредити: прикупљање личних података, њихова обрада, ширење/ дељење личних података и различити облици узнемиравања, ремећења мира и добровољног повлачења у осаму (Solove, 2006: 486). Прве три групе очигледно узимају у обзир савремену стварну слику приватног и пословног живота особе, незамисливих без употребе рачунара, интернета и друштвених мрежа. Разликује се последња група (*invasion*), јер овде приватност није повређена неовлашћеном обрадом туђих личних података, већ сваком радњом усмереном на личност особе, попут узнемиравања или недопуштеног утицања на слободу одлучивања.²⁰

Усмеравање пажње на повреду приватности, уместо на њено дефинисање, уочавамо и код немачког теоретичара Ларенца (Larenz, 1958 у Dgorulić, 2002: 67). Ларенц дели повреду приватности у две групе: повреде сазнањем чињеница из приватног живота из знатижеље или сличних разлога и повреде које резултирају изношењем чињеница из приватног живота у јавност. Ова друга повреда се врши с намером и из комерцијалних разлога, и захтева прецизне претпоставке за њено допуштање.²¹

20 Сличну класификацију учинио је Просер 1960, идентификацијом четирију повреда приватности: ремећење мира и мешање у приватне (личне) ствари, јавно изношење непријатних података о туђем породичном животу, стварање у јавности погрешне слике о другоме и присвајање (ради стицања материјалне или нематеријалне) користи туђег имена или лика (Prosser, 1960: 383, 389). Просерова класификација требало је да послужи заснивању одштетне одговорности за ова четири деликта (*torts*) и није сасвим примењива на нове облике повреде приватности употребом савремене информационо-комуникационе технологије.

21 У закључним разматрањима указујемо на сопствено поимање приватности.

5. Гаранције права на приватност у упоредном праву²²

У Француској је тек 1970. године заштита приватног живота конкретно правно уређена. Новелом Француског грађанског законика прецизирано је да свако ужива право на поштовање приватног живота (*droit au respect de la vie privée*). Трећи део новеле, „Заштита приватног живота“, у чл. 22 (којим је новелиран чл. 9 Законика) прописује: „(С)вако има право на заштиту приватног живота. Суд може, независно од накнаде штете, наредити све мере неопходне за спречавање или заустављање напада на интимност приватног живота. Те су мере хитне и могу се изрећи и као привремене мере (Rösler, 2012: 1273; Drogulić, 2002: 62). Као мере заштите одређене су: накнада штете, али и, независно од тога, свака друга мера коју суд сматра неопходном да би се повреда предупредила (превентивна заштита) или актуелна зауставила (поствентивна заштита). Тиме је суду остављен слободан избор мере, сходно учињеној повреди. Објекат правне заштите јесте интимност приватног живота, без прецизирања шта она обухвата, тако да ће суд, као и са избором сврсисходне мере заштите, према околностима случаја утврђивати садржај овог појма, као и постојање и непосредност повреде.²³

У Немачкој се заштита права на приватност (што је случај и са правима личности уопште) почела развијати у судској пракси после Другог светског рата, и независно од Немачког грађанског законика, у ком оно није прописано на један општи начин – као засебно грађанско субјективно право. Пре тога, приватност је била законски заштићена посредно – сходном применом Закона о ауторским правима на делима ликовне уметности и фотографијама²⁴, у ком је право на слику заштићено као самостално субјективно право.²⁵

22 Овде су предмет наше пажње само изабрана права европскоконтиненталног правног система.

23 Касна законска интервенција у пољу признања права на поштовање приватног живота као новог субјективног права није значила одсуство икакве заштите за ову сферу човековог живота. Као и код многих других института у Француској, пут до законског установљења новог права утрли су судови. Знаменит је случај Марлене Дитрих против париског дневника *France Dimanche*, који је 1955. објавио серију текстова о овој познатој глумици и посебан чланак који је оставио утисак да се ради о њеним мемоарима. Марлен Дитрих је затражила и добила судску заштиту због повреде свог права на приватан живот. У образложењу је истакнуто да су чињенице из приватног живота морално добро појединца и да се оне, без његове сагласности, не могу објавити, што једнако вреди и за познате и за јавности непознате личности (Martin, 1959: 226, у Drogulić, 2002: 62).

24 Gesetz betreffend das Urheberrecht an Werken der bildenden Künste und der Photographie, скраћено KunstUrhG из 1907. године.

25 У Немачком грађанском законнику посебно су заштићени име (§ 12) и пословни углед, чија повреда може бити санкционисана правом оштећеног на надокнаду штете

У послератном периоду и под утицајем неславних искустава Трећег Рајха, неопходна заштита човекове личности није дошла у облику грађанскоправних одредаба и одговарајућих допуна Законика, већ кроз уставну гаранцију неприкосновености људског достојанства и обавезу власти да је поштује и штити, те прокламацију неутуђивости и неповредивости људских права као основа немачког друштва (чл. 1 Основног закона).²⁶ У чл. 2 Основног закона (заправо, немачког устава), прокламовано је право сваке особе на слободан развој личности, ограничено само истим таквим правима и слободама других, уставом и добрим обичајима. Захваљујући ставу Савезног уставног суда да ове одредбе, осим свог вертикалног дејства (према држави), имају и хоризонтално дејство, па су непосредно примењиве и у приватноправним односима (*Drittwirkungseffekt*), недостатак грађанскоправних норми о правима личности није био препрека да њихова повреда, ипак, буде санкционисана и на терену грађанског права (пре свега, правилима о надокнади штете).

Свега три године по ступању на снагу Основног закона, Савезни суд Немачке (*Bundesgerichtshoff*) променио је предратну судску праксу и признао опште право личности као уставно право, заштићено, између осталог, и грађанскоправним правилима (без обзира на непостојање изричитог упоришта у Немачком грађанском законнику). Грађанскоправни инструменти заштите пронађени су у § 823 Законика, којим је прописана дужност надокнаде штете проузроковане повредом живота, тела, здравља, слободе, својине или *другог права (подвукла ауторка)*. Савезни суд је право на приватност, које овде није изричито поменуто, квалификовао као ово друго право (*sonstiges Recht*) у неколиким својим одлукама (случај Шахт [*Schacht*], случај Коњаника [*Herrenreiter*] и измишљеног интервјуа с принцем Сорајом [*Soraya*]) истичући да досуђивање надокнаде материјалне и нематеријалне штете због повреде приватности није супротно уставу нити Грађанском законнику²⁷. Ради очувања основног става Суда о неприхватљивости комерцијализације личних добара,

---

(§ 824). Од значаја је свакако одредба § 826 Законика, којом се предвиђа право на надокнаду штете проузроковане намерно и супротно добрим обичајима (*vorsatzlich und gegen die guten Sitten*).

²⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, *BGBL I*, S. 404/49.

²⁷ У § 253 Немачког грађанског законика тачно су наведена лична добра због чије се повреде може досудити новчана надокнада нематеријалне штете (повреда телесног интегритета, здравља, слободе или права на сексуално опредељење). Будући да се приватност не наводи као заштићено лично добро, без екстензивног тумачења израза *остала права (sonstiges Recht)* из § 823 Законика, примена ове одштетне клаузуле не би била могућа.

новчана надокнада условљена је захтевом да је повреда личности оштећеног озбиљна и да је она једино одговарајуће средство отклањања ове повреде.²⁸

6. Задирање у приватност

Свако од нас води живот који је донекле изложен јавности и њеном непрестаном преиспитивању, тако да нема апсолутне приватности. Чак и кад приватност посматрамо као изолацију, то никад није потпуно искључење из заједнице, већ добровољно и привремено повлачење у сопствени простор, као место ауторефлексије и личног развоја. Но разуман човек има право на оправдано очекивање да чињенице из његовог приватног живота не буду предмет пажње јавности, као и да сам одреди колико ће о себи другима саопштити. Право на приватност гарантује нам неповредивост личне сфере.

Повреду права на приватност представља неовлашћено задирање у лични – приватни – живот, у неку од сфера које ово право обухвата, без обзира да ли се тиме вређају част или углед повређеног (Finžgar, 1988: 141). Важно је да нема пристанка или озбиљног и оправданог разлога због којих се задира у туђу приватност. Иако право на приватност, по свом дејству *erga omnes*, јесте апсолутно субјективно право, то још увек не значи да оно не може бити ограничено, па су нека задирања у приватан живот, ипак, дозвољена.

Ограничење права на приватност, у границама неопходног и законом прописаног, најчешће се допушта зарад остварења претежнијег заједничког интереса (јавног или општег). Своју пажњу у наставку усмерићемо на задирање у локациону приватност.

Већ смо указали на то да се приватност, инстинктивно и пре свега, посматра просторно – одређен простор наших свакодневних активности и интереса о којима други, укључујући и јавну власт, не треба да знају или само онолико колико сами одредимо. Приватност, ипак, није ограничена само на породични дом, тако да се њено уживање и заштита омогућавају и у јавном простору, на који закључак нас упућује и пракса Европског суда за заштиту људских права, почев од чувене одлуке донете у случају принцезе Каролине од Монака против Немачке.²⁹

²⁸ У сваком конкретном случају одмеравају се значај повређених добара и сукобљени интереси, а предност даје оном који се чини достојнијим заштите (*Güter-und Interessenabwägung*). Често се, насупрот праву на приватност, супротстављају слобода медија и право јавности да буде обавештена о стварима од јавног значаја. Уколико се предност има дати заштити приватности, висина надокнаде штете никако не сме прећи границу која би, из страха од грађанскоправне одговорности, значила самоцензуру медија (Teichmann, 2007: 1122–1127).

²⁹ *Von Hannover v. Germany* (No. 1), no. 59320/00, 24/06/2004.

У члану 8 Европске конвенције за заштиту права и основних слобода сваком је признато право на поштовање личног и породичног живота, дома и преписке. Ово сложено право обухвата четири аспекта: приватан живот, породични живот, дом и преписку, чије нијансирање настаје у пракси Европског суда и конкретних околности случаја. Тако је и правни стандард *оправданог очекивања* настао у пракси Суда по угледу на амерички *reasonable expectation of privacy* (тест примењен у предмету *Katz*, на основу ког се одређује постојање разумног очекивања приватности, без обзира на простор). Помоћу овог стандарда, Суд испитује постојање повреде чл. 8 Европске конвенције у светлу оправданости очекивања појединца да буде заштићен од нежељеног публицитета. Ово право уживају и особе познате јавности, јер објављивање података из њиховог приватног живота може довести до веома снажног осећаја повређености. Овде се, дакле, право на приватност додирује (понекад и сукобљава) с правом на слободу изражавања, гарантованим чл. 10 Европске конвенције.

Право из чл. 10 Европске конвенције јесте сложено - обухвата слободу мишљења, те слободу примања и ширења информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе, али не неограничено. Остваривање ових слобода подлеже дужностима и одговорностима, као и неопходним ограничењима ради интереса државне сигурности, територијалне целовитости или јавног реда и мира, спречавања нереда или злочина, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања одавања поверљивих информација или ради очувања ауторитета и непристраности судске власти. Држава потписница Конвенције најпре је позвана да цени значај обају сукобљених интереса – појединца (приватне или јавне особе) да се о његовом приватном животу не извештава и јавности да буде обавештена – и сходно томе дозволи да се први интерес оствари на штрб другог. Њену процену, по представи, испитује Европски суд за људска права, руководећи се допуштеним ограничењима (чл. 10 ст. 2 Европске конвенције) и својом устаљеном праксом. Ограничење је легитимно уколико „постоје увјерљиви аргументи да одређене информације или мишљења повријеђују неке друге, законом таксативно утврђене, и у околностима конкретног случаја *претежније*, легитимне друштвене и особне вредноте и интересе. И дакако, само у мјери dostatној/размјерној за заштиту тих вреднота и интереса у демократскоме друштву“ (Alaburić, 2002: 3).³⁰

30 Постављена тема рада ограничава нас у анализи сложеног односа приватности и слободе мишљења, али не можемо а да не упутимо заинтересованог читаоца на један од темељних радова V. Alaburić „Povreda prava osobnosti informacijama u medijima” из 2006. године.

Очекивање приватности није везано само за приватан простор у коме појединац борави. Оправдано је и кад је на јавном месту, али у ситуацији или активностима суштински везаним за свој приватан живот, које треба да се одвијају без ометања, узнемиравања и нежељеног односа с другима с којима дели јавни простор. У поменутом случају Фон Хановер против Немачке, Суд је нашао да принцеза Каролина од Монака (подносиатељка представке), мада јавна личност, може оправдано очекивати да њена и приватност њене деце буду заштићене и на јавном месту – у башти ресторана, на пијаци, јахању, у возњи, при изласку из стана и сличним активностима крајње приватне природе у вези с којима јавност нема оправдан интерес да буде информисана. Извештавање жуте штампе о таквим догађајима познатих личности не доприноси демократској расправи о стварима од јавног значаја, већ искључиво служи сензационализму и задовољењу пуке радозналости читалаца.

Примећујемо две значајне поенте.

Најпре, стандард оправданог очекивања приватности не ограничава се искључиво на активности које се спроводе у властитом дому. Обухвата и издвојена места у јавном простору, попут приватног разговора за столом у башти ресторана,³¹ у која имамо право да се повучемо и осамимо уместо да будемо предмет јавне пажње.

Потом, уживање приватности на јавном месту обухвата и јавне личности. Изразом јавна личност обухватамо славне и познате личности, особе успешне у свом послу, али и оне које својим понашањем изазивају јавну позорност и занимање јавности за њихов приватан живот. Оне не могу рачунати на свеобухватну и једнаку заштиту каква се пружа анонимним особама. Пре свега, интерес је јавности да буде обавештена о њиховим пословним делатностима (до мере чувања пословне тајне) и јавној функцији коју обављају. Право јавности да зна престаје тамо где почиње интимна и тајна сфера јавне личности: самим тим што је неко јавна личност, не значи и правну незаштићеност неких аспеката (сфера) њеног приватног живота. Оправдан интерес јавности да зна постоји ако је информисање о приватном животу, како појединца тако и јавне личности, претежније од оправданог очекивања да се не буде предмет јавне пажње. Тривијално извештавање о познатим особама, насупрот коме стоји осећање непрестаног посматрања (у случају принцезе од Монака, чак и осећање прогањања од стране папараца) и узнемиравања, не може однети превагу. С тим у вези је и став Суда о фундаменталном значају заштите приватног живота за развој личности појединца, из ког

31 Обухвата и канцеларију и други пословни простор, због чега послодавац који тајно прати електронску преписку својих запослених на радном месту или запослене тајно снима видео-надзором, знатним задирањем у приватност, повређује њихово право на поштовање приватног живота.

произлази закључак да сваки човек, па и особа позната јавности, задржава оправдано очекивање заштите свог приватног живота. Гаранције из чл. 8 Европске конвенције треба да обезбеде развој личности појединца у односу према другима без ометања. Отуд и зона интеракције с другима, чак и на јавном месту, спада у заштићену сферу приватног живота.

7. Закључак

Приватност се може посматрати као вредност по себи (Fried, Moore) или инструментално, као средство заштите и унапређења других значајних вредности, попут аутономије, слободе, достојанства, части и угледа, правичности, саморазвоја, интиме, личног интегритета (Solove). Попут неког кишобран-појма,³² приватност окупља и штити различите слојеве испољавања човекове личности, те ју је тешко одредити једном дефиницијом.

У неким дефиницијама набрајају се овлашћења титулара права поводом своје приватности (приватног живота), али се сам појам не одређује, већ узима као саморазумљив (Gavella). У другим, појам приватности настоји се објаснити одређивањем сфера (димензија, зона), и за сваку лоцирањем одређених информација о себи које желимо или не желимо делити с другима. Истичу се интимна, тајна, приватна и индивидуална сфера (Wenzel, Innes) или, чак, седам њених димензија – приватност личности, понашања и деловања, комуникације података и сопствене слике, мисли и осећања, локације и простора, удруживања (Finn, Wright, Friedwald, 2013: 8–10). Приватност може бити схваћена и као слобода од (Floridi, 2014: 102–103). У овом значењу, указује се на четири слободе од као четири аспекта приватности: телесна или физичка приватност (слобода од задирања у телесни интегритет), ментална приватност (слобода од психолошког задирања и утицаја на свест и вољу), приватност одлучивања (слобода од утицаја на процес одлучивања) и информациона приватност (слобода од утицаја на контролу над сопственим личним подацима).

Не треба изоставити и приступе којима се приватности одриче самосталност зато што је садржана у другим посебним правима (Thom-

32 „Приватност је кишобран-појам, тиче се бројних и разноврсних појмова, корисних у неким ситуацијама, а у другим не“ (Solove, 2006: 485). Употребљеном метафором указује се на то да изабрани појмови могу, али и не морају, делити исте карактеристике, али би требало да буду довољно повезани да их можемо означити истим термином – приватност. Многобројни појмови који се у литератури користе у прецизирању концепта приватности требало би да имају довољно садржинских (супстанцијалних, материјалних) сличности да их је могуће подвести под оно што Солов назива кишобран-појмом, али без пренебрегавања међусобних разлика и утврђивања како оне настају.

son, 1984: 272),³³ или зато што представља скуп неколиких међусобно повезаних идеја (Kang, 1998: 1202–1203).³⁴

У већини дефиниција истиче се значај информација, тј. података о себи, које желимо да задржимо за себе или да их учинимо доступним и другима. Ова – информациона – приватност добија на важности у савременом добу, које се често назива дигиталним или информационим, због свеприсутности информационо-комуникационих технологија у нашем свакодневном животу (у приватном животу, на радном месту, у јавном простору). У овом дигиталном добу, доступност информација и брзина њихове размене представљају нове ризике по приватност.

Могли бисмо закључити да је приватност вишеслојан појам, који обухвата различите сфере личног и породичног живота (интиму, тајност, слободно развијање односа с другима, контролу над физичким простором и над информацијама о себи), као и више облика испољавања личности и личног интегритета (име, репутација, слика, глас, лични податак). Приватност обухвата телесну, психичку, комуникациону и социјалну сферу појединца, што треба имати у виду при нормирању и заштити права на приватност. Ово право је динамично и вишедимензионално, право појединца да контролише приступ свом телесном, психичком, комуникационом, просторном и друштвеном животу, укључујући и личне податке који га идентификују, уз минимално мешање трећих и у складу са, за дату ситуацију, важећим друштвеним нормама.

Предложена дефиниција превазилази класичну формулацију приватности Ворена и Брандејса као права да се буде остављен на миру. Њихов рад био је семиналан, зато што је први пут артикулисао приватност као добро достојно правне заштите, али у савременом друштву овакав приступ није довољан. Савремена приватност превазишла је добровољну изолованост од других, и обухвата више сфера: лични простор (телесни и психички интегритет појединца; на пример, заштита од биометријског надзора или медицинске интервенције без пристанка); приватан простор (дом, породица, окружење у ком појединац сам одређује врсту и степен интеракције с другима) и интимни простор (најосетљивија и најстроже

33 По њеном мишљењу, приватност је право да нас не гледају и не слушају, што је аналогно својинским овлашћењима на ствари.

34 Наводе се три такве идеје: идеје физичке сфере, којом је одређен простор самоће и заштите од непожељних звукова или објеката; идеја избора, као права на самостално одлучивање; идеја размене личних података, засноване на контроли доступности података о себи. Слично, Декју дели приватност на три, међусобно повезане, сфере: информациона приватност (контрола над личним подацима), физичка доступност (којом се бранимо од непожељног посматрања) и експресивна приватност (сфера самоизражајности, исказивања речима и делима сопственог идентитета) (DeCew, 1997: 75).

заштићена сфера приватног, која укључује мисли, осећања, сексуалне и емотивне односе). Ове сфере међусобно се разликују по степеноу доступности (другима) и по томе колико је појединцу дозвољено да сам одређује границе интеракције (с другима). Приватност је етичка, културолошка и друштвена категорија: оно што је прихватљиво у једном друштвеном окружењу, за једну културу са својим етичким назорима, може бити повреда приватности у другом.

У дефиницију смо укључили и заштиту података о личности, коју видимо као конкретизацију приватности у дигиталном добу: она се односи на контролу над информацијама које идентификују појединца, њихово прикупљање, обраду, чување и брисање. Право на приватност је свеобухватно лично (грађанско субјективно) право; заштита података о личности представља техничко-правни механизам којим се штити информациона приватност, нарочито важна у сфери дигиталних технологија. Закон о заштити података о личности, Општа уредба ЕУ о заштити личних података³⁵ и други правни документи из ове области омогућавају да се апстрактна вредност приватности претвори у практичну заштиту појединца у односу на државу, технолошке компаније и сваког трећег ко долази у додир с његовим личним подацима.

Приватност у јавном простору није луксуз, већ суштински услов слободе; њена заштита више није само питање физичке неприкосновености, већ питање заштите права на слику, глас и друге личне атрибуте од прекомерне обраде и неовлашћене експлоатације. Очување анонимности и контроле над сопственом доступношћу у физичком окружењу представља прву линију одбране појединца у свету који тежи потпуној транспарентности и редукцији човека на податак.

Важно је напоменути да је, за потребе овог рада, анализа била усмерена на физички јавни простор. Овакво ограничење је методолошки оправдано како би се прецизно утврдили доктринарни темељи приватности у њеном изворном, просторном окружењу. Иако су под утицајем савремених технологија границе између јавног и приватног постале изразито порозне, теоријски оквир постављен у овом раду служи као неопходан предуслов за наредна истраживања. Изазови које доноси дигитална сфера (дигитално окружење) – пре свега у погледу свеprisутног надзора, алгоритмизације и комерцијалног профилисања – биће предмет посебне анализе, која ће се надовезати на овде етаблиране принципе информационе аутономије и достојанства личности.

35 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation (скраћено GDPR). *OJ L* 119/16.

Литература

Alaburić, V. (2002). *Sloboda izražavanja u praksi Europskog suda za ljudska prava*. Zagreb. Narodne novine.

Alaburić, V. (2006). Povreda prava osobnosti informacijama u medijima. U Klarić, P. (Pr.) *Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti*. Zagreb: Narodne novine. 1-72.

Voss, A. (2002). The Right to privacy and reproductive technologies – the comparative study of US and German Law. *NYLS Journal of International and Comparative Law*: 21(2). 229-305. [Electronic version]. Преузето 20. 6. 2025. https://digitalcommons.nyls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1505&context=journal_of_international_and_comparative_law

Gavella. N. (2000). *Osobna prava I dio*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o.

Gavison. R. (1980). Privacy and the Limits of Law. *The Yale Law Journal*. 3(89). 421-471.

Giesker, H. (1905). *Das Recht des Privaten an der eigenen Geheimsphäre*. Zurich: Mueller.

Debatin, B. (2011). Ethics, Privacy and Self-Restraints in Social Networking. U Trepte, S. i Reinecke L. (Prir.) *Privacy Online, Perspectives on Privacy and Self-Disclosure in the Social Web*. Springer Nature.

DeCew, J. W.(1997). *In Pursuit of Privacy: Law, Ethics and the Rise of Technology*. New York: Cornell University Press.

Dropulić, J. (2002). *Pravo na privatni život i duševni integritet*. Zagreb: Vizura.

Egger, A. (1930). *Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch I*. Zurich: Schulthess & Co.

Inness, J. (1992). *Privacy, Intimacy and Isolation*. New York: Oxford University Press.

Клајн, И. Шипка, М. (2008). *Велики речник страних речи и израза*. Четврто издање. Нови Сад: Прометеј.

Larenz, K. (1958). *Verhandlugen des 42. Deutschen Juristentages*. Tübingen.

Martin, L. (1959). Le secret de la vie privee, *Revue trimestrielle de droit civil*. 2. 227-256.

Milivojević, S. (2015). *Mediji, ideologija i kultura*. Beograd: Fabrika knjiga. Преузето с портала Пешчаник 13. 9. 2015.

<https://pescanik.net/javna-sfera-i-javnost/> Iz nove knjige Snježane Milivojević

Moore. A. D. (2010). *Privacy Rights: Moral and Legal Foundations*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Nissenbaum. H. (1998). „The problem of Privacy in Public“. *Law and Philosophy*. 17. 559-596.

- Nissenbaum, H. (2004). Privacy as Contextual Integrity. *Washington Law Review*. 1(79). 119-158. [Electronic version]. Преузето 5. 5. 2025.
<https://digitalcommons.law.edu/wlr/vol79/iss1/10>
- Prosser, W. (1960). „Privacy“. *California Law Review*. 3(48). 383-423.
- Riemer, H. M. (1995). *Personenrecht des ZGB. Studienbuch und Bundesgerichtspraxis*. Bern: Verlag Stämpfli+Cie AG Bern.
- Rösler, H. (2012). „Personality Rights“. In *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law*, Vol. II, 2012. 1272-1276.
- Синђелић, Ж. (2012). *Право на приватност – кривичноправни, кривичнопроцесни и криминалистички аспекти*. Електронска верзија Преузето 25. 10. 2025. <https://doiserbia.nb.rs/phd/fulltext/BG20120704SIN-DJELIC.pdf>
- Solove, D. (2002). „Conceptualizing Privacy“. *California Law Review*. Vol. 90. 1087-1155.
- Solove, D. (2006). „A Taxonomy of Privacy“. *University of Pennsylvania Law Review*. 3(154). 477-560.
- Specker, K. (1911). *Die Persönlichkeitsrechte mit besonderer Berücksichtigung des Rechts auf die Ehre im schweizerischem Privatrecht*. Aarau: H. R. Sauerländer.
- Schopenhauer, A. (1851). *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften*. Vol. 2. Berlin: A. W. Hayn.
- Teichmann, A. (2007). „Unerlaubte Handlungen. § 823“. U Jauernig, B. Stadler, M. Teichmann, S. *Jauernig Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. München: Verlag C. H. Beck, 1122-1127.
- Thomson, J. J. (1984). The Right to Privacy. In Schoeman, F. D. (Prir.). *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Cambridge: Cambridge University Press. 272-289.
- Finn, R. Wright, D. Friedwald, M. (2013). Seven Types of Privacy. In *European Data Protection: Coming of Age*. Gutwirth, S. Leenes, R. De Hert, P. Pouillet Y. (Prir.). Dordrecht: Springer. 3-32.
- Finžgar, A. (1988). *Prava ličnosti*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural transformation of the public sphere*. (Превод оригинала *Strukturwandel der Öffentlichkeit* објављеног 1962). Cambridge: MIT Press.
- Hubmann, H. (1953). *Persönlichkeitsrecht*. Münster, Köln: Böhlau.
- Warren, S. Brandeis, L. (1890). „The Right to Privacy“. *Harvard Law Review*. 5(IV). 193-220.
- Wenzel, K. (1967). *Das Recht der Wort- und Bildberichterstattung*. Köln: Dr. Otto Schmidt Verlag.

Прописи и други извори

Gesetz betreffend das Urheberrecht an Werken der bildenden Künste und der Photographie (KunstUrhG). *RGBL*. S. 7. 1907.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. *BGBL I*, S. 404. 1949.

Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch. *RGB 1*. S. 195. 1896. *BGB I III* 400-2. *BGB I*. I Nr. 39. 2001.

Закон о заштити података о личности. *Службени гласник РС*. Бр. 97. 2008. Бр. 104. 2009 - др. закон. Бр. 68. 2012 – УС. Бр. 107. 2012.

Закон о јавном реду и миру. *Службени гласник РС*. Бр. 6. 2016 и бр. 24. 2018.

Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*. Бр. 29. 1978. Бр. 39. 1985. Бр. 45. 1989 - одлука УСЈ. Бр. 57. 1989. *Службени лист СРЈ*. Бр. 31. 1993. *Службени лист СЦГ*. Бр. 1. 2003 - Уставна повеља. *Службени гласник РС*. Бр. 18. 2020.

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. *Службени лист СЦГ - Међународни уговори*, бр. 9. 2003. Бр. 5. 2005. Бр. 7. 2005 - испр. *Сл. гласник РС - Међународни уговори*. Бр. 12. 2010. и бр. 10. 2015.

Кривични законик. *Службени гласник РС*. Бр. 85. 2005. Бр. 88. 2005 - испр. Бр. 107. 2005 - испр. Бр. 72. 2009. Бр. 111. 2009. Бр. 121. 2012. Бр. 104. 2013. Бр. 108. 2014. Бр. 94. 2016. Бр. 35. 2019. Бр. 94. 2024.

Нацрт Грађанског законика Србије. [Електронска верзија]. Преузето 20. 11. 2025. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/260615/260615-nacrt-gradjanskog-zakonika.html>

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation (скраћено GDPR)). *OJ L* 119. 2016.

Универзална декларације о људским правима. *Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III)*. 10. 12. 1948.

Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*. Бр. 98. 2006 и 16. 2022. *Code civil. L. no 70-643*. 1970.

Судске одлуке

Volkszählungsurteil, BverfG. Urteil v. 15.12.1983. Az. 1 BVR 209, 269. 362, 420, 440, 484/83.

Von Hannover v. Germany (No. 1), no. 59320/00, 24/06/2004.

Katz v. United States (1967) 389 U. S. 347.

Carpenter v. United States (2018) 586 U. S. 296.

United States v. Jones (2012) 565 U. S. 400.

Ivana Simonović, LL.D.*

The Theoretical and Legal Foundations of Privacy in the Public Sphere

Summary

This paper examines the evolution of privacy from a classic right to be let alone to a dynamic, multidimensional subjective right. Analyzing privacy as an umbrella concept that safeguards personal integrity, autonomy and dignity, the study categorizes its various manifestations through the intimate, private, and individual spheres. Special emphasis is placed on informational privacy and the four freedoms (bodily, mental, decisional, and informational), which serve as essential protections against the pervasive risks of information and communication technologies. The author argues that personal data protection functions as a technical-legal concretization of privacy, transforming abstract values into practical mechanisms within the framework of the General Data Protection Regulation (GDPR) and national legislation. Furthermore, the paper addresses the civil law challenges of protecting personal attributes and privacy in public spaces, highlighting the multiplicative and permanent nature of digital violations.

Keywords: *privacy, informational autonomy, data protection, Civil Law, public sphere, legitimate expectation of privacy, intrusion.*

---

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Niš

Др Марија Драгићевић Ђорђевић*

МЕЂУНАРОДНИ И ЕВРОПСКИ СТАНДАРДИ ДУГОТРАЈНЕ НЕГЕ: КА ОБЛИКОВАЊУ ИЗВЕДЕНОГ СОЦИЈАЛНОГ ПРАВА**

DOI: 10.5937/zrpfno-65715

UDK: 349.3:364.3-23-021.321(100+4)

UDK: 349.3:364-22(100+4)

UDK: 341.231.14-056.26

UDK: 342.7-056.26

Оригинални научни рад

Примљен: 15.03.2026.

Исправљен: /

Прихваћен: 23.04.2026.

Апстракт: Рад анализира међународне и европске стандарде релевантне за обликовање права на дуготрајну негу. Иако у позитивном међународном праву дуготрајна нега није изричито формулисана као самостално социјално право, бројни извори међународног и европског социјалног права садрже норме које посредно утврђују обавезе државе да обезбеди подршку лицима зависним од туђе неге и помоћи. У том контексту, анализа обухвата инструменте Уједињених нација и стандарде Међународне организације рада, као и правни оквир Савета Европе и Европске уније, уз посебан осврт на праксу Европског суда за људска права, Европског комитета за социјална права и Суда правде Европске уније. Закључује се да кумулативно дејство ових стандарда постепено доводи до профилисања дуготрајне неге као изведеног социјалног права, чији се нормативни садржај

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: marijad@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0002-2477-9835

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 5. 2. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

обликује кроз међусобно повезане стандарде, конкретизоване у захтевима доступности, приступачности и недискриминације, као и континуитета и квалитета услуга, уз поштовање људског достојанства, аутономије и социјалне укључености корисника.

Кључне речи: *дуготрајна нега, међународни стандарди, социјална сигурност, социјална права, људска права.*

1. Увод

Демографско старење становништва, продужетак животног века и пораст хроничних обољења довели су до значајног повећања потребе за дуготрајном негом у савременим друштвима (Драгићевић, 2025: 248). Подршка лицима која услед старости, инвалидитета или других узрока функционалне зависности нису у могућности да самостално обављају основне и инструменталне активности свакодневног живота све више се препознаје као један од кључних изазова система социјалне сигурности (European Commission, Social Protection Committee, 2021: 20-21).¹ Иако се потреба за дуготрајном негом традиционално посматрала као питање социјалне политике или породичне солидарности, промене у структури породице и демографској динамици савремених друштава постепено смањују капацитет породице да самостално обезбеди такву подршку, због чега међународни и европски стандарди све изразитије указују на правну димензију дуготрајне неге.²

У позитивном међународном праву не постоји изричито формулисано право на дуготрајну негу као самостално социјално право (Strban, Bağarı, 2020: 90-91). Међутим, из ширег корпуса људских права - нарочито права на социјалну сигурност, људско достојанство, недискриминацију, приватни и породични живот, као и права на независан живот и укљученост у заједницу - могу се утврдити одређене позитивне обавезе државе да обезбеди подршку лицима којима је потребна дуготрајна нега. Ипак, остаје отворено питање да ли се из ових стандарда може извести нормативни основ за признавање права на дуготрајну негу

---

1 У теорији се социјална сигурност одређује као систем заштите коју држава организује путем јавних мера, са циљем да сваком појединцу обезбеди приступ здравственој заштити и сигурност прихода у случају губитка или умањења способности за рад или знатнијег увећања трошкова услед наступања социјалних ризика (Ковачевић, 2007: 12).

2 Традиционални модел проширене породице у којем више генерација живи у заједничком домаћинству данас је знатно ређи, док је све израженија тенденција живота у мањим, нуклеарним домаћинствима, што утиче и на могућности обезбеђивања неформалне неге унутар породице. У том смислу вид. више: Strban, 2012a: 249-278.

као самосталног социјалног права, или се оно пре може разумети као изведена правна категорија унутар ширег система социјалне сигурности и људских права.

Циљ рада је да се анализом релевантних међународних и европских извора радног и социјалног права испита нормативни основ и домет права на дуготрајну негу. Посебна пажња посвећена је универзалним стандардима развијеним у оквиру система Уједињених нација и Међународне организације рада, као и европским стандардима који се обликују у оквиру Савета Европе и Европске уније. Полазно истраживачко питање рада јесте да ли кумулативно дејство ових стандарда омогућава да се дуготрајна нега разуме као правно релевантна категорија у оквиру система социјалне сигурности и људских права. Према се у савременој литератури дуготрајна нега све чешће препознаје као нови социјални ризик (Strban, Bagari, 2020: 90-94; Strban, 2012b: 227-229), њен нормативни статус у међународним и европским стандардима остаје недовољно систематизован, што представља полазиште за анализу у овом раду.

2. Међународни и европски стандарди од значаја за дуготрајну негу

Обликовање дуготрајне неге као сфере јавне одговорности развија се у оквиру социјалног права и међународних стандарда заштите људских права. Иако међународно право не познаје изричито кодификовано право на дуготрајну негу (Strban, Bagari, 2020: 90-91), у различитим међународним и европским изворима могу се идентификовати норме које непосредно или посредно уређују обавезе државе у погледу подршке лицима у стању функционалне зависности. Стога се кључно питање не своди на одсуство формалне правне формулације, већ на могућност да се из постојећих стандарда реконструише његов нормативни основ и садржај.

Разматрање овог питања захтева анализу више комплементарних правних режима. С једне стране, реч је о гаранцијама социјалне сигурности и основних људских права, као што су заштита људског достојанства, забрана дискриминације, право на поштовање приватног и породичног живота и право на независан живот и укљученост у заједницу. С друге стране, релевантни су и стандарди који се односе на услове рада у сектору неге, будући да радноправни положај лица која пружају негу непосредно утиче на доступност и квалитет услуга. Из тих разлога, нормативни оквир дуготрајне неге не може се свести на један правни институт, већ се обликује кроз интеракцију више правних извора, развијених како на универзалном тако и на европском нивоу. Ова нормативна разуђеност

истовремено отежава јасно одређивање домета права и обавеза, али и указује на потребу њихове систематске анализе, како би се испитало на који начин различити правни режими уређују положај лица зависних од туђе неге, организацију система подршке и правни положај лица која негу пружају.

2.1. Универзални стандарди

2.1.1. Стандарди Организације уједињених нација

Полазиште универзалног нормативног оквира представља право на социјалну сигурност. Универзална декларација о људским правима гарантује право на социјалну сигурност и адекватан животни стандард, укључујући заштиту у случају старости, инвалидности и других околности које доводе до губитка средстава за живот.³ Иако се дуготрајна нега у овим одредбама не помиње изричито, потреба за подршком лицима у стању функционалне зависности може се довести у везу са обавезом државе да обезбеди адекватан животни стандард и социјалну сигурност, те се може разумети као део заштитног оквира социјалне сигурности.

Правно обавезујући оквир успостављен је Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима⁴, који признаје право на социјално обезбеђење и обавезује државе да развијају системе заштите од релевантних социјалних ризика. Тумачења Комитета за економска, социјална и културна права додатно су прецизирала структуру ових обавеза. У Општем коментару број 19 право на социјалну сигурност дефинише се као право приступа систему који штити од социјалних ризика, укључујући старост и инвалидитет, и који мора бити доступан, приступачан, адекватан и одржив (Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2008: пар. 2). Социјална сигурност обухвата не само новчана давања већ и услуге неопходне за очување достојанственог живота.

Универзални стандарди дуготрајну негу повезују и са правом на највиши достижни стандард физичког и менталног здравља. Општи коментар број 14 развио је критеријуме доступности (енгл. *availability*), приступачности (енгл. *accessibility*), прихватљивости (енгл. *acceptability*) и квалитета (енгл. *quality*) - такозване AAAQ стандарде, који се примењују и на услуге дуготрајне неге (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2000: пар. 12 (a)-(d)). На тај начин доступност и квалитет услуга постају део позитивних обавеза државе у остваривању права на здравље.

³ Чл. 22 и 25 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, adopted by General Assembly resolution 217 /III/ of 10 December 1948).

⁴ Чл. 9 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори*, 7/71.

Посебан значај има и концепт „минималних суштинских обавеза“ (енгл. *minimum core obligations*) развијен у пракси Комитета (Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 1990: пар. 9-10). Овај концепт је повезан са начелом прогресивне реализације социјалних права, али истовремено подразумева постојање непосредних обавеза државе. Комитет је нагласио да државе, без обзира на ниво расположивих ресурса, морају обезбедити основни ниво социјалне заштите неопходан за очување људског достојанства (Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 1990: пар. 10). Примењено на дуготрајну негу, то подразумева обезбеђивање најмање основног облика организоване подршке лицима у стању функционалне зависности. Потпуно одсуство такве подршке, које би довело до угрожавања живота, занемаривања или социјалне изолације, не може се оправдати позивањем на ограниченост ресурса.

Додатну конкретизацију ових обавеза доносе специјализовани инструменти и тумачења надзорних тела. Општи коментари Комитета који се односе на права старијих лица (Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 1995: пар. 5-6, 31) и лица са инвалидитетом (Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 1994: пар. 33) наглашавају потребу развоја услуга које омогућавају самосталан живот и социјалну укљученост, што је најпотпуније нормативно артикулисано у Конвенцији о правима особа са инвалидитетом. Ова Конвенција утврђује право на независан живот и укљученост у заједницу и обавезује државе да развијају услуге подршке у заједници, укључујући персоналну асистенцију.⁵ Наведени приступ наглашава да подршка лицима зависним од туђе неге и помоћи не сме бити ограничена искључиво на институционално збрињавање, већ мора бити усмерена ка очувању аутономије и омогућавању живота у заједници.

Универзални нормативни оквир обухвата и друге релевантне инструменте. Конвенција о правима детета наглашава обавезу државе да обезбеди подршку деци са инвалидитетом ради достојанственог живота и социјалне укључености,⁶ док Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена указује на родну димензију неге, посебно у погледу традиционалне поделе родних улога и неплаћеног рада у домаћинству.⁷ Ови инструменти показују да дуготрајна нега има и изражену социјалну

⁵ Чл. 19 Конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, 42/09.

⁶ Чл. 23 Конвенције о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори*, 15/90, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*, 4/96 и 2/97.

⁷ Чл. 5, 11 и 14 Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори*, 11/81.

и родну димензију, будући да терет неге у пракси често пада на породицу, а нарочито на жене.

Иако поједини инструменти, попут Принципа Уједињених нација о старијим лицима, немају обавезујућу правну снагу, они доприносе формирању заједничких вредносних стандарда заснованих на независности, достојанству и социјалној укључености (United Nations General Assembly, 1991: принципи 1-14). Посматрани заједно, ови инструменти указују на постепено формирање нормативног оквира у којем се дуготрајна нега препознаје као део заштите људског достојанства и социјалне сигурности, што истовремено отвара питање њеног концептуалног одређења као самосталног социјалног ризика.

2.1.2. Стандарди Међународне организације рада

Разматрање универзалних стандарда у области дуготрајне неге не може се ограничити само на права лица којима је нега потребна. Делотворност и одрживост система дуготрајне неге непосредно зависе и од положаја лица која негу пружају, њиховог радноправног статуса, услова рада и укључености у системе социјалне сигурности. Због тога стандарди Међународне организације рада имају посебан значај, јер дуготрајну негу постављају на пресек социјалне сигурности и радног права.

У оквиру система Међународне организације рада посебан значај има Конвенција МОП број 102 о минималној норми социјалне сигурности, која утврђује темеље заштите од основних социјалних ризика, укључујући старост и инвалидитет.⁸ Она не уређује изричито дуготрајну негу као засебну грану социјалне сигурности, али представља нормативну основу за повезивање новчаних давања и институционалних механизма подршке. Слично томе, Конвенција број МОП 128 о престајама за случај инвалидности, старости и смрти остаје у оквирима класичног компензационог модела заснованог на новчаним давањима.⁹ Из ових инструмената произлази да класични модел социјалног осигурања потребу за дуготрајном негом не препознаје као засебан социјални ризик, већ је нормативно смешта у оквир старости и инвалидности.

Корак даље представља Препорука МОП број 202 о основама социјалне заштите, која полази од концепта основних социјалних гаранција, према којем сва лица треба да уживају минимални ниво социјалне заштите, укључујући приступ здравственој заштити и основну

---

⁸ Чл. 53-58 Конвенције број 102 о минималној норми социјалне сигурности, *Сл. лист ФНРЈ*, 1/55.

⁹ Чл. 8-12, 15-19, 26-28. *Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention*, 1967, No. 128.

приходну сигурност током животног циклуса.¹⁰ Премда овај инструмент не препознаје дуготрајну негу као засебну категорију, његов концепт основних социјалних гаранција омогућава шире разумевање социјалне заштите које обухвата и услуге неопходне за очување достојанства и функционалне аутономије појединца, укључујући и услуге дуготрајне неге.

Посебан значај у области дуготрајне неге имају стандарди који се односе на рад у домаћинству и сектор кућне неге. Конвенција МОР број 189 о радницима у домаћинству обавезује државе да тим радницима обезбеде једнаку заштиту као и другим радницима, укључујући заштиту у погледу радног времена, зараде, социјалне сигурности, безбедности и здравља на раду и приступ механизмима правне заштите.¹¹ С обзиром на то да је кућна нега један од најчешћих облика дуготрајне неге, ова Конвенција има посебан значај за формализацију рада неговатеља и спречавање експлоатације, нарочито у условима феминизације рада, високе заступљености мигрантских радника и изражене неформалности. Тиме се показује да регулисање рада у сектору неге представља не само питање заштите радника већ и структурни предуслов за квалитет, континуитет и доступност услуга дуготрајне неге.

Додатну нормативну димензију даје Конвенција МОР број 190 о спречавању насиља и узнемиравања у свету рада, која захтева заштиту од физичког, психичког и економског насиља у свим облицима радних односа, укључујући и рад у приватном простору домаћинства.¹² Овај стандард је од посебног значаја у сектору дуготрајне неге, где се рад често обавља у дому корисника, па приватни карактер места рада не сме бити основ за изузимање од примене радноправних стандарда. Важан допринос има и Конвенција број 156 о радницима са породичним обавезама, која полази од начела да породичне обавезе не смеју бити основ дискриминације у запошљавању и занимању.¹³ Иако се не односи искључиво на дуготрајну негу, она је релевантна за неформалне неговатеље јер указује да обавезе неге не смеју довести до њихове маргинализације на тржишту рада.

Најновији развој у оквиру Међународне организације рада представља Резолуција „Достојанствен рад и економија неге“ из 2024. године, која рад у области неге препознаје као кључну компоненту

10 Пар. 2, 4, 5(a), (c) и (d). Social Protection Floors Recommendation, 2012, No. 202.

11 Чл. 6, 10-14. Domestic Workers Convention, 2011, No. 189.

12 Чл. 3 Violence and Harassment Convention, 2019, No. 190.

13 Чл. 3 Конвенције МОР број 156 о радницима са породичним обавезама, *Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори*, 7/87.

социјалне правде и одрживог развоја.¹⁴ Иако програмског карактера, овај акт наглашава потребу професионализације рада, улагања у јавне услуге и обезбеђивања достојанствених услова рада у сектору неге.

У целини узев, стандарди Међународне организације рада показују да дуготрајна нега није само питање права корисника, већ и правног положаја лица која негу пружају. Истовремено указују на ограничења класичног компензационог модела социјалне сигурности, јер се функционална зависност не може свести искључиво на губитак радне способности нити ублажити само новчаним давањима. Због тога правни оквир дуготрајне неге мора обухватити и радноправне стандарде који обезбеђују одрживост и квалитет услуга подршке. У том смислу, стандарди Међународне организације рада доприносе профилисању дуготрајне неге као сфере јавне одговорности на пресеку социјалног и радног права, што додатно указује на њен значај као специфичног социјалног ризика који превазилази оквире традиционалних категорија социјалне сигурности.

2.2. Европски стандарди

2.2.1. Стандарди Савета Европе

У систему Савета Европе заштита у области дуготрајне неге развија се кроз два комплементарна нормативна оквира: Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода¹⁵, која поставља минималне стандарде заштите људског достојанства и интегритета, и Ревидирану европску социјалну повељу¹⁶, у којој се конкретизују позитивне обавезе државе у области социјалне сигурности и услуга подршке.

Премда Конвенција не гарантује изричито право на социјалну сигурност нити право на дуготрајну негу, пракса Европског суда за људска права је кроз еволутивно тумачење њених одредаба развила стандарде од непосредног значаја за организацију институционалне и ванинституционалне неге. Ови стандарди изводе се пре свега из права

---

14 International Labour Organization. *Resolution concerning decent work and the care economy*. International Labour Conference, 112th Session, Geneva, 2024. Conclusions, II. A common understanding of the care economy, тач. 1–2 и 9–10. Преузето 3. 2. 2026. https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-07/ILC112-Resolution%20V-%7BBRELMEEETINGS-240620-001%7D-Web-EN_o.pdf

15 Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, *Сл. лист СЦГ - Међународни уговори*, 9/03, 5/05 и 7/05, *Сл. лист РС - Међународни уговори*, 12/10 и 10/15.

16 Ревидирана европска социјална повеља, *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, 42/09.

на живот, забране нечовечног или понижавајућег поступања, права на поштовање приватног и породичног живота и начела недискриминације.¹⁷

Право на живот држави намеће позитивну обавезу да предузме разумне мере ради заштите лица која се налазе у стању зависности или под институционалном контролом.¹⁸ У области дуготрајне неге то подразумева успостављање делотворног система организације и надзора који спречава настанак реалног ризика по живот корисника. Слично томе, забрана нечовечног или понижавајућег поступања захтева да услови смештаја и неге не доведу до занемаривања или деградације личности.¹⁹ Европски суд за људска права је у предмету *Stanev v. Bulgaria* утврдио да неадекватни услови смештаја и одсуство одговарајуће подршке могу достићи праг нечовечног или понижавајућег поступања,²⁰ док је у предмету *Nencheva and Others v. Bulgaria* констатовао повреду права на живот услед системских пропуста у организацији и надзору институционалне неге.²¹

Нарочиту релевантност у контексту дуготрајне неге има и право на поштовање приватног живота,²² које се у пракси Суда тумачи широко и обухвата физички и психички интегритет, лични развој и аутономију појединца.²³ Када последице јавних мера или њихов изостанак значајно утичу на достојанство и личну сферу појединца, питања организације социјалне подршке могу постати предмет конвенцијске контроле. У том оквиру делује и начело недискриминације,²⁴ које захтева да приступ услугама подршке буде обезбеђен без неоправданих разлика у поступању, при чему, према пракси Европског суда за људска права, дискриминација може постојати и када држава без објективног и разумног оправдања пропусти да различито третира лица чији је положај суштински различит.²⁵ Из тога произлази да Европски суд за људска права не конструише самостално право на дуготрајну негу. Ипак, кроз доктрину позитивних обавеза поставља минималне стандарде организације, надзора и квалитета услуга, тако да конвенцијски механизам функционише као гарант минималног нивоа заштите испод којег систем неге не сме пасти.

17 Чл. 2, 3, 8 и 14 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

18 *Ibid.*, чл. 2.

19 *Ibid.*, чл. 3.

20 *Stanev v Bulgaria* (2012) 55 EHRR 22, пар. 204-213.

21 *Nencheva and Others v Bulgaria* (2014) 58 EHRR 18, пар. 105-109.

22 Чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

23 *McDonald v United Kingdom* (2015) 60 EHRR 1, пар. 46-49.

24 Чл. 14 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

25 *Thlimmenos v Greece* (2001) 31 EHRR 15, пар. 44.

Међутим, кључни позитивни правни ослонац у систему Савета Европе представља Ревидирана европска социјална повеља. Мада ни она не формулише изричито право на дуготрајну негу, њене одредбе - посматране у међусобној повезаности и у светлу праксе Европског комитета за социјална права - омогућавају да се оно препозна као део система социјалне сигурности и социјалних услуга.

Посебно је значајно право старијих лица на социјалну заштиту, које обавезује државе да створе услове који омогућавају старијим лицима да што дуже остану активни чланови друштва и да, колико је могуће, живе независно у сопственом дому уз приступ одговарајућим здравственим и социјалним услугама.²⁶ Концепт услуга у заједници додатно је учвршћен правом лица са инвалидитетом на независност и учешће у животу заједнице. У одлуци *Autism-Europe v. France* Европски комитет за социјална права нагласио је да формално признавање права није довољно уколико не постоји стварна мрежа услуга која омогућава њихово ефективно остваривање.²⁷

За област дуготрајне неге релевантне су и одредбе Повеље које се односе на право на социјалне службе и право на заштиту од сиромаштва и социјалне искључености, јер организацију социјалних служби постављају као трајну јавну обавезу државе.²⁸ Иако Повеља не установљава изричито право на дуготрајну негу, кроз кумулативно дејство више одредаба и тумачења Европског комитета за социјална права она поставља материјалне стандарде доступности, адекватности и квалитета услуга. У том смислу, Повеља представља позитивни нормативни темељ дуготрајне неге у европском правном простору, док Конвенција обезбеђује минимални праг заштите људског достојанства испод којег држава не сме пасти. Заједно посматрани, ови инструменти показују да се у систему Савета Европе дуготрајна нега постепено профилише као нормативно релевантна димензија социјалне сигурности и заштите људског достојанства, што истовремено упућује на њено концептуално одређење као специфичног социјалног ризика.

2.2.2. Стандарди Европске уније

За разлику од система Савета Европе, у којем се стандарди у области дуготрајне неге у великој мери обликују кроз судску и квазисудску праксу, у праву Европске уније ова област развија се кроз вишеслојни правни

26 Чл. 23 Ревидиране европске социјалне повеље.

27 *Autism-Europe v France*, Complaint No. 13/2002, European Committee of Social Rights, 2003, пар. 48-49, 53.

28 Чл. 14 и 30 Ревидиране европске социјалне повеље.

оквир који обједињује примарно право, секундарно законодавство и инструменте координације јавних политика. Тај оквир не почива на јединственом моделу социјалне заштите, већ на уравнотеженом односу између националне надлежности и европског нормативног усмеравања. Организација и финансирање дуготрајне неге и даље остају превасходно у надлежности држава чланица, док се улога Уније остварује кроз координацију националних система, формулисање заједничких вредносних и нормативних параметара, увођење минималних стандарда у појединим областима и примену финансијских инструмената.²⁹ Управо због ограничених надлежности Уније, развој ове области и даље у значајној мери зависи од спремности држава чланица да европске стандарде интегрису у националне системе подршке.

У том контексту посебну улогу имају Уредба (ЕЗ) број 883/2004 о координацији система социјалне сигурности³⁰ и Уредба (ЕЗ) број 987/2009³¹ о њеној примени. Ови акти не уједначавају националне системе, већ обезбеђују њихову координацију у условима прекограничне мобилности, спречавајући сукоб надлежности и губитак права услед кретања унутар Уније (Ковачевић, 2011: 157-160, 165-168). Према дуготрајна нега није издвојена као посебна грана социјалне сигурности, поједина давања повезана са негом у пракси се подводе под постојеће категорије, пре свега под давања за случај болести или инвалидности. У пракси Суда правде Европске уније утврђено је да поједина давања намењена лицима зависним од туђе неге могу имати карактер престајања из система социјалне сигурности, те стога потпадају под правила координације

29 Док се у појединим областима права на међународном нивоу тежи униформизацији или потпуном усклађивању правних правила, у области социјалне сигурности доминира приступ заснован на очувању националних разлика, уз координацију националних система и минимални степен хармонизације законодавства (Ковачевић, 2007: 13). У складу са тим, у појединим европским државама дуготрајна нега већ је институционализована као посебан систем социјалног осигурања. На пример, у Немачкој је 1995. године уведено обавезно осигурање за дуготрајну негу као пета грана система социјалног осигурања (Rothgang, 2010: 437), док је у Холандији развијен опсежан систем јавно финансиране дуготрајне неге, који обезбеђује универзално покриће за лица са интензивним потребама за негом (Jongen, 2017: 9). Као посебно значајан компаративни пример често се наводи јапански систем осигурања за дуготрајну негу, који се финансира комбинацијом доприноса осигураника и јавних средстава, и превасходно је усмерен на обезбеђивање услуга неге у заједници (Lai, 2001: 6-7).

30 Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems, *OJ L* 166, 30. 4. 2004, 1-123.

31 Regulation (EC) No 987/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 laying down the procedure for implementing Regulation (EC) No 883/2004 on the coordination of social security systems, *OJ L* 284, 30. 10. 2009, 1-42.

система социјалне сигурности унутар Уније.³² Отуда се и у праву Европске уније ова област развија пре свега еволутивно, кроз тумачење и координацију постојећих система, а не кроз формално нормативно издавање.

Шири вредносни оквир у праву Европске уније поставља Повеља Европске уније о основним правима. Иако не уређује дуготрајну негу као засебну грану социјалног осигурања, њене одредбе о људском достојанству, социјалној сигурности и социјалној интеграцији представљају важан темељ за правно уређење ове области. Посебно су релевантне гаранција достојанственог и независног живота старијих лица³³ и право лица са инвалидитетом на независност, социјалну и професионалну интеграцију и учешће у животу заједнице³⁴. Ове одредбе повезују дуготрајну негу са начелом живота у заједници, аутономијом и процесом деинституционализације, наглашавајући оријентацију ка услугама подршке у заједници, а не ка моделу пасивног институционалног збрињавања.

Значајан корак у артикулацији ове области представља Европски стуб социјалних права³⁵. Његов Принцип 18 изричито признаје право на приступ квалитетној и финансијски приступачној дуготрајној нези, посебно услугама у кући и у заједници. Иако је реч о програмском инструменту, његов значај лежи у томе што дуготрајну негу први пут на нивоу Европске уније именује као посебну област социјалне политике и повезује је са ширим циљевима социјалне укључености, родне равноправности, учешћа на тржишту рада и одрживости јавних финансија.

У истом правцу делују и поједини инструменти секундарног права. Директива (ЕУ) 2019/1158 о равнотежи између професионалног и приватног живота родитеља и неговатеља уводи право неговатеља на одсуство и могућност флексибилних радних аранжмана,³⁶ чиме се

32 Case C-160/96 *Molenaar v Allgemeine Ortskrankenkasse Baden-Württemberg* [1998] ECR I-843, пар. 20, 25; Case C-215/99 *Jauch v Pensionsversicherungsanstalt der Arbeiter* [2001] ECR I-1901, пар. 28-30; уп. и Case C-503/09 *Stewart v Secretary of State for Work and Pensions* [2011] ECR I-6497, пар. 32-33.

33 Чл. 25 Charter of Fundamental Rights of the European Union, *OJ C* 364/1, 18. 12. 2000.

34 *Ibid.*, чл. 26.

35 European Commission. *Commission Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Establishing a European Pillar of Social Rights*, COM(2017) 250 final, Brussels, 26. 4. 2017. Преузето 3. 2. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52017SC0201>.

36 Чл. 6 и 9(1). Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing

неформална нега измешта из искључиво приватне сфере и повезује са радним правом и једнаким приступом запошљавању. Комплементарну улогу има и Директива (ЕУ) 2019/1152 о транспарентним и предвидивим условима рада, која је посебно релевантна за правну сигурност лица ангажованих у сектору неге, у којем су чести нестандардни облици рада.³⁷ У целини узев, правни оквир Европске уније показује да се дуготрајна нега не развија као јединствена и самостална грана социјалне сигурности, већ као пресек различитих политика и правних инструмената, што истовремено указује на њено постепено профилисање као специфичног социјалног ризика у европском правном простору.

3. Нормативни утицај међународних и европских стандарда на обликовање права на дуготрајну негу

Сагледавање универзалних и европских правних извора показује да се дуготрајна нега у савременом правном развоју више не може посматрати искључиво као сегмент социјалне политике, већ да се постепено обликује као посебна нормативна категорија (слично и: Quinn, Degener, 2002: 1-3, 13-18). Кључно питање није да ли је право на дуготрајну негу изричито формулисано, већ у којој мери се из кумулативног дејства различитих међународних и европских стандарда може извести његов материјалноправни садржај (Young, 2008: 113-115, 151-158). У том смислу, дуготрајна нега се јавља као пресек социјалне сигурности, услуга од општег интереса и заштите људских права (Nolan, 2013: 1-3, 13-14).

У оквиру класичног модела социјалног осигурања она се појављује посредно, кроз ризике старости и инвалидности. Тај модел, заснован на компензацији губитка радне способности, усмерен је пре свега на новчана давања, и као такав није довољан да обухвати функционалну зависност, која подразумева не само материјалну подршку већ и организацију услуга, континуитет неге и институционалне гаранције квалитета. Стога се у савременим системима социјалне сигурности тежиште постепено помера са новчаних давања на институционално организовану мрежу услуга подршке.

Истовремено, свођење дуготрајне неге искључиво на социјалну помоћ показује се недовољним, будући да потреба за негом није условљена имовинским статусом, већ стањем функционалне зависности. Приступ заснован искључиво на тесту средстава може довести до структурних

Council Directive 2010/18/EU, OJ L 188, 12. 7. 2019, 79-93.

³⁷ Чл. 1, ст. 2, чл. 4, 10, 12, 15-19. Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union, OJ L 186, 11. 7. 2019, 105-121.

неједнакости и ризика од дискриминације. Управо стога, савремени међународни и европски стандарди ову област смештају у шири нормативни оквир социјалне сигурности и људских права, уместо да је третирају као резидуалну меру намењену искључиво најугроженијима (Scheil-Adlung, 2015: 13-16, 40-41).

Посебан значај има чињеница да се кроз забрану нечовечног и понижавајућег поступања, право на поштовање приватног и породичног живота, право на независан живот, социјалну сигурност и недискриминацију постепено обликују позитивне обавезе државе.³⁸ У том контексту, дуготрајна нега се не појављује као самостално субјективно право, већ као структурни предуслов за стварно и делотворно уживање већ признатих људских права (Quinn, Degeer, 2002: 1-3, 47-49). Њен нормативни статус може се стога описати као изведена правна позиција чији се садржај постепено кристалише кроз тумачења надзорних тела, развој међународних стандарда и судску праксу. Уједно, ови стандарди успостављају позитивне обавезе државе, чији интензитет и садржај превазилазе оквир дискреционе социјалне политике, те се дуготрајна нега постепено профилише као правно релевантна област у којој држава има конкретне обавезе деловања.

У том оквиру, могуће је издвојити и минимално нормативно језгро тих обавеза, које обухвата: (1) доступност организованих услуга подршке лицима у стању функционалне зависности; (2) њихову физичку и финансијску приступачност, без неоправданих препрека и дискриминације; (3) обезбеђивање адекватног квалитета, континуитета и надзора над пружањем услуга; као и (4) поштовање људског достојанства, аутономије и социјалне укључености корисника. У својој узајамној повезаности, ови елементи постављају јасне правне стандарде који ограничавају дискрецију државе и представљају нормативни минимум испод којег систем подршке не сме пасти. Управо на тој основи, дуготрајна нега се може разумети као изведена правна категорија чији се садржај може јасно идентификовати, иако још увек није формално кодификована. Притом, одрживост овог оквира условљена је и положајем лица која негу пружају, што показује да је реч о области у којој се прожимају социјалноправни и радноправни стандарди.

Ипак, овако изведен нормативни оквир показује и своја ограничења. Он је и даље обележен извесном фрагментираношћу и одсуством јасно артикулисаног права, што оставља значајан простор за варијације у националним системима и може довести до неуједначене заштите и

³⁸ Чл. 3, 8 и 14 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода; чл. 12 Ревидиране европске социјалне повеље; чл. 19 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

ограничене правне сигурности корисника. Због тога се поставља захтев даљег нормативног прецизирања, односно јачања механизма правне заштите, како би се постојећи стандарди преточили у ефективно гарантована права.

Упркос наведеним ограничењима, чак и фрагментарно артикулисани стандарди имају одређен регулаторни и оријентациони ефекат, услед чега нормативни развој ове области већ производи опипљиве ефекте у организацији система дуготрајне неге. Они се најјасније испољавају кроз процесе деинституционализације и персонализације услуга, који одражавају помак ка моделу заснованом на аутономији и укључености корисника. Подршка се постепено помера од масовне институционалне неге ка услугама у кући и заједници, уз нагласак на избору корисника и његовим индивидуалним потребама. Истовремено, јачање положаја неговатеља, нарочито неформалних, као и све израженија родна димензија неге, указују да се ова област све више повезује са питањима једнакости, достојанственог рада и социјалне правде, чиме се додатно потврђује њен комплексни карактер на пресеку социјалног и радног права.

У коначном исходу, дуготрајна нега још увек није кодификована као самостално социјално право, али је њен материјалноправни садржај у значајној мери профилисан кроз развој међународних и европских стандарда. Савремени нормативни статус дуготрајне неге се, стога, може описати као прелазна фаза између политичког циља и правно артикулисане обавезе државе.

4. Закључак

Разматрање међународних и европских извора показује да дуготрајна нега више не може бити посматрана искључиво као питање социјалне политике, већ као област у којој се постепено успоставља релативно кохерентан нормативни оквир правне заштите. Иако у позитивном међународном праву право на дуготрајну негу није формулисано као самостално социјално право, из различитих гарантија људских права - нарочито права на социјалну сигурност, људско достојанство, недискриминацију и независан живот - произлазе позитивне обавезе државе да обезбеди делотворан и одржив систем подршке лицима у стању функционалне зависности.

Анализа показује да се кроз кумулативно дејство ових стандарда обликује минимално нормативно језгро обавеза државе, које обухвата обезбеђивање доступних, приступачних и квалитетних услуга, уз поштовање достојанства, аутономије и социјалне укључености корисника. Стога се дуготрајна нега не може свести на новчана давања или резидуалну

социјалну помоћ, већ подразумева системски организовану мрежу услуга подршке.

Истовремено, одсуство изричите кодификације и фрагментираност постојећих стандарда указују на то да је реч о правној категорији у настајању, чија ће даља еволуција зависити од спремности држава да постојеће нормативне захтеве трансформишу у ефективне и правно гарантоване системе подршке. У том оквиру, дуготрајна нега може се разумети као изведено социјално право, чији се нормативни садржај постепено консолидује кроз прожимање стандарда људских права, социјалне сигурности и радног права. Развој међународних и европских стандарда, уз њихову ефективну имплементацију у националним правним системима, одредиће у којој мери ће се ова правна категорија у будућности трансформисати у јасно артикулисано и ефективно оствариво социјално право.

Литература

Драгићевић, М. (2025). О потреби за дуготрајном негом и улози државе у њеном обезбеђивању. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 104. 245-268.

Jongen, W. (2017). The impact of the long-term care reform in the Netherlands: an accompanying analysis of an “ongoing” reform. Doctoral thesis, Maastricht University. Maastricht: Datawyse / Universitaire Pers Maastricht.

Young, K. G. (2008). The Minimum Core of Economic and Social Rights: A Concept in Search of Content. *Yale International Law Journal*. Vol. 33, 113-175.

Ковачевић, Љ. (2007). *Нормирање социјалне сигурности у међународном праву*, магистарска теза. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Ковачевић, Љ. (2011). Заштита миграната од социјалних ризика у праву Европске уније. *Страни правни живот*. 3. 151-171.

Quinn, G., Degener, T. (2002). *Human Rights and Disability: The Current Use and Future Potential of United Nations Human Rights Instruments in the Context of Disability*. New York/Geneva: United Nations.

Lai, O.-K. (2001). Long-Term Care Policy Reform in Japan. *Journal of Aging and Social Policy*. Vol. 13, 2-3. 5-20.

Nolan, A. (2013). Economic and Social Rights, Budgets and the Convention on the Rights of the Child. *International Journal of Children's Rights*. Vol. 21, 2. 1-24.

Rothgang, H. (2010). Social Insurance for Long-Term Care: An Evaluation of the German Model. *Social Policy & Administration*. Vol. 44, 4. 436-460.

Strban, G. (2012a). Distinctive Long-Term Care Schemes as a Response to Changed Family Structures and Demographic Situation. *Pravnik*. Vol. 67, 3-4. 249-278.

Strban, G. (2012b). Odvisnost od oskrbe drugoga – novo socialno tveganje?. *Zbornik znanstvenih razprav - Letnik LXXII*. Vol. 72, 211-238.

Strban, G., Bagari, S. (2020). Reliance on Long-Term Care as a 'New' Social Risk in National and EU Law. *Przeгляд Prawa i Administracji*. 123. 87-101.

Scheil-Adlung, X. (2015). *Long-term Care Protection for Older Persons: A Review of Coverage Deficits in 46 Countries*. Geneva: International Labour Organization.

Правни прописи и судске одлуке

Autism-Europe v France. Complaint No. 13/2002. European Committee of Social Rights. Decision of 4 November 2003.

Violence and Harassment Convention. 2019 (No. 190).

Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union. OJ L 186, 11. 7. 2019, 105-121.

Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU. OJ L 188, 12. 7. 2019, 79-93.

Domestic Workers Convention. 2011 (No. 189).

European Commission (Directorate-General for Economic and Financial Affairs) and Economic Policy Committee (Ageing Working Group). Joint Report on Health Care and Long-Term Care Systems & Fiscal Sustainability. 2016.

European Commission. *Commission Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Establishing a European Pillar of Social Rights*, COM(2017) 250 final, Brussels, 26. 4. 2017. Преузето 3. 2. 2026. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52017SC0201>.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. Службени лист СЦГ – Међународни уговори. Бр. 9.03, 5.05 и 7.05, Службени лист РС – Међународни уговори. Бр. 12.10 и 10.15.

International Labour Organization. Resolution concerning decent work and the care economy. International Labour Conference, 112th Session. Geneva, 2024.

Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention. 1967 (No. 128).

Case C-160/96 Manfred Molenaar and Barbara Fath-Molenaar v Allgemeine Ortskrankenkasse Baden-Württemberg [1998] ECR I-843.

Case C-215/99 Friedrich Jauch v Pensionsversicherungsanstalt der Arbeiter [2001] ECR I-1901.

Case C-503/09 Lucy Stewart v Secretary of State for Work and Pensions [2011] ECR I-6497.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 3 (1990): The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, para. 1 of the Covenant). UN Doc. E/1991/23.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 5: Persons with Disabilities. UN Doc. E/1995/22 (1994).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons. UN Doc. E/1996/22 (1995).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health. UN Doc. E/C.12/2000/4.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 19 (2008): The Right to Social Security (Article 9 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). UN Doc. E/C.12/GC/19.

Конвенција МОП број 102 о минималној норми социјалне сигурности. Службени лист ФНРЈ. Бр. 1.55.

Конвенција МОП број 156 о радницима са породичним обавезама. Службени лист СФРЈ – Међународни уговори. Бр. 7.87.

Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена. Службени лист СФРЈ – Међународни уговори. Бр. 11.81.

Конвенција о правима детета. Службени лист СФРЈ – Међународни уговори. Бр. 15/90; Службени лист СРЈ – Међународни уговори. Бр. 4.96. 2.97.

Конвенција о правима особа са инвалидитетом. Службени гласник РС - Међународни уговори. Бр. 42/09.

McDonald v United Kingdom (2015) 60 EHRR 1.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима. Службени лист СФРЈ – Међународни уговори. Бр. 7.71.

Nencheva and Others v Bulgaria (2014) 58 EHRR 18.

Regulation (EC) No. 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems. OJ L 166, 30. 4. 2004, 1-123.

Regulation (EC) No. 987/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 laying down the procedure for implementing Regulation (EC) No. 883/2004 on the coordination of social security systems. OJ L 284, 30. 10. 2009, 1-42.

Social Protection Floors Recommendation. 2012 (No. 202).

Stanev v Bulgaria (2012) 55 EHRR 22.

Thlimmenos v Greece (2001) 31 EHRR 15.

Универзална декларација о људским правима (Universal Declaration of Human Rights, adopted by General Assembly Resolution 217 (III) of 10 December 1948).

United Nations General Assembly. United Nations Principles for Older Persons. UN Doc. A/RES/46/91. 1991.

Charter of Fundamental Rights of the European Union. ОЈ С 364/1, 18. 12. 2000.

Marija Dragičević Đorđević, LL.D.*

***International and European Standards of Long-Term Care:
The Emergence of derived Social Security Right***

Summary

This paper analyses the normative role of international and European standards in shaping the right to long-term care. The starting premise is that long-term care is not formulated as an autonomous social right in positive international law, but its legal content may be derived from the broader corpus of human rights, in particular the right to social security. In this context, the paper examines relevant universal standards developed within the framework of the United Nations and the International Labour Organization, as well as the European normative framework established within the system of the Council of Europe and European Union law. The normative analysis demonstrates that the cumulative effect of these sources progressively gives rise to legally binding positive obligations of the state, as well as to a minimum normative core in the field of long-term care, encompassing the provision of available, accessible, high-quality and non-discriminatory support services for persons in a state of functional dependency. Therefore, long-term care can no longer be regarded solely as a matter of social policy but increasingly as a derived legal category aimed at ensuring a dignified life, social inclusion, and the independence of persons dependent on care and assistance.

Keywords: *long-term care, international standards, social security, social rights, human rights.*

---

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Niš

ОПШТА ПРАВНА НАЧЕЛА КАО ПЕРЕМПТОРНЕ НОРМЕ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА**

DOI: 10.5937/zrpfno-66313

UDK: 341.1/.8

UDK: 341.24

UDK: 341.645.2

Оригинални научни рад

Примљен: 06.04.2026.

Исправљен: /

Прихваћен: 27.05.2025.

Апстракт: *Полазећи од анализе члана 38(1)(в) Статута Међународног суда правде, члана 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора и рада Комисије за међународно право, у чланку се разматра природа, функција и међусобни однос општих правних начела и перемпторних норми у међународном правном поретку. Фокус рада је на теоријском питању могућности да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних (ius cogens) норми. Поједине норме, иако формално укорене у уговорном или обичајном праву, могу рефлектовати општа начела која достижу перемпторни статус захваљујући свом нормативном интензитету и универзалној прихваћености. На тој основи развија се концепт трансверзалне хијерархије, према коме ius cogens представља метанормативни квалитет који може бити својствен нормама различитог порекла, укључујући и општа начела права. Закључује се да општа правна начела, упркос својој традиционално схваћеној допунској улози, имају потенцијал да еволуирају у норме највишег ранга, чиме се потврђује трансформација међународног права из*

---

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: sanjadj@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-2827-8728

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 5. 2. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

формално заснованог система у вредносно оријентисан правни поредак.

Кључне речи: *општа начела права, перемпторне норме, ius cogens, извори права, нормативна хијерархија, Бечка конвенција о праву међународних уговора.*

1. Уводне напомене

За разлику од унутрашњих правних система, међународноправни поредак се описује као хоризонтални нормативни систем (Mazzeschi, 2018: 223; Simma, Pulkowski, 2006: 496). Ипак, признање постојања перемпторних норми¹ релативизовало је овакву тезу, будући да је увођењем концепта норми од којих није допуштено одступање међународна заједница имплицитно прихватила постојање нормативне хијерархије. Иако перемпторне норме имају изузетан значај, јер у међународноправни поредак уводе скуп основних вредности и принцип нормативне надређености, истовремено се у вези с њима јављају проблеми двојаке природе. Прво, реч је о недовољно јасно дефинисаној категорији,² а друго, њена недовољна развијеност и недефинисаност отежава потврду међународног права као кохерентног нормативног система (Linderfalk, 2009: 977). Истовремено, бројне недоумице прате и „општа начела права призната од стране цивилизованих народа“³ која представљају трећи формални извор међународног права предвиђен чланом 38(1)(в) Статута Међународног суда правде (у даљем тексту: МСП). Њихова функција се традиционално схвата као супсидијарна, односно допунска, будући да попуњавају правне празнине чиме би, за разлику од перемпторних норми, требало да допринесе системској кохерентности међународноправног поретка.

---

1 Називане и *ius cogens, jus cogens*, когентне норме, као и императивне норме (Costelloe, 2017: 11). У раду се користи термин перемпторне норме, будући да је то коначно опредељење Комисије за међународно право, након промене назива 2017. године.

2 О нејасноћи перемпторних норми говори чињеница да је Аби-Саб говорио о њима као о „празној кутији“. Упркос томе, сагледавао је перемпторне норме са позитивне стране, истичући да је постојање те кутије од изузетног значаја, јер омогућава да се касније она испуни конкретним нормама и правилно примењује у међународном праву (Abi-Saab, 1973: 53).

3 „Појам општих начела је толико флуидан да би се њиховом 'смелом' применом у одлуке Суда често уносио квазизаконодавни елемент, и... могла би се нанети значајна штета тежњи ка већем обраћању Суду уколико се не одржи разумна предвидљивост у погледу основе његових одлука.“ (Fitzmaurice 1973: 325).

Упркос напорима Комисије за међународно право (надаље: КМП) да кодификује и додатно разјасни како општа правна начела, тако и перемпторне норме, одређене дилеме и даље остају. С једне стране, у доктрини и пракси постоји значајна подршка ставу да правила пре свега међународног обичајног права могу представљати основ за формирање перемпторних норми, док је, с друге стране, таква подршка знатно слабија када је реч о општим правним начелима и међународним уговорима. Стога је фокус рада на осветљавању односа између поменутих двеју недовољно разјашњених категорија - општих правних начела и перемпторних норми. Другим речима, поставља се истраживачко питање да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних норми (*ius cogens*), као и да ли је перемпторни карактер норме условљен њеним формалним извором, или је реч о метанормативном квалитету који зависи искључиво од њеног садржаја и степена универзалног прихватања. У раду се заступа теза да перемпторни статус норме није одређен њеним пореклом у систему извора, већ њеним нормативним интензитетом и заштитом фундаменталних вредности међународне заједнице у целини. У складу са таквим виђењем, уколико опште начело права испуњава критеријуме универзалности, недопуштености дерогације и хијерархијске надређености, оправдано је признати му статус перемпторне норме.

Будући да разматрање овог односа захтева претходно идентификовање основних карактеристика обе категорије норми и анализу њихове потенцијалне конвергенције у савременом правном поретку, у раду се најпре анализира појам и функција општих правних начела у систему извора међународног права, а затим нормативни оквир и елементи перемпторних норми. Потом следи централни сегмент рада у ком се разматра однос између ова два института кроз анализу одабраних примера. Напоследку, у раду предлаже нормативни модел трансферзалне метанормативне хијерархије. У методолошком погледу, у раду се комбинује догматска анализа нормативних извора, системска интерпретација члана 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора, анализа судске праксе МСП, уз ослањање на доктрину и рад КМП.

2. Општа правна начела у међународном јавном праву

Општа начела права представљају један од главних формалних извора међународног јавног права, чија нормативна улога и данас изазива интензивне доктринарне расправе. Њихова специфичност лежи у чињеници да не произлазе искључиво из воље држава, изражене кроз међународне уговоре, нити само из обичајне праксе праћене *opinio juris*, већ одражавају шире правне стандарде који прожимају различите

националне системе и међународни правни поредак као целину. У том смислу, општа начела заузимају хибридно место између позитивног права и универзалних правних вредности, што их чини посебно значајним у ситуацијама постојања правних празнина.

Нормативно утемељење општих начела права у савременом међународном праву налази се у члану 38, став 1, тачка (в) Статута МСП, који експлицитно препознаје њихову улогу. „*Општа начела права призната од стране цивилизованих народа*“ је формулација преузета из Статута Сталног суда међународне правде из 1920. године, и одражава историјски компромис између различитих правних традиција и потребу да се обезбеди нормативна основа за решавање спорова. Увођење општих начела као извора права имало је за циљ превазилажење потенцијалних правних празнина које би настале уколико би се МСП ослањао искључиво на међународне уговоре и обичајно право. У раним фазама развоја међународног правног система, када су уговори били ограниченог домета, а међународни обичаји недовољно развијени, управо су општа начела представљала кључни инструмент за остваривање правде и правне сигурности.

Међународно право препознаје општа правна начела као обавезујуће норме које формално нису садржане ни у међународним уговорима ни у међународним обичајима, и која им нису хијерархијски подређена (Cherif Bassiouni, 1990: 782; Cheng, 1953: 22-23). Истовремено, треба приметити да оваква јасна теоријска подела није могућа у реалности, те могућност постојања истоветних правила у више врста главних формалних извора међународног права. У таквим случајевима долази до појаве тзв. паралелних колосека, што за последицу има невидљивост и превелику апсорбованост општих правних начела, што све доводи до њихове маргинализације.

У савременој доктрини као и у раду КМП, општа правна начела су хетерогена (Lammers, 1980: 74-75), имајући у виду да се, у зависности од њиховог порекла и природе, деле на две основне категорије (Vázquez-Bermúdez, Crosato, 2020: 158, Shao, 2021: 220-221). Прву категорију чине начела изведена из унутрашњих правних система држава, која се идентификују путем компаративне правне анализе, при чему се утврђује постојање одређених правних правила или стандарда који су заједнички већини националних правних поредака. Примери таквих начела укључују принцип савесности или *bona fides*, забрану злоупотребе права, начело *res iudicata*, као и правила о одговорности за штету. Њихова рецепција у међународном праву заснива се на претпоставци да универзално прихваћена решења у унутрашњем праву могу бити примењива и на међународне односе. Другу категорију чине начела инхерентна

међународном правном поретку, која, за разлику од претходне групе, произлазе из саме структуре и логике међународног права (Boas, 2023: 125-126; Bonafé, Palchetti, 2016: 162; Fitzmaurice, 2017: 193; Гаја, 2019: 37; Гаја, 2020: параг. 17-20; Wolfrum, 2010: пара. 28; Yusuf, 2019: 450). Као начела која су иманентна међународном правном поретку, јер одражавају основне вредности и принципе (Cherif Bassiouni, 1990: 768, 771; Rosenne, 2006: 1549), наводе се, између осталих, начело суверене једнакости држава, начело забране употребе силе, као и начело мирног решавања спорова. Разликовање поменуте две категорије није само од теоријског значаја, већ има и практичне импликације у погледу начина њихове примене и доказивања. Док се прва категорија ослања на компаративну методологију, друга се утврђује анализом међународних норми, праксе међународних организација и судске јуриспруденције.

Функције општих начела права су вишеструке. Пре свега, њихова најзначајнија улога огледа се у попуњавању правних празнина, односно остваривању супсидијарне улоге у ситуацијама када не постоји применљив међународни уговор нити довољно развијено обичајно правило. Тиме међународним судовима и трибуналима омогућавају доношење одлуке засноване на правним стандардима, чиме се избегава *non liquet* (Pellet, Müller, 2019: 923; Thirlway, 2019: 125-130; Redgwell, 2017: 7; Raimondo, 2008: 7), обезбеђујући континуитет у примени права и спречавајући правну неизвесност. Поред тога, општа начела имају значајну интерпретативну функцију, будући да се користе као помоћно средство приликом тумачења међународних уговора и обичајних правила, доприносећи разјашњавању њиховог постојања, садржаја или/и сврхе.⁴ Коначно, доприносе остваривању системске кохезије међународног правног поретка. Као нормативни мост између различитих извора права, општа правна начела омогућавају усклађивање и хармонизацију правних правила, чиме се јача унутрашња конзистентност међународноправног система, доприносећи стабилности и ефикасности међународног права. Њихова примена доприноси и афирмацији базичних вредности међународне заједнице, попут правде, једнакости и правне сигурности.

Критички посматрано, њихова апстрактна природа представља изазов за доктринарну дефиницију и практичну примену, те захтева стално преиспитивање у контексту еволуције међународног права, нарочито у односу на друге институте.

---

4 На пример, начело добре вере игра кључну улогу у интерпретацији уговорних обавеза, утичући на начин на који се одредбе уговора примењују у конкретним случајевима.

3. Перемпторне норме у међународном јавном праву

За разлику од традиционалног схватања међународног права као система заснованог искључиво на сагласности суверених држава, перемпторне норме рефлектују другачију логику и постојање императивних правних правила од којих одступање није допуштено, чак ни уз сагласност самих субјеката међународног права (Cherif Bassiouni, 1990: 801-802). Њихова измена могућа је само другим међународним правилом сличног карактера (Linderfalk, 2011: 377). Заговорници природноправне школе виде природу императивног карактера правила *ius cogens* у идеји вишег права које има предност над другим нормама и надмашује пристанак или вољу државе (Dörr, Schmalenbach, 2018: 903, 908), док други заснивају свој приступ на социоантрополошком схватању перемпторних норми, по коме глобална заједница држава испуњава заједничке људске потребе у складу са интересима и вредностима човечанства (Weatherall, 2015: 444), чиме представљају непроменљиву основу међународноправног поретка, осмишљену да штити основне интересе и вредности глобалне заједнице држава. Научна заједница је учврстила основе перемпторних норми (Caçado Trindade, 2009: 27), проширила обим њихове примене и постепено створила категорију савременог међународног права коју је немогуће игнорисати или заобићи (Bianchi, 2008: 494-495). О перемпторним нормама општег међународног права разматрано је и пред многим судовима, и то пред МСП у предметима *Никарагва против Сједињених Америчких Држава*,⁵ *Конго против Руанде*,⁶ *Немачка против Италије*⁷ и *Белгија против Сенегала*,⁸ пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију у предметима *Фурунџија*,⁹ *Делалић*¹⁰

5 International Court of Justice, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, judgment of 27 June 1986, ICJ Reports 1986, p. 14, para. 190.

6 International Court of Justice, Case Concerning Armed Activities on the Territory of Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006, p. 6, para. 64.

7 International Court of Justice, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), judgment of 3 February 2012, ICJ Reports 2012, p. 99, paras 92-97.

8 International Court of Justice, Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012, p. 422, para. 99.

9 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-95-17/I-T Prosecutor v. Furundžija, decision of 10 December 1998, paras 144-154.

10 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-21-T Prosecutor v. Delalić and others, decision of 16 November 1998, para. 454.

и *Кунарац*,¹¹ а пред Европским судом за људска права у предметима *Ал-Адсани*¹² и *Хирши Џама*¹³.

Треба истаћи да је *ius cogens* у међународно право уведен као хијерархијски систем правила а не извора, заснован на њиховом садржају и вредностима које инкорпорирају. На тај начин поједина правила добијају приоритетан, односно надређен положај у односу на друга,¹⁴ чиме се напушта традиционални принцип флексибилности између извора права, у оквиру кога су уговорна и обичајна правила могла бити међусобно прилагођавана или изузимана. Овакво специфично обележје когентних правила, са једне стране, афирмише вредносну димензију међународноправног поретка, док са друге поставља функционалне границе аутономији воље држава. Стога институт перемпторних норми представља један од значајнијих и динамичнијих концепата савременог међународног јавног права, уводећи хијерархијску диференцијацију међу правним нормама и наглашавајући примат универзалних стандарда над појединачном вољом држава (Јовановић, 2019: 111). Иако обавезна категорија међународног права, њихов концепт, природа и садржај и даље остају предмет бројних дискусија (Ruiz Fabri, 2012: 1051-1052; Conklin, 2012: 838).

Нормативно одређење перемпторних норми садржано је у члану 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора из 1969. године, који представља кључну позитивноправну основу овог института, те предвиђа да је то норма општег међународног права која је „*прихваћена и призната од стране међународне заједнице држава у целини као норма од које није допуштено никакво одступање и која може бити измењена само новом нормом општег међународног права истог карактера*“. Из поменуте нормативне дефиниције и развијене међународне праксе произилази да се идентификација перемпторних норми заснива на кумулативном испуњењу три елемента. Први се односи на прихваћеност од стране међународне заједнице у целини, али не подразумева једногласност

11 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-23-T i IT-96-23/1 Prosecutor v. Kunarac, decision of 22 February 2001, para. 466.

12 European Court of Human Rights, case 35763/97 Al-Adsani v. the United Kingdom, judgment of 21 November 2001.

13 European Court of Human Rights, case 27765/09 Hirsi Jamaa and others v. Italy, judgment of 23 February 2012.

14 „*Правило међународног права може бити супериорно према другим правилима због важности његовог садржаја као и универзалног прихватања његове супериорности. Ово је случај когентних норми међународног права.*“ Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Fragmentation and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006, Conclusions, 32.

свих држава, већ широк и репрезентативан консензус који обухвата различите правне, политичке и географске системе. Прихватање се може манифестовати на широк дијапазон начина: кроз међународне уговоре универзалног карактера, резолуције међународних организација, праксу држава и судску јуриспруденцију, при чему је кључно нагласити да норма мора бити препозната као фундаментална за међународну заједницу као целину, а не само ограничени круг држава. Други елемент је недопуштеност дерогације, и управо ово својство представља суштинску карактеристику перемпторних норми, која представља критеријум разликовања од свих других правних правила у међународном праву. Државе не могу путем међународних уговора, једностраних аката или чак узајамним пристанком одступити од ових норми, а сваки правни акт који је у супротности са императивном нормом сматра се ништавим *ab initio*. Оваква апсолутна обавезност указује на постојање вишег правног поретка унутар међународног система. Важно је нагласити да се члан 53 примарно односи само на питање ништавости међународних уговора који су у супротности са *ius cogens* нормама. Међутим, његов значај превазилази уговорно право, будући да се прихвата да ове норме делују у целокупном међународном правном поретку (Mik, 2013: 36). Без обзира на овакво проширено дејство, не треба их поимати у негативном, нихилистичком контексту, попут „булдожера“ који би могао да сруши традиционално међународно право (Tomuschat, 2003: 316), већ их треба разумети као крајњу меру и коректив. Трећи елемент је хијерархијска надређеност таквих норми у односу на друге. Иако међународно право не познаје строгу хијерархију извора, перемпторним нормама се уводи извесна нормативна стратификација, јер у случају сукоба, оне имају првенство у односу на све друге норме међународног права, укључујући и главне изворе - међународне уговоре, међународне обичаје и општа правна начела. Управо хијерархијска функција норми доприноси заштити основних вредности или базе међународне заједнице, те метафорички представљају стабло међународног права (Milisavljević, 2020: 165). Будући да штите јавне интересе (*utilitas publica*), оне истовремено представљају и важан инструмент борбе против фрагментације међународног права (Kolb, 2015: 49).

Међутим, идентификација и примена перемпторних норми у пракси је врло проблематична. Недостатак прецизних критеријума може довести до субјективних интерпретација, потенцијално угрожавајући предвидљивост права. Питање прецизног дефинисања отворених проблема у вези са перемпторним нормама од великог је значаја за даљи развој међународног права, јер доприноси успостављању извесне равнотеже у несавршеној међународној заједници у којој велике државе

имају повољнији положај, док мање државе путем перемпторних норми могу делимично заштитити своје виталне интересе, па се оне могу посматрати и као средство у рукама слабијих држава (Pellet, 2006: 83).

Због свега наведеног, КМП се посветила кодификацији перемпторних норми, но засада се само задржала на прецизирању критеријума за њихову идентификацију и методологију утврђивања. Иако концепт *ius cogens* није нов, стварна садржина, домет и механизми примене перемпторних норми предмет су теоријских спорова и недовољно уједначене праксе, због чега је КМП 2015. године увела тему „*Jus cogens*“ у свој програм рада, са циљем да допринесе не само кодификацији, већ и прогресивном развоју међународног права. Рад КМП се одвијао постепено, кроз серију извештаја специјалног известиоца и расправе међу члановима, као и уз коментаре држава. Убрзо је тема измењена и прецизирана у „*Перемпторне норме општег међународног права (ius cogens)*“, да би 2022. године били усвојени Нацрти закључака, чиме је овај процес формално окончан. Усвојени закључци представљају ауторитативан, мада формално необавезујући извор међународног права.

У погледу дефиниције перемпторних норми, КМП ни у чему није изменила постојећу из Бечке конвенције, већ је само њену садржину додатно разрадила кроз коментаре,¹⁵ чиме је постигнут већи степен правне извесности. Посебан значај има разрада критеријума за идентификацију. КМП је нагласила да је неопходно постојање опште праксе држава и *opinio juris*, као и код међународног обичајног права, али уз додатни елемент који је прихватање перемпторног карактера саме норме. Овим је успостављена јаснија разлика између „обичних“ међународних обичаја и перемпторних норми, које представљају њихов виши, квалитативно одређен облик. Тај методолошки допринос КМП има посебну вредност, јер пружа алат за практично утврђивање ових норми, што је раније било знатно отежано. КМП истиче да се такве норме утврђују на основу широко прихваћених и признатих правила међународног права, узимајући у обзир различите изворе, укључујући међународне уговоре, обичајно право, општа начела, као и судску праксу и правну доктрину.

КМП је такође приложила списак норми које имају перемпторни карактер, уз навођење низа примера који су широко прихваћени у међународној заједници.¹⁶ Листа није дата као *numerus clausus*, већ само

¹⁵ Закључак број 3, International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (*ius cogens*) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

¹⁶ Закључак број 23 (Conclusion 23: Non-exhaustive list), International Law Commission, Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general

као *exempli causa*, те се наводе: забрана агресије, геноцида и злочина против човечности, основни принципи хуманитарног права, забрана расне дискриминације и апартхејда, забрана ропства, забрана тортуре и право на самоопредељење.¹⁷ Ови примери указују на то да перемпторне норме штите темељне вредности међународне заједнице и фокусиране су на основна људска права (Bianchi, 2008: 492; Cançado Trindade, 2009: 27). Иако нема обавезујући карактер, значај списка је у пружању оквирне оријентације државама и судовима, уз истовремено задржавање флексибилности неопходне за даљи развој међународног права.

Упркос значајним достигнућима, рад КМП није лишен одређених ограничења. Најпре, нејасно је који је степен прихватања потребан да би се једна норма сматрала перемпторном, будући да појам „међународне заједнице у целини“ није прецизно квантификован. Поред тога, КМП је свесно избегла да утврди коначан и затворен списак перемпторних норми, што, иако разумљиво са становишта политичке осетљивости, оставља простор за различита тумачења. То одражава настојање КМП да постигне равнотежу између правне сигурности и потребе за прогресивном еволуцијом. Напослетку, треба истаћи да се закључци КМП баве искључиво методологијом утврђивања императивних норми, а само делимично њиховим правним последицама, не улазећи у питања сукоба перемпторних норми, њихове временске промене нити других последица, осим оних из чланака о одговорности држава из 2001. године (Wood, 2023: 5).

4. Однос између општих правних начела и перемпторних норми

У основи дилеме о односу између општих начела права и перемпторних норми лежи питање да ли општа начела, као посебан извор права, могу постати део корпуса перемпторних норми, или су ова два концепта онтолошки и функционално раздвојена. Доктрина по овом питању није јединствена, већ се може поделити на две супротстављене струје.

Аргументи против могућности конверзије општих правних начела у перемпторне норме полазе од разлика у њиховим генезама и функцијама. У погледу генезе, истиче се да је реч о непомирљивој разлици, будући да општа правна начела произилазе из компаративне анализе националних правних система или из опште правне логике, док се перемпторне норме

---

international law (jus cogens), UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (10. 3. 2026)

¹⁷ Annex, *ibid.*

развијају, пре свега, кроз међународну праксу и консензус држава. Функционално гледано, општа правна начела служе као допунски и интерпретативни инструмент, обезбеђујући системску кохезију путем попуњавања правних празнина и избегавајући ситуације *non liquet*, док перемпторне норме имају суштински другачији, императивни и супремативни карактер, изазивајући *erga omnes* обавезе. Сама супсидијарна природа општих начела по логици ствари би искључивала могућност њиховог прерастања у норме највишег ранга. Како додатан аргумент се истиче чињеница да судска пракса ретко експлицитно препознаје општа правна начела као основу перемпторних норми, што указује на паралелни, али не и конвергентни развој ових института.

Аргументи у прилог могућности конверзије, међутим, полазе од другачијег разумевања нормативне структуре међународног права, и они су двоструки - формална неутралност извора у дефиницији члана 53 Бечке конвенције, као и чињеница да хијерархијска надређеност зависи од садржаја, а не извора норме. Наиме, члан 53 Бечке конвенције императивни карактер норме не везује за одређени извор права, већ га утврђује кроз постојање три објективно постављена елемента услова. Самим тим, не постоји сметња да општа правна начела која рефлектују фундаменталне вредности међународне заједнице, уколико задовоље дате критеријуме, могу стећи статус перемпторне норме. Овај приступ се означава као метанормативни модел, где хијерархијски статус норме зависи од њеног нормативног значаја за међународну заједницу, а не од формалног извора. Другим речима, оно што одређује да ли је норма перемпторна јесте њен нормативни интензитет и значај за међународну заједницу, а не формална категорија којој припада. У том смислу, поједина општа правна начела могу, кроз процес нормативне еволуције, задобити императивни карактер. Овај приступ води ка тзв. метанормативном моделу, у коме извор норме постаје секундаран, а фокус се премешта на њен садржај и функцију. Поједини аутори истичу блаже верзије настанка перемпторне норме, истичући да она најпре мора постати опште међународно право - међународно обичајно право или опште правно начело у складу са чланом 38(1) Статута МСП (Kleinlein, 2015: 195). По некима, перемпторне норме настају кроз узајамно прожимање обичајног међународног права и општих правних начела (Weatherall, 2015: 133), те заправо представљају норме обичајног међународног права „на које утичу општа начела међународног права, нарочито људско достојанство“ (Weatherall, 2015: 203). У свом издвојеном мишљењу, судија Cançado Trindade је отишао корак даље, те потенцирао да: „*Jus cogens* норме могу се схватити као израз општих правних начела која одражавају заједничке и више вредности целокупне међународне заједнице, чиме оне уносе снажан

етички елемент у савремено међународно право схваћено као право човечанства“.¹⁸ Напоследку, има аутора који експлицитно и јасно наводе да перемпторне норме могу имати основ и у општим правним начелима (Knuchel, 2015: 52; Kolb, 2015: 96; Santalla Vargas, 2015: 214; Nieto-Navia, 2021: 613).

Истини за вољу, строге, троструке критеријуме потребне за постојање перемпторне норме могли би испунити тек ретки примери општих правних начела, и то само оних која се односе на заштиту фундаменталних вредности. Самим тим, у потрази за примерима општих правних начела која би имала потенцијал да истовремено представљају перемпторне норме, фокус се помера на другу групу – општих правних начела која су иманентна међународноправном поретку. Дакле, на уском пресеку перемпторних норми које одражавају колективни интерес међународне заједнице у заштити темељних вредности и појединих општих правних начела којима се остварује слична функција, могу се наћи извесне подударности и евентуално пронаћи понеки пример општих правних начела која уједно представљају перемпторну норму. Стога је и КМП у свом другом извештају расветлила да општа правна начела могу (енг. *may*) представљати основ за формирање перемпторних норми,¹⁹ што је касније формулисано као *Закључак број 5*, где се у другом ставу експлицитно наводи да основ за стварање перемпторне норме може бити норма међународног уговора или опште правно начело.²⁰ Иако постоји мало праксе која то подржава, могућност да и ови главни извори представљају основ за настанак перемпторних норми општег међународног права не може се *a priori* искључити, што је поткрепљено и судском праксом.²¹

18 Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment of 20 July 2012, I.C.J Rep, Separate Opinion of Cançado Trindade, p. 182.

19 International Law Commission, Second report on jus cogens, A/CN.4/706, paras 48-52.

20 Conclusion 5 (Bases for peremptory norms of general international law (jus cogens)) 2. *Treaty provisions and general principles of law may also serve as bases for peremptory norms of general international law (jus cogens)*, International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (jus cogens) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

21 Примера ради, Интерамерички суд за људска права је утврдио да право на једнакост представља перемпторну норму општег међународног права која произлази из његовог статуса као општег правног начела, у свом Саветодавном мишљењу о правном положају и правима недокументованих миграната: „Сходно томе, овај Суд сматра да начело једнакости пред законом, једнаке правне заштите и недискриминације припада *jus cogens*, јер целокупна правна структура националног и међународног јавног поретка почива на њему и оно је основни принцип који прожима све правне норме“; Inter-American Court of Human Rights, Juridical Condition and Rights of Undocumented

Примарни основ императивних норми јесте међународно обичајно право, док су општи принципи и уговорне одредбе од секундарног значаја, при чему су другопоменуте чак потпуно деградиране на пуке алате афирмације (Hannikainen, 1988: 225-226, 242, 245-46; Orakhelashvili, 2006: 113; Bianchi, 2008: 493).

Разматрање односа између општих начела права и перемпторних норми добија пуни значај кроз конкретне примере из међународне судске и нормативне праксе.²² Емпиријско истраживање показује да МСП и КМП најчешће препознају забрану употребе силе, геноцида, тортуре и опште принципе међународног хуманитарног права као несумњиве перемпторне норме (Mik, 2013: 56).

Забрана геноцида представља први пример норме која је стекла статус перемпторне норме. Иако садржана у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, ова забрана има и статус међународног обичаја, што указује на њен шире прихваћен и самосталан правни значај, те се закључује да представља специфичну комбинацију међународне уговорне и обичајне норме, истовремено рефлектујући и шире опште начело хуманости. МСП пресуда поводом оружаних активности на територији Конга (*Демократска Република Конго против Руанде*) представља један од кључних ауторитета у погледу правне природе забране геноцида, будући да је јасно истакнуто да је „забрана геноцида несумњиво императивна норма међународног права (*jus cogens*)“.²³ Овај став је даље разрађен у случају Примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида (*Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе*), која представља кључни ауторитет за разумевање правне природе забране геноцида, будући да је у пресуди поновљено да забрана

Migrants, Advisory Opinion OC-18/03 of 17 September 2003, requested by the United Mexican States, Series A, No. 18, p. 99, para. 101.

²² Јуриспруденција МСП којом се потврђују перемпторне норме из Бечке конвенције о уговорном праву: North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/ Netherlands), Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969, 3, para. 72; Case Concerning Right of Passage over Indian Territories (Portugal v. India) Merits, Judgment of 12 April 1960, ICJ Reports 1960, 6; Dissenting opinion of Judge ad hoc Fernandez, para. 29; South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v South Africa), Second Phase, Judgment of 18 July 1966, ICJ Reports 1966, 6; North Sea Continental Shelf Cases, Dissenting opinion of Judge Tanaka, p. 182; Separate opinion of Judge Moreno Quintana in Case Concerning the Application of the Convention of 1902 Governing Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of 28 November 1958, ICJ Reports 1958, 55, 106-107.

²³ Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of Congo v Rwanda), Judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006, 6, para. 64.

геноцида има карактер перемпторне норме, затим наглашено да обавеза спречавања и кажњавања геноцида није територијално ограничена, као и да права и обавезе предвиђене Конвенцијом имају карактер *erga omnes*, што потврђује њихову универзалну примену и значај за међународну заједницу у целини.²⁴ Међутим, директно позивање на опште правно начело јавило се пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију у предмету *Јелисић*. Наиме, након што је прихватио да је забрана геноцида перемпторна норма, овај суд је навео да су општа правна начела која стоје у основи те забране - „*принципи... признати од стране цивилизованих народа*“.²⁵

Забрана тортуре такође представља пример норме која је стекла *ius cogens* статус кроз интеграцију уговорних, обичајних и општих правних начела. Ова забрана је садржана у бројним међународним уговорима, укључујући Конвенцију против тортуре из 1984. године, али је истовремено призната и као међународни обичај.²⁶ Међународни судови и трибунали, укључујући регионалне судове за људска права,²⁷ доследно потврђују

24 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) („*the prohibition of genocide has a character of a norm of jus cogens*“, paras 161-162; „*the rights and obligations enshrined by the Convention are rights and obligations erga omnes*“, para. 31).

25 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Jelisić, Case No. IT-95-10-T, Judgment of 14 December 1999, Trial Chamber, Judicial Reports 1999, pp. 431-433, para. 60.

26 МСП је у предмету *Белгија против Сенегала* изричито признао да забрана тортуре представља међународни обичај, као и да је више међународних инструмената забрањује као неправедан чин. Истакао је да је забрана утемељена на распрострањеној пракси и *opinio juris* држава, иако није дао додатна образложења која би додатно подстакла развој међународног права. Утврдио је да је забрана тортуре постала перемпторна норма, наглашавајући да „*забрана тортуре представља део обичајног међународног права и постала је перемпторна норма (jus cogens)*. Она почива на распрострањеној међународној пракси и на *opinio juris* држава. Појављује се у бројним међународним инструментима универзалне примене, укључујући Универзалну декларацију о људским правима из 1948, Женевске конвенције за заштиту жртава рата из 1949, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966, као и Резолуцију Генералне скупштине 3452/30 од 9. децембра 1975. о заштити свих лица од тортуре и другог окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања. Забрана је уведена у домаћа права готово свих држава, а чиниоци тортуре редовно се осуђују на националним и међународним форумима.“ Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012, para. 99.

27 Европски суд за људска права у предметима *Chahal* 1996 (case 22414/93 *Chahal v. the United Kingdom*, judgment of 15 November 1996, 79), *Al-Adsani* 2001. (case 35763/97 *Al-Adsani v. the United Kingdom*, judgment of 21 November 2001, 59-61), као и *Gäfgen* 2010. године (case 22978/05 *Gäfgen v Germany*, judgment of 1 June 2010, 87-93), као и

да је забрана тортуре апсолутна и недерогабилна, чак и у ванредним околностима.²⁸ Веза између забране тортуре и општих правних начела је врло посредна, будући да ова забрана има претежно уговорну и обичајну основу. Дакле, забрана тортуре представља норму која има вишеструку основу (уговорну, обичајну, али и као опште начело права), и чији *ius cogens* статус произлази из њеног фундаменталног значаја за заштиту људског достојанства. Стога би се евентуално могло аргументовати да забрана тортуре рефлектује шире опште начело заштите људског достојанства, које представља једну од основних вредности међународног правног поретка.

На први поглед, чини се да сличан аналитички приступ може постојати и код забране агресије, као једног од темељних стубова савременог међународног правног поретка, тесно повезаног са начелом забране употребе силе. Њена садржина је обухваћена чланом 2(4) Повеље Уједињених нација и додатно разрађена Римским статутом Међународног кривичног суда, који утврђује индивидуалну кривичну одговорност за злочин агресије. Поред овакве уговорне основе, забрана агресије проистиче и из међународног обичаја, што је потврђено у пракси МСП.²⁹ Међутим, забрана агресије представља негативан пример, будући

Интраамерички суд за људска права у предмету *Marrizta Urrutia v. Guatemala* из 2003. године (case *Marrizta Urrutia v. Guatemala*, judgment of 27 November 2003, 92).

28 Иако екстрадиција спада у искључиву надлежност државе, истиче се да перемпторне норме спречавају државе да изруче особу у државу у којој би постојала опасност од тортуре (Wet, 2004: 97, 99).

29 Међународни суд правде, предмет Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда од 27. јуна 1986, ICJ Reports 1986, стр. 14, пара. 190: „Додатна потврда ваљаности забране употребе силе, изражене у члану 2, став 4 Повеље Уједињених нација, као правила међународног обичајног права, може се наћи у чињеници да се на њу представници држава често позивају не само као на начело међународног обичајног права, већ и као на основно начело тог права. Комисија за међународно право је, у току свог рада на кодификацији права међународних уговора, изразила становиште да „право Повеље у погледу забране употребе силе само по себи представља упечатљив пример правила међународног права које има карактер *jus cogens*“ (став (1) Коментара Комисије на члан 50 њеног Нацрта чланова о праву уговора, Yearbook ILC, 1966-II, стр. 247). Никарагва је у свом поднеску о меритуму у овом предмету навела да је начело забране употребе силе садржано у члану 2, став 4 Повеље Уједињених нација „*признато као jus cogens*“. Сједињене Америчке Државе су, у свом противподнеску о питањима надлежности и допуштености, сматрале релевантним да цитирају ставове аутора према којима је ово начело „*универзална норма*“, „*универзално међународно право*“, „*универзално признато начело међународног права*“ и „*начело jus cogens*“. МСП је такође нагласио да „*принцип непримене силе, сматран као правило међународног обичајног права, независно од институцијског режима одредби, поготово оних Повеље*

да је несумњиво стекла статус перемпторне норме, али није и не може по самој суштини бити опште правно начело. Наиме, забрана агресије или употребе силе не може бити укључена у категорију општих правних начела схваћених у ужем, класичном смислу, јер регулише искључиво односе између држава и нема одговарајући аналогички извор у унутрашњим правним системима. Међутим, уколико би се прихватила концепција КМП да постоје и општа правна начела која произилазе директно из самог међународноправног поретка, намеће се питање да ли би се могло тврдити да забрана агресије, у периоду након Другог светског рата, представља опште правно начело инхерентно међународноправном поретку, с обзиром на универзалну артикулацију овог принципа у Повељи УН чл. 2(4) и његову конзистентну примену у пракси МСП.

Напоследку, начело савесности (*bona fides*) заузима посебно место у међународном праву као једно од најстаријих и најшире прихваћених општих начела унутрашњих правних система.³⁰ Иако је универзално признато и има фундаментални значај, његова апстрактна природа и флексибилност ограничили су могућност његовог разматрања као перемпторне норме. Савесност делује као метаправни стандард, који обезбеђује интерпретативну и корективну функцију у систему међународног права. С друге стране, универзалност и вредносни значај начела добре вере остају високи, али оно служи, пре свега, као опште начело које пројектује своје стандарде на друге норме, а никако као самостална забрана или императивна обавеза. Дакле, иако начело савесности има фундаментални карактер и универзалну прихваћеност, преовлађујуће је становиште да оно не достиже праг нормативног интензитета потребан за *ius cogens* статус. За разлику од претходног негативног примера - забране агресије, овде се примећује обрнути редослед: опште правно начело не задовољава све услове перемпторне норме.

Иако се у раду КМП теоријски истиче да општа правна начела начелно могу представљати основ стварања императивних норми, реалност је таква да перемпторне норме најчешће произилазе из међународног обичаја или пак имају вишеструко порекло. У тој другој ситуацији, не могу у потпуности бити објашњене кроз само један извор

Уједињених нација, пружа опште правило забране употребе силе. Опште правило које забрањује употребу силе омогућава одређене изузетке. Изузетак права индивидуалне или колективне самоодбране, по мишљењу држава, такође је утврђен као правило обичајног права“ (пара. 227-238).

³⁰ МСП је у предмету *Нуклеарне пробе* нагласио да једностране изјаве државе морају бити извршаване у доброј вери, потврђујући обавезујући карактер овог принципа у међународним односима. ICJ, *Nuclear Tests Case (Australia v. France)*, Judgment of 20 December 1974, ICJ Reports 1974.

међународног права, већ њихов нормативни идентитет често произлази из преплитања одредби међународних обичаја, међународних уговора и општих правних начела. Услед такве апсорбованости општих правних начела, може се једино закључити да се остварује посредни однос и веза између њих и перемпторних норми.

5. Перемпторне норме и трансверзална хијерархија

Појава перемпторних норми је у међународно право, у коме се традиционално полазило од претпоставке формалне једнакости главних извора права, увела елемент нормативне стратификације који релативизује овакву формалну равнотежу и отвара суштинско питање: да ли је хијерархија у међународном праву условљена извором норме или пак њеним материјалним својствима?

Анализа савремене теорије и праксе показује да хијерархија норми у међународном праву није стриктно везана за њихов формални извор, већ преваходно произлази из њиховог нормативног интензитета и степена универзалне прихваћености. Концепт перемпторних норми управо потврђује овакво разумевање, јер се, по дефиницији, не ослањају на порекло норме, већ на њихова три суштинска обележја, и не поимају као посебан, „четврти“ извор међународног права, већ као метанормативни квалитет који одређене норме могу стећи, независно од свог формалног порекла.

Полазећи од оваквог приступа, могуће је развити концепт тзв. трансверзалне хијерархије, према коме перемпторне норме превазилазе класичну поделу извора права и успостављају хијерархијски однос на нивоу појединачних норми, а не читавих категорија извора права. У оквиру овог модела, хијерархија се не конституише између уговора, обичаја и општих начела, већ између норми различитог порекла које, у зависности од свог садржаја и функције, могу достићи различит степен нормативне снаге. Иако постоји доминантност примера у којима норме међународно обичајног порекла могу стећи перемпторни статус, не постоји теоријска препрека да и поједина општа правна начела, под условом испуњавања релевантних критеријума, достигну исти, највиши хијерархијски ранг, што је логичније остварити код друге врсте општих правних начела – оних која произилазе из међународноправног поретка.

Овакво разумевање подразумева разликовање формалног и материјалног приступа нормативној структури међународног права. Док формални приступ полази од извора као критеријума класификације, материјални приступ вреднује норме према њиховом садржају, функцији и значају за међународну заједницу. У том смислу, трансверзална

хијерархија се испољава као метанормативни слој који обухвата норме различитог порекла, али истог вредносног интензитета, делујући као коректив формалне једнакости извора и инструмент афирмације темељних вредности међународног правног поретка. Истовремено, процес формирања перемпторних норми мора се разумети као динамичан и еволутиван, при чему норме кроз постепену универзализацију и нормативну консолидацију могу стећи виши правни ранг. У том контексту, општа начела права не остају нужно у сфери супсидијарних извора, већ потенцијално учествују у формирању највишег нормативног слоја међународноправног поретка. Овакво разумевање доприноси већој кохезији и легитимности међународног права, истовремено омогућавајући флексибилније и реалистичније сагледавање његове нормативне структуре.

6. Закључна разматрања

Полазећи од централног питања да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних норми, у раду су се преиспитале традиционалне поставке о природи извора права и нормативној структури међународног правног поретка. Анализа односа између општих правних начела и перемпторних норми указује на постепену трансформацију међународног правног поретка из формално хомогеног система извора у сложену нормативну структуру засновану на вредносној диференцијацији. Иако традиционална доктрина оправдано инсистира на разликама у генези и функцији ових категорија, савремени развој права показује да такве разлике не морају имати апсолутан карактер. Напротив, кроз процес нормативне еволуције и консолидације, поједина општа правна начела, нарочито из категорије оних која су инхерентна самом међународноправном поретку, могла би достићи степен универзалности, недерогабилности и вредносне интензивности који их приближава перемпторним нормама.

У том контексту, концепт трансверзалне хијерархије нуди теоријски кохерентан оквир за разумевање *ius cogens* као метанормативног квалитета који није условљен формалним извором, већ материјалним значајем норме за међународну заједницу у целини. Такав приступ не само да превазилази круту поделу извора права, већ и афирмише улогу међународног права као вредносно оријентисаног система, у којем заштита фундаменталних интереса и принципа добија примат над формалном структуром. Стога, иако општа правна начела по правилу задржавају своју супсидијарну функцију, њихова потенцијална еволуција у норме највишег ранга не може се искључити, већ представља израз динамичне и интегративне природе савременог међународног права.

Литература

Abi-Saab, G. (1973). The Third World and the Future of the International Legal Order, *Revue Egyptienne de Droit International*, Vol. 29, 27-66.

Bianchi, A. (2008). Human Rights and the Magic of Jus Cogens, *The European Journal of International Law*, Vol. 19 no. 3, 2008, 491-508.

Boas, G. (2023). *Public International Law: Contemporary Principles*, Cheltenham, Edward Elgar.

Bonafé, B. I., Palchetti, P. (2016). Relying on general principles of law, in: C. Brölmann, Y. Radi (eds.), *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Cheltenham, Edward Edgar Publishing, pp. 160-176.

Vázquez-Bermúdez, M., Crosato A. (2020). General Principles of Law: The First Debate within the International Law Commission and the Sixth Committee, *Chinese Journal of International Law*, 19 (1), 157-172.

Weatherall, T. (2015). *Jus Cogens: International Law and Social Contract*, Cambridge, Cambridge University Press;

Wet, de E. (2004). The Prohibition of Torture as an International Norm of Jus Cogens and Its Implications for National and Customary Law, *European Journal of International Law*, Vol. 15, 97-121.

Wolfrum, R. (2010). General international law (principles, rules, and standards), R. Wolfrum (Ed.), *Max Planck Encyclopedia of International Law*, vol. IV, entry updated in 2010; Oxford University Press, 2012.

Wood, M. (2023). Values in the International Community: Jus cogens in light of the International Law Commission's 2022 Conclusions, Berlin Potsdam Research Group - The International Rule of Law – Rise or Decline?, KFG Working Paper Series, No. 61.

Gaja, G. (2020). General principles of law, in: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2020), paras. 17-20.

Gaja, G. (2019). General Principles in the Jurisprudence of the ICJ, in: M. Andenas et al. (eds.), *General Principles and the Coherence of International Law*, Leiden, Brill.

Dörr, O., Schmalenbach, K. (eds.). (2018). *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*, Berlin: Springer.

Simma, B., Pulkowski, D. (2006). Of Planets and the Universe: Self-contained Regimes in International Law, *European Journal of International Law*, Vol. 17, No. 3, 483-529.

Jovanović, M. (2019). *The Nature of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press.

Yusuf, A. (2019). Concluding remarks, M. Andenas et al. (Eds.), *General Principles and the Coherence of International Law*, Leiden, Brill.

Kleinlein, T. (2015). *Jus cogens as the 'highest law'? Peremptory Norms and Legal Hierarchies*, *Netherlands Yearbook of International Law*, 173-210.

Knuchel, S. (2015). *Jus Cogens: Identification and Enforcement of Peremptory Norms*, Schulthess.

Kolb, R. (2015). *Peremptory International Law - jus cogens: A General Inventory*. Oxford, Portland, Hart Publisher.

Lammers, J. G. (1980). *General principles of law recognized by civilized nations*, Kalshoven, F., Kuypers, P. J., Lammers, J. G. (Eds.), *Essays on the Development of the International Legal Order in Memory of Haro F. van Panhuys*, Alphen aa den Rijn, Sijthoff and Noordhoff.

Linderfalk, U. (2011). *The Creation of Jus Cogens - Making Sense of Article 53 of the Vienna Convention*, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 71, 359-378;

Linderfalk, U. (2009). *Normative Conflict and the Fuzziness of the International ius cogens Regime*, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 69, 961-977.

Mazzeschi, R. P. (2018). *Coordination of Different Principles and Values in International Law*, *German Yearbook of International Law*, Vol. 61, 209-250.

Mik, C. (2013). *Jus cogens in contemporary international law*, *Polish Yearbook of International Law*, 33, 27-93.

Milisavljević, B. (2020). *Neka otvorena pitanja u vezi ius cogens normi u međunarodnom pravu*, *Harmonius, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 151-169.

Nieto-Navia, R. (2021). *International peremptory norms (jus cogens) and international humanitarian law*, u: L. Chand Vorah, et al. (Eds.), *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, The Hague, Brill.

Orakhelashvili, A. (2006). *Peremptory Norms in International Law*, Oxford, Oxford University Press.

Pellet, A., Müller, D. (2019). *Article 38*, Zimmermann, A., Tams, C. J. (Eds.), *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford.

Pellet, A. (2006). *Comments in response to Christine Chinkin and in defense of jus cogens as the best bastion against the excesses of fragmentation*, *Finnish Yearbook of International Law*, 17, 83-90.

Raimondo, F. O. (2008). *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals*, Martinus Nijhoff, Leiden.

Redgwell, C. (2017). *General principles of international law*, Vogenauer, S., Weatherill, S. (Eds.), *General Principles of Law: European and Comparative Perspectives*, Hart.

Rosenne, S. (2006). *The Law and Practice of the International Court, 1920-2005*, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

Ruiz Fabri, H. (2012). Enhancing the Rhetoric of Jus Cogens, *European Journal of International Law*, 23 (4), pp. 1049-1058.

Santalla Vargas, E. (2015). In quest of the practical value of jus cogens norms, *Netherlands Yearbook of International Law*, 211-239.

Thirlway, H. (2019). *The Sources of International Law*, Oxford, Oxford University Press.

Tomuschat, C. (2003). *Human Rights: Between Idealism and Realism*, Oxford, New York, Oxford University Press.

Fitzmaurice, M. (2017). The History of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice: The Journey from the Past to the Present, in: *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, S. Besson, J. d'Aspremont (Eds.), Oxford University Press, pp. 179-208.

Fitzmaurice, G. (1973). *The Future of Public International Law and of the International Legal System in the Circumstances of Today*, Institut de Droit International, *Livre du Centenaire 1873-1973*, Karger.

Hannikainen, L. (1988). *Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law: Historical Development, Criteria, Present Status*, Helsinki, Finnish Lawyers' Publishing Company.

Cançado Trindade, A. A. (2009). Jus cogens: the determination and the gradual expansion of its material content in contemporary international case law, XXXV Course of International Law organized by the Organization of American States, Inter-American Juridical Committee in Rio de Janeiro from 4 to 29 August 2008, Washington, D.C., OAS, 3-29.

Cheng, B. (1953). *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge University Press.

Cherif Bassiouni, M. (1990). A Functional Approach to "General Principles of International Law", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 3, 768-818.

Conklin, W. E. (2012). The Peremptory Norms of the International Community, *European Journal of International Law*, Vol. 23 no. 3, 837-861.

Costelloe, D. (2017). *Legal Consequences of Peremptory Norms in International Law*, Cambridge University Press, 2017.

Shao, X. (2021). What We Talk about When We Talk about General Principles of Law, *Chinese Journal of International Law*, 20 (2), 219-255.

Судска пракса и документација

European Court of Human Rights, case 22978/05 *Gäfgen v Germany*, judgment of 1 June 2010.

European Court of Human Rights, case 27765/09 *Hirsi Jamaa and others v. Italy*, judgment of 23 February 2012.

European Court of Human Rights, case 35763/97 *Al-Adsani v. the United Kingdom*, judgment of 21 November 2001.

European Court of Human Rights, case 22414/93 *Chahal v. the United Kingdom*, judgment of 15 November 1996.

Inter-American Court of Human Rights, case *Marritza Urrutia v. Guatemala*, judgment of 27 November 2003.

Inter-American Court of Human Rights, *Juridical Condition and Rights of Undocumented Migrants*, Advisory Opinion OC-18/03 of 17 September 2003, requested by the United Mexican States, Series A, No. 18.

International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, ICJ Reports 2007.

International Court of Justice, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of Congo v Rwanda)*, Judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006.

International Court of Justice, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, judgment of 27 June 1986, ICJ Reports 1986.

International Court of Justice, *Case Concerning Right of Passage over Indian Territories (Portugal v. India) Merits*, Judgment of 12 April 1960, ICJ Reports 1960.

International Court of Justice, *Dissenting opinion of Judge ad hoc Fernandez; South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v South Africa)*, Second Phase, Judgment of 18 July 1966, ICJ Reports 1966.

International Court of Justice, *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, judgment of 3 February 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands)*, Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969.

International Court of Justice, *Nuclear Tests Case (Australia v. France)*, Judgment of 20 December 1974, ICJ Reports 1974.

International Court of Justice, *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *Separate Opinion of Cançado Trindade in Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *Separate opinion of Judge Moreno Quintana in Case Concerning the Application of the Convention of 1902 Governing*

Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of 28 November 1958, ICJ Reports 1958.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-95-17/I-T Prosecutor v. Furundžija, decision of 10 December 1998.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-21-T Prosecutor v. Delalić and others, decision of 16 November 1998.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-23-T i IT-96-23/1 Prosecutor v. Kunarac, decision of 22 February 2001.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Jelisić, Case No. IT-95-10-T, Judgment of 14 December 1999, Trial Chamber, Judicial Reports 1999.

International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (jus cogens) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

International Law Commission, Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (jus cogens), UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (10. 3. 2026)

International Law Commission, Second report on jus cogens, A/CN.4/706.

Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Fragmentation and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006, Conclusions.

Sanja Đorđević Aleksovski, LL.D.*

General Principles of International Law as Peremptory Norms of International Law

Summary

The paper analyzes the relationship between general principles of law and peremptory norms (ius cogens) in contemporary international law, starting from Article 38(1)(c) of the Statute of the International Court of Justice and Article 53 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. Special attention is given to the question of whether general principles of law, traditionally understood as a subsidiary source of law, can acquire the status of norms from which no deviation is permitted.

First, the nature and function of general principles of law are examined, distinguishing between principles derived from domestic legal systems and those inherent in the international legal order itself. The paper then analyzes the concept, elements, and legal effects of peremptory norms, with particular reference to the work of the International Law Commission and relevant judicial practice. The central part of the paper examines the doctrinal debate on the possibility of converting general principles into ius cogens norms, juxtaposing arguments that emphasize differences in their genesis and function with views highlighting material criteria, such as normative intensity and universal acceptance. Relying on the analysis of specific examples, the paper shows that some peremptory norms have multiple origins and may reflect values contained in general principles of law. On this basis, the concept of a transversal hierarchy is developed, according to which ius cogens represents a meta-normative quality that may be inherent in norms of different formal origins. It is concluded that, although general principles of law generally retain their subsidiary function, the possibility is not excluded that certain principles, under strict conditions, may evolve into norms of the highest hierarchical rank, thereby confirming the value-based transformation of the international legal order. The transformation of general principles into ius cogens norms exemplifies the development of a truly global and value-based legal order.

Keywords: *general principles of law, peremptory norms, ius cogens, sources of law, normative hierarchy, Vienna Convention on the Law of Treaties*

---

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Niš

THE EUROPEAN MEDIA FREEDOM ACT: REGULATORY DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION CHALLENGES**

DOI: 10.5937/zrpfno-64210

UDK: 340.134:659.3/.4(4)

UDK: 316.774(4-672EU)

UDK: 342.732

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 22.01.2026.

Исправљен: 28.03.2026.

Прихваћен: 04.04.2026.

Abstract: *Media regulation plays an essential role in safeguarding democracy and ensuring the proper functioning of the European Union's internal market, as it secures the free flow of information, strengthens pluralism, and reduces risks of political and economic influence. These objectives lie at the core of the European Media Freedom Act (EMFA), the first binding EU legal framework dedicated to media freedom and pluralism. The paper examines the development of the EU media law framework and the context leading to the adoption of the EMFA, as well as the challenges arising in its early implementation. It also traces the development of EU media law, starting from the Television Without Frontiers Directive, through the Audiovisual Media Services Directive (AVMSD), to the DSA/DMA package, which illustrates the rationale behind adopting a single regulation. The analysis provides an overview of the key regulatory aspects of the EMFA and assesses the challenges accompanying its implementation in the EU Member States.*

Keywords: *European Media Freedom Act, media law, European Union, media regulation, implementation challenges.*

---

* Assistant Professor, Department of Communicology and Journalism, Faculty of Philosophy, University of Niš, e-mail: andrej.blagojevic@filfak.ni.ac.rs; ORCID ID: 0000-0003-1124-2403

** This research was supported by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia (Contract No. 451-03-34/2026-03/200165).

© Collections of Papers, Faculty of Law, Niš is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International licence (CC BY-SA 4.0).

1. Introduction

With the adoption of the *Audiovisual Media Services Directive* (AVMSD) in 2010, and its subsequent revision in 2018, a significant step was taken in regulating the media sector within the European Union. The Directive requires the alignment of the national legislation of the EU Member States in the field of audiovisual services. As the successor to the *Television without Frontiers Directive* (1989), the AVMSD extended its scope beyond traditional television broadcasting to cover all audiovisual media services, including on-demand services. In this way, the Directive has established rules on a wide range of issues, such as the protection of media pluralism, the protection of minors, editorial responsibility in the media, as well as provisions concerning commercial communications and advertising.

However, the development of technological convergence and the growing reach of the Internet created the need for new regulatory solutions addressing conduct in the digital environment. The most widely noted potential consequence for the media institution in this context is the convergence between all existing media forms in terms of their organization, distribution, reception, and regulation (McQuail, 2010: 138). The AVMSD left online platforms, particularly those holding a dominant market position, as well as Internet search engines, outside its scope. This gap led to the adoption of two key regulations in 2022: the *Digital Services Act* (DSA) and the *Digital Markets Act* (DMA), which introduced harmonized rules governing the provision of online services and established conditions for fair competition in the digital environment.

Nevertheless, uneven regulation, especially of radio and print media, created the need for a comprehensive regulation covering media services. It was precisely for this reason that the *European Media Freedom Act* (EMFA) was adopted, providing the European Union for the first time with a unified and binding legal framework for the protection of media freedom and media pluralism. In this context, the EMFA is intended to protect media from increasing competition in the information space and to ensure continued access to diverse and independent news (Verza, 2025: 126). The Regulation became applicable in August 2025, making it possible to examine early implementation challenges and emerging risks. As a regulation, the EMFA is directly applicable in all EU Member States.

The paper will focus on the EU media law framework and the factors leading to the adoption of the EMFA, provide an overview of its key regulatory aspects, and examine the challenges accompanying its implementation in the EU Member States.

2. From TWF to EMFA: The EU Media Law Framework

In its early stages, the legal regulation of the media within the *acquis communautaire* was not clearly developed. Individual provisions were dispersed across different documents, including even the founding treaties themselves. Nevertheless, these early acts were predominantly technical in nature, focusing on issues such as signal transmission, telecommunications infrastructure, or copyright, while media policy in the narrower sense was not specifically elaborated. The first significant step came in 1984 in the form of a non-binding document¹, which for the first time highlighted the need to create a single media market. This document subsequently laid the groundwork, a few years later, for the adoption of the first directive in this field – *Television Without Frontiers* (TWF). During the 1990s, media regulation at EU level continued to develop primarily through non-binding instruments. The one that stands out among them is a non-binding document on media pluralism and concentration²: “Its purpose is to present both an initial assessment of the need for Community action concerning concentration in the media (television, radio and the press) and the different approaches which the Commission might adopt once it has consulted the parties concerned” (Iosifides, 1997: 92). This document was the first EU-level instrument addressing media pluralism and concentration. It is also important to mention one of the first EU soft law instruments³ directly targeting media content, primarily aimed at protecting minors and safeguarding human dignity in audiovisual services. Yet, given that such instruments did not impose binding obligations on Member States, the foundations of European media regulation were laid down by legally binding acts, primarily directives and regulations, which had substantive significance in the process of constructing a common media framework.

A major step in integrating the media market was the adoption of the aforesaid *Television Without Frontiers Directive*⁴, whose primary objective was to establish a free and unified framework for broadcasting programs across the entire Community. This act was significant because, for the first time, it directly and comprehensively regulated the media sector, specifically television broadcasting, in the form of a directive, requiring Member States to implement pro-

1 Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, Especially by Satellite and Cable (COM(84) 300 final)

2 Green Paper on Pluralism and Media Concentration in the Internal Market (COM(92) 480 final)

3 Council Recommendation on the protection of minors and human dignity in audiovisual services (98/560/EC)

4 Council Directive of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities (89/552/EEC)

visions in their national legislation concerning the protection of broadcasters' rights in relation to other countries where their programs were transmitted, advertising standards within the Community, as well as rules safeguarding minors from harmful content. At the same time, the TWF Directive shaped the modern European media landscape by enabling cross-border circulation of programs, increasing audience choice, and promoting European audiovisual works, thereby laying the foundations for further media policy and European integration (Blagojević, 2025: 118). Subsequent amendments to the Directive expanded its scope, clarifying the principle of the broadcaster's country of origin, defining events of public interest, introducing rules on television sales, and further enhancing the protection of minors.

The TWF Directive was later codified under a new title as the *Audiovisual Media Services Directive* (AVMSD)⁵, adopted in 2010 and revised in 2018. The adoption of this successor to the TWF Directive was driven by rapid technological developments that had a profound impact on society, as well as by the emergence of new types of media services within the single digital market. For the first time, the AVMSD provided a formal definition of audiovisual media services, and it specifically regulated non-linear on-demand services, such as Netflix or BBC iPlayer. In addition, it contained more detailed provisions governing advertising, media pluralism, editorial responsibility, and the protection of minors. Eight years later, the Directive was revised to encompass new platforms with an increasingly significant market presence that had previously remained outside its scope. These included video-sharing platforms (YouTube, Dailymotion), which were directly addressed by the revisions, as well as social media platforms (Facebook, Instagram), but only in relation to the video content shared on them, not to other forms of content. Another important innovation was that all audiovisual media services were placed under the authority of the *European Regulators Group for Audiovisual Media Services* (ERGA), which had served in an advisory capacity until then; for the first time, the ERGA was given a formal legal basis within EU law to connect and coordinate the work of national regulators.

Nevertheless, many significant issues remained unresolved even after the adoption of such an important instrument as the *Audiovisual Media Services Directive* (AVMSD), primarily because it did not regulate Internet platforms that are not considered media in the narrow sense, i.e., platforms and search engines where there is no direct editorial responsibility for the content published by users. The first attempts to regulate online services were defined by the

---

5 Directive of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (2010/13/EU)

*E-commerce Directive*⁶, which addressed the liability of online intermediaries for content, although its scope was limited. A greater, although still limited, impact on Internet platforms was exerted by the *Copyright in the Digital Single Market Directive*⁷, which introduced new rules for the protection of copyright and related rights in the online environment, particularly in relation to major platforms.

However, the scope of these directives did not cover digital services in their entirety, leaving social media platforms and major Internet search engines outside their regulatory framework. For this reason, a package of regulations was adopted in 2022 to address digital services. These were *the Digital Services Act (DSA)*⁸ and *the Digital Markets Act (DMA)*⁹, which apply directly without the need for transposition into national legislation. Together, they established the first comprehensive regulatory framework for digital services in the European Union. The DSA primarily aims to introduce clear and uniform rules regarding digital services within the Community, particularly with respect to the responsibility, transparency, and safety of online platforms and intermediaries. Specific obligations are imposed on “very large online platforms and search engines” (VLOPs and VLOSEs), i.e., those with more than 45 million users, including requirements for faster removal of illegal content, strengthened complaint mechanisms, and measures to combat disinformation. In turn, the DMA addresses the economic dimension, preventing the abuse of dominant positions by so-called “gatekeepers” and ensuring fair competition in the single digital market, with the possibility of imposing substantial fines for breaches of competition rules. Although these regulations marked a significant advance in governing the digital space, editorial independence, media freedom, transparency of ownership structures, and the distribution of state advertising remained beyond their reach. These gaps were addressed by *the European Media Freedom Act (EMFA)*, which, for the first time at the EU level, established a binding legal framework aimed at protecting media pluralism and media freedom as democratic institutions.

---

6 Directive of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (2000/31/EC)

7 Directive of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (2019/790/EU)

8 Regulation of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (2022/2065/EU)

9 Regulation of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (2022/1925/EU)

3. Factors Leading to the Adoption of the EMFA

Over the past decades, the European Union has sought to regulate the media market, primarily through non-binding instruments: recommendations, opinions, Green Papers, and the like, thereby highlighting the importance of this sector and the need for its regulation. Binding acts, such as directives and regulations, have significantly structured the field of electronic media and digital services, but many fundamental and even elementary issues in media law remained outside their scope. For this reason, the Conference on the Future of Europe, held in 2021 and 2022, emphasized the need to adopt a binding legal instrument that would guarantee competition rules, media pluralism and independence, counter disinformation on online platforms, and ensure the protection of journalists' integrity. As a result of these conclusions, the proposal for the *European Media Freedom Act (EMFA)*¹⁰ was presented in September 2022. Following debate and adoption in the ordinary legislative procedure, the regulation entered into force on 7 May 2024, while its application commenced on 8 August 2025.

The key reasons for its adoption can be identified in the recitals of the European Media Freedom Act. The Regulation proceeds from the assumption that independent media services constitute a necessary precondition for pluralism of opinion and the reliability of information, particularly in the online environment, where the existing scope of the AVMS Directive proved insufficient, especially with regard to radio and print media. The recitals further point to the inadequate level of protection of media freedom within Member States and to the fragmentation of national regulatory frameworks, which, due to divergent rules and legal uncertainty, hinder the effective functioning of the internal market. In this context, particular importance is attached to the protection of editorial freedom and independence, as well as to the safety of journalists acting in the public interest, including safeguards relating to the protection of sources and confidential communications and limitations on the use of intrusive surveillance measures. At the same time, the Regulation addresses the specific position of public service media, whose role in fulfilling the public interest is accompanied by an increased exposure to political influence, thereby requiring legal guarantees of independence through transparent governance structures and stable, predictable funding. The recitals also emphasize the need for greater transparency of media ownership and the allocation of public funds for advertising, alongside enhanced regulatory cooperation at the Union level through the establishment of the Media Services Board, further safeguards concerning

---

¹⁰ Regulation of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (2024/1083/EU)

very large online platforms and media market concentration, and continuous monitoring of risks to the Internal media market by the Commission.¹¹

The recitals of the Regulation provide a detailed explanation of the reasons for its adoption, but the legal and political context in certain Member States was equally important, revealing the limitations of the existing soft law approach in terms of protecting journalists and media freedoms. This is evident in examples of diverse and often inconsistent national regulations, as well as in cases of a complete lack of effective mechanisms, which allowed political and economic interests to influence the functioning of the media and thereby weaken existing safeguards for freedom of expression.

One of the most striking examples within the EU concerns the state of media freedom in *Poland*. Continuous pressure on independent media prompted a response from the European Parliament in the form of a resolution.¹² The trigger for this action was the 2021 amendment to the *Radio and Television Act and the Cinematography Act*, which prohibited majority ownership of media outlets by entities outside the European Economic Area. This measure directly targeted the TVN television network, owned by the American company Discovery, known for its critical reporting on the Polish government. In addition, in this Resolution, the Parliament voiced concern over the concentration of media ownership after the acquisition of the Polska Press Group by the state-owned company PKN Orlen, as well as over issues related to the independence of the public broadcaster and the misuse of SLAPP lawsuits aimed at independent journalists.

An even more prominent example is that of *Hungary*. The problematic aspects of its media legislation prompted a reaction from the European Parliament as early as 2011, resulting in the adoption of the Resolution on media law¹³ which highlighted the existence of centralized control over the media and the ensuing risks to media pluralism. In the following years, similar concerns were raised by other relevant organizations, including the OSCE and the Council of Europe, with particular emphasis on the independence of media operations and the protection of journalistic sources. Tensions between EU institutions and Hungary further escalated when the Hungarian media regulator refused to renew the broadcasting license of the independent radio station *Klubrádió*, known for its critical reporting on the government. This decision effectively prevented the radio station from continuing its operations, prompting the European Commission to initiate proceedings before the Court of Justice of the

11 Recitals 1–8, 18–33, 36–49, 50–56, 62–74 of Regulation (EU) 2024/1083 establishing a common framework for media services in the internal market (European Media Freedom Act).

12 Resolution 2021/2880(RSP) on Media Freedom and the Further Deterioration of the Rule of Law in Poland.

13 Resolution of 10 March 2011 on media law in Hungary (P7_TA(2011)0094)

European Union (CJEU). The Commission underlined that the measure was disproportionate and discriminatory, and that it could call into question the respect for the principles of proportionality, non-discrimination, and freedom of expression enshrined in the EU Charter of Fundamental Rights¹⁴.

Finally, it is important to mention the case of *Malta* and the assassination of journalist Daphne Caruana Galizia in 2017, which exposed serious shortcomings in the protection of journalists and media freedom within this EU Member State. Furthermore, the investigation and judicial proceedings related to the case were marked by obstacles and delays, while journalists continued to operate under unsafe conditions. This situation was addressed by the Resolution on the rule of law¹⁵, which criticized the deteriorating media environment in Malta and emphasized the urgent need to strengthen guarantees for media freedom, ensure accountability for attacks against journalists, and implement reforms aimed at preventing abuse of power and impunity.

Based on the analysis of the EMFA recitals and the political context in certain EU Member States, it is evident that there was a pressing need to adopt a single legislative act ensuring a coherent and comprehensive approach to media freedom at the Union level. In particular, it was necessary to strengthen mechanisms safeguarding pluralism, editorial independence, and the safety of journalists, in order to prevent discrepancies among national regulations and enhance the resilience of the media system to political and economic pressures. This objective was achieved through the adoption of the European Media Freedom Act (EMFA) in the form of a regulation, which directly and uniformly regulates the key issues in this field across the entire European Union.

4. Key regulatory aspects of the EMFA

All the analyzed factors point to the necessity of adopting a regulation aimed at harmonizing media legislation across the European Union. *The European Media Freedom Act* (EMFA, 2024) introduces, for the first time, a single set of binding rules applicable to all EU Member States. These rules can be grouped into four analytical parts, which form the structure of the normative analysis: Editorial independence of media services, Independent functioning of public service media, Regulatory cooperation and the European Board for Media Services, and Market rules for media services and online platforms.

The first part concerns *the protection of editorial independence of media services*. It establishes safeguards relating to access to pluralistic and editori-

---

¹⁴ Case C-92/23, *European Commission v Hungary*

¹⁵ European Parliament Resolution of 19 October 2023 on the rule of law in Malta: six years after the assassination of Daphne Caruana Galizia, and the need to protect journalists (2023/2901(RSP))

ally independent media content and imposes obligations on Member States to respect editorial freedom and independence, without interfering in editorial policies or editorial decisions. It further provides for the protection of journalistic sources and confidential communications, and sets clear limitations on the use of intrusive surveillance software measures aimed at journalists and media service providers, together with transparency obligations concerning media ownership structures and sources of funding as part of the framework governing the rights and duties of media service providers.¹⁶

A further aspect of the EMFA concerns *the independent functioning of public service media*. Public service media are recognised as serving the public interest, and Member States are required to ensure their editorial and operational independence. Transparent and objective procedures are required for the appointment and dismissal of management, as well as clear rules on financing to ensure stability and protection from any political influence.¹⁷

One of the most important normative features of the EMFA concerns the binding framework for *the cooperation between national media regulators of the Member States*. The Regulation establishes the European Board for Media Services as a common institutional forum for national regulatory authorities, providing a basis for coordination in the application of EU media law. It also lays down rules on structured cooperation in cross-border situations, including information exchange, mutual assistance and, where necessary, mediation through the Board, ensuring consistent application of the Regulation and the AVMSD.¹⁸

The final part concerns *the functioning of the media market and the position of media services in the digital environment*. A significant part of this framework relates to the relationship between media service providers and very large online platforms, especially in situations involving the restriction or suspension of media content, including safeguards against unjustified removal or limitation of journalistic content. The same set of rules also extends to national measures affecting media providers, the assessment of media market concentrations with regard to their impact on media pluralism and editorial independence, audience measurement, the allocation and transparency of public funds for state advertising, as well as the right of users to customise the media offering on devices and user interfaces.¹⁹

---

¹⁶ Articles 3-4, the European Media Freedom Act (EMFA).

¹⁷ Article 5 EMFA.

¹⁸ Articles 7-17 EMFA.

¹⁹ Articles 8-25 EMFA.

5. Challenges in the EMFA Implementation

With the adoption of the European Media Freedom Act in May 2024, questions arose regarding its implementation: specifically, whether the one-year period until its application would be sufficient for Member States to adapt to such a demanding regulatory framework, particularly following its entry into force and subsequent application in August 2025. The Regulation requires a unified approach in an area that has been regulated differently in each Member State until now, reflecting specific political contexts, legal systems, and historical backgrounds. Consequently, it was apparent from the outset that implementation would not be straightforward. The issues such as the independence of regulators, transparent procedures, free and sustainable funding of public media services, the protection of journalists, and editorial autonomy set high standards that many Member States may find difficult to meet in practice. The aforementioned cases of Poland, Hungary, and Malta are some examples indicating potential challenges in the enforcement of the Regulation. For this reason, it is legitimate to question the extent to which its immediate application has been approached after the EMFA became applicable.

Additional insight into these challenges is provided by the 2025 Rule of Law Report²⁰, published just one month prior to the Regulation's entry into force. In the section "Media pluralism and media freedom," this Report clearly highlights weaknesses and obstacles within certain national systems. One of the key challenges concerns the independence of regulatory bodies: the report notes that in Hungary, Greece, and Poland there remain risks of political influence over the appointment procedures of leadership, and consequently over the functioning of regulators, which complicates the implementation of significant parts of the Regulation, given that institutional independence of regulatory authorities is one of its foundational principles. Such deficiencies directly undermine the effective implementation of the EMFA, given that independent regulatory authorities constitute one of its core institutional pillars. Furthermore, transparency of media ownership is not uniform. Some Member States (Bulgaria, Czech Republic, the Netherlands, and Spain) lag behind in terms of the legislative basis or enforcement of rules, leaving the public without insight into who controls the media. The allocation of public advertising funds also represents a particular problem. The report notes that Hungary lacks effective measures for the distribution of these funds; in Romania, political parties and public bodies use media financing for political influence; while Cyprus and Malta are only in the process of preparing a legal framework for more transparent funding. Finally, the report emphasizes the issue of public

---

20 The Rule of Law Situation in the European Union (COM(2025) 900 final)

service independence; whereas some countries have initiated reforms, in others serious challenges remain regarding editorial and institutional autonomy.

Leading in this regard are Hungary, Romania, and Malta, while Slovakia, through its 2024 legislation, dissolved its public service broadcaster and established a new institution, raising questions about continuity and stability. The report also mentions Serbia as an EU candidate country expected to progressively align with the EMFA standards. It notes serious concerns regarding the independence of the media regulator due to delays and shortcomings in the appointment process of its leadership. Furthermore, measures to enhance transparency of ownership structures and public media financing are only partially implemented, and the independence of the public service broadcaster is further called into question. The report highlights journalist safety as a particular challenge, noting recorded threats and pressures that hinder their free and unobstructed work.

Journalist safety remains a particularly sensitive issue, as confirmed by the findings of the Liberties Media Freedom Report 2025, which indicates that the security of journalists is seriously compromised in several Member States, including Croatia, Greece, and Ireland, where attacks and harassment occur in public spaces, especially during protests, alongside instances of arrests and violence by law enforcement. A particular problem identified in the report is the use of malicious SLAPP lawsuits, which are employed across numerous Member States, from Belgium and France, through Italy and Slovakia, to Croatia and Hungary. The report also documents the use of surveillance technologies and spyware against journalists in exile, while female journalists are particularly exposed to gender-based attacks and harassment, especially online. These practices directly challenge the EMFA's objective of strengthening journalists' safety and conditions for independent journalism.

On the other hand, in addition to the factors related to the EU Member States, certain issues can also be identified within the EMFA itself. At the very beginning, there is a notably narrow interpretation of the concept of "media service," which is understood exclusively through its service-oriented dimension. Contrary to the practice of the Council of Europe, the European Court of Human Rights, and the Court of Justice of the EU, this approach places the focus on the economic nature of media services, while individual journalists, bloggers, non-profit portals, and NGOs are excluded from this formal framework (Seipp *et al.*, 2023: 42). Furthermore, there are significant limitations regarding journalists' rights to protect their sources and confidential communications, as well as prohibitions on their sanctioning, detention, or the use of spyware. Terms such as "national security," "judiciary authority," or "overriding reason of public interest" can be interpreted broadly and may be subject to potential abuse when applied as exceptions to the prohibitions on pressures pertaining to

the disclosure of sources or confidential communications. Similarly, the broadly defined notion of “serious crime” facilitates the application of exceptions to the prohibition on using spyware against journalists.

One of the key criticisms also concerns the fact that the obligation of Member States regarding the right to receive information is primarily framed as a negative duty – to refrain from restricting access to media services – rather than as a positive obligation, which would entail active measures and the creation of conditions to enable the exercise of that right (Cavaliere, 2024: 33). Furthermore, uncertainties remain regarding the regulation of VLOPs. These platforms are required to justify decisions to remove or restrict content from media service providers; yet, the absence of clear procedures and protective mechanisms generates legal uncertainty and the risk of arbitrary decision-making, thereby undermining the fundamental purpose of the Regulation to ensure effective protection of media freedom (Pollicino & Paolucci, 2024: 8). Finally, although the Regulation enhances institutional cooperation between the European Board for Media Services (EBMS) and national regulatory authorities, it does not provide for centralized enforcement mechanisms at the EU level. Consequently, the effectiveness of the EMFA largely depends on the independence and capacity of national regulators, while the advisory and non-binding nature of the Board’s opinions, combined with reliance on the political will of Member States, leaves space for uneven implementation and ongoing institutional pressure.

Thus, a dual implementation challenge of the EMFA becomes evident: on the one hand, there are observable normative weaknesses within the Regulation itself; on the other hand, deeper challenges arise from the diversity and institutional vulnerabilities of the Member States, as well as from the limited capacity of European institutions to ensure its uniform application through the existing mechanisms.

6. Conclusion

The European Media Freedom Act (EMFA) represents the first legally binding instrument dedicated to media freedom and pluralism in the European Union and the most significant attempt to establish a unified framework in this field. The previous absence of harmonized regulation on key issues, including the fundamental rights of journalists and media, revealed numerous weaknesses in the protection of professional standards, editorial independence, and resilience against political and economic pressures. Consequently, the adoption of directly applicable norms across all EU Member States was necessary to overcome differences in national regulations and to establish common standards for safeguarding freedom of expression and media pluralism.

The early phase of implementation has revealed certain limitations of the Regulation. This is particularly evident in the context of intensified pressures on media freedom in Europe, including political interference, media capture and increasing risks for journalists, while recent analyses suggest that the normative ambitions of the EMFA may be constrained by structural weaknesses affecting its effectiveness in practice (Horton & Assersen-Skadberg, 2025: 3-4). In addition, certain inconsistencies can be identified in the formulation of the Regulation itself. Some definitions remain overly narrow, while certain provisions are formulated too broadly, potentially creating room for misuse, particularly where they concern regulatory authorities. The independence of regulatory authorities is of key importance, especially in light of their powers to grant licences and impose sanctions, which enable them to influence the content and functioning of media services (Veljanovski, 2012: 124). In this respect, even though the European Board for Media Services has been established, its role remains largely limited to coordination and providing advice, without the authority to impose binding sanctions. This means that the implementation of the EMFA largely depends on the independence and capacity of national regulators, as well as the political will of Member States, which in practice may result in uneven application.

An additional challenge is posed by the political and institutional context within Member States. In many environments, regulators continue to face pressures, media ownership structures lack sufficient transparency, public service media are instrumentalised, and state advertising is misused. Such circumstances call into question consistent implementation of the EMFA. Some Member States have exhibited systemic problems regarding media pluralism and freedom of expression for years; in others, reforms are initiated only sporadically and often encounter resistance. All of this indicates that the normative provisions of the EMFA will have limited reach unless European institutions establish additional mechanisms for oversight and enforcement.

For this reason, the question of implementation can be examined on two levels. The first level concerns the normative weaknesses of the Regulation itself, including the absence of a centralized enforcement mechanism at the EU level, reliance on the political will of Member States, and overly broad exceptions in the protection of journalists' rights. The second level is deeper and relates to the political and institutional diversity within the EU: ranging from the capacity of Member States to ensure independent regulators and sustainable financing of public services to their resilience against external pressures. Together, these dimensions call into question the EU's capacity to ensure uniform and effective application of the Regulation, particularly given that the Commission primarily relies on advisory and monitoring mechanisms, with the possibility of initiating proceedings before the Court of Justice of the EU only as a last resort. In this

context, the success of the Regulation depends on whether EU institutions can effectively foster conditions for the free functioning of media services, address excessive dominance within the Digital Single Market, and ensure that the protection of freedom of expression remains a primary objective of regulatory action (Longo, 2025: 121).

Therefore, the EMFA can be regarded both as a historic milestone and a significant test of the European Union's capacity to establish uniform rules and ensure their consistent application. Should the Regulation remain largely ineffective in practice, there is a risk that media pluralism and freedom of expression will continue to depend on national policies and institutional solutions, thereby deepening disparities among Member States and weakening the functioning of the Internal market. Conversely, effective implementation would demonstrate that the EU possesses the institutional strength and political will to protect fundamental democratic values, as well as the credibility of the Union itself. The upcoming period will be crucial in determining whether the EMFA is merely a declarative symbol of European ambitions or a genuine warranty of freedom and pluralism within the European public sphere.

References

Blagojević, A. (2025). The evolution of electronic media legal regulation in the European Union. *Applied Media Studies Journal*, 6(1), 113–128. ISSN (Online): 3042-3600. <https://doi.org/10.46630/msae.1.2025.08>

Cavaliere, P. (2024). Freedom of expression after disinformation: Towards a new paradigm for the right to receive information. *Journal of Media Law*, 16(1), 28–37. <https://doi.org/10.1080/17577632.2024.2362482>

Horton, G., & Assersen-Skadberg, A. (2026). European Media Freedom Act: Can it stop the democratic backsliding? *Journal of Media Law*. 1–23. <https://doi.org/10.1080/17577632.2025.2607101>

Iosifides, P. (1997). Pluralism and media concentration policy in the European Union. *Javnost /The Public*, 4(1), 85–104. <https://doi.org/10.1080/13183222.1997.11008642>

Longo, E. (2025). Grounding media freedom in the EU: The legal basis of the EMFA. *Rivista italiana di informatica e diritto*, 7(1), 111–124. <https://doi.org/10.32091/RIIDo209>

McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). SAGE Publications

Pollicino, O., & Paolucci, F. (2024). Unveiling the digital side of journalism: Exploring the European Media Freedom Act's opportunities and challenges. *La Revue des Juristes de Sciences Po*, 1. <https://ssrn.com/abstract=4760025>

Seipp, T., Ó Fathaigh, R., & van Drunen, M. (2023). Defining the “media” in Europe: Pitfalls of the proposed European Media Freedom Act. *Journal of Media Law*, 15(1), 39–51. <https://doi.org/10.1080/17577632.2023.2240998>

Veljanovski, R. (2012). Media independence and human rights. *Facta Universitatis: Law and Politics*, 10(2), 119–129. <http://facta.junis.ni.ac.rs/lap/lap201202/lap201202-03.html>

Verza, S. (2025). What is journalism in the digital age? Key definitions in the European Media Freedom Act. *Rivista italiana di informatica e diritto*, 7(1), 125–141. <https://doi.org/10.32091/RIIDo213>

Legal sources and documents

Civil Liberties Union for Europe. (2025). *Media Freedom Report 2025*, Civil Liberties Union for Europe, April 2025, available at: <https://www.liberties.eu/f/obj-aem>

Commission of the European Communities. (1984). *Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, Especially by Satellite and Cable*, COM(84) 300 final.

Commission of the European Communities. (1992). *Green Paper on Pluralism and Media Concentration in the Internal Market*, COM(92) 480 final.

Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities (Television without Frontiers), OJ L 298, 1989.

Council Recommendation 98/560/EC of 24 September 1998 on the protection of minors and human dignity in audiovisual services and on the protection of minors with regard to audiovisual information services. **OJ L 270, 1998**

Court of Justice of the European Union. (2023). *Case C-92/23, European Commission v Hungary*.

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market, OJ L 178, 2000.

Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), OJ L 95, 2010.

Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU as regards the changing market realities, OJ L 303, 2018.

European Commission. (2025). *Rule of Law Report 2025: The rule of law situation in the European Union*, COM(2025) 900 final.

European Parliament. (2011, March 10). *European Parliament Resolution on media law in Hungary* (P7_TA(2011)0094). Official Journal of the European Union.

European Parliament. (2021, Sept. 16). *European Parliament Resolution on media freedom and the further deterioration of the rule of law in Poland* (2021/2880(RSP)). Official Journal of the EU.

European Parliament. (2023, October 19). *European Parliament Resolution on the rule of law in Malta: Six years after the assassination of Daphne Caruana Galizia, and the need to protect journalists* (2023/2901(RSP)). Official Journal of the EU.

Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act), OJ L 265, 2022.

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), OJ L 277, 2022.

Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act), OJ L 202, 2024.

Др Андреј Благојевић*

Европски акт о слободи медија: Регулаторни развој и изазови у примени

Резиме

Европски акт о слободи медија (ЕМФА) представља прекретницу у развоју медијског права Европске уније, јер по први пут успоставља јединствени обавезујући правни оквир за заштиту слободе медија и медијског плурализма на нивоу целе Уније. Усвајање ове уредбе уследило је након дужег периода у коме је медијска област била уређивана кроз низ различитих секторских прописа, при чему су бројна суштинска питања остала изван домашаја постојећих нормативних решења. У раду се сагледава развој правног оквира медијског права Европске уније, од директиве „Телевизија без граница“, преко Директиве о аудиовизуелним медијским услугама, до пакета о дигиталним услугама (DSA/DMA), као и разлози који су довели до усвајања ЕМФА у форми уредбе. Посебна пажња посвећена је политичком и институционалном контексту у појединим државама чланицама, који је указао на ограничења постојећих регулаторних решења у погледу заштите медијске слободе и плурализма. Анализа обухвата кључне регулаторне аспекте ЕМФА, укључујући заштиту уређивачке независности, положај јавних медијских сервиса, регулаторну сарадњу и однос медија са великим онлајн платформама, као и изазове који прате његову примену. Посебно се указује на ризике који произлазе како из нормативних недостатака саме уредбе, тако и из институционалних слабости држава чланица, што доводи у питање уједначену и ефикасну примену новог правног оквира.

Кључне речи: Европски акт о слободи медија, медијско право, Европска унија, медијска регулација, изазови примене.

---

* Доцент, Департман за комуникологију и новинарство, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

УГОВОР О КУПОПРОДАЈИ У СРПСКОМ СРЕДЊОВЕКОВНОМ ПРАВУ**

DOI: 10.5937/zgrfno-62802

UDK: 347.451:340.15](497.11)"04/14"

UDK: 347.44

UDK: 340.15

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 14.11.2025.

Исправљен: 25.02.2026.

Прихваћен: 03.03.2026.

Апстракт: *Рад се бави тумачењем купопродајних уговора у српском средњем веку. У овом раду, поред тумачења Тарановског, биће размотрена и анализа коју је оставио његов следбеник Александар Соловјев. Биће дат осврт на правне изворе као што су: Душанов законик, повеље српских владара и трговачки уговори у контексту купопродајног уговора. Предмет анализе биће и приватне исправе, попут Призренске тапије. Рад треба да прикаже како су правне норме регулисале уговор о купопродаји. Посебна пажња биће посвећена битним елементима уговора, правима и обавезама уговорних страна, додатним пактима, као и процедуралним средствима за заштиту права. Посебан акценат ставља се на методолошки приступ Тарановског. Указује се на утицај византијских и западноевропских правних традиција на развој српског средњовековног права.*

Кључне речи: *уговор о купопродаји, српско средњовековно право, историја права, византијско право, Теодор Тарановски, Александар Соловјев.*

---

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: sara.mitic@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-2707-7190

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 05. 02. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

1. Увод

Уговор о купопродаји представља један од најстаријих и најзначајнијих правних института, чија се основна структура задржала од античких времена до савремених грађанскоправних система. У српском средњовековном праву овај уговор заузимао је посебно место, што потврђују и разноврсни правни извори – од нормативних аката, преко владарских повеља, до ретко сачуваних приватних исправа. Иако средњовековно законодавство српских земаља у првом реду регулише јавноправне односе, обимни подаци о приватноправним институтима, укључујући и купопродају, сведоче о високом степену развијености правног промета. Управо овај институционални развој, видљив у фрагментима различитих извора, омогућава реконструкцију основних елемената уговора о купопродаји, његовог значаја и функције у правном поретку српске средњовековне државе.

Посебан значај у изучавању овог питања имају радови Теодора Тарановског и Александра Соловјева, чија анализа поставља темеље научног разумевања купопродајног односа у средњовековној Србији. Тарановски је, у својој истраживачкој методологији, инсистирао на повезивању домаћих извора са ширим византијским и западноевропским правним окружењем, указујући на нужност упоредноправног приступа. Соловјев, ослањајући се на Тарановског, продубљује анализу кроз интерпретацију приватних исправа, међу којима посебно место заузима Призренска тапија – најзначајнији сачувани документ о купопродаји непокретности из XIV века. Ова исправа, као и други извори, откривају да је уговор о купопродаји у српском средњем веку био формално и правно уобличен институт који је, као и у другим правним традицијама тог доба, имао и стварноправна дејства.

У том контексту, овај рад има за циљ да анализира институт уговора о купопродаји у српском средњовековном праву, ослањајући се на релевантне правне изворе и научну литературу. Посебна пажња посвећена је битним елементима уговора, правима и обавезама уговорних страна, додатним споразумима (као што је право прече куповине), као и процедуралним средствима заштите. Полазећи од Тарановског и Соловјева, рад настоји да прикаже сложеност тог института и да расветли његове карактеристике у правној стварности српског средњег века, у којој се прожимају домаћа традиција и утицаји византијског и западноевропског права.

2. Извори српског средњовековног права

Извори српског средњовековног права регулишу превасходно јавноправне односе. То не значи да приватноправни односи нису били развијени. Напротив. Њих налазимо, истина, у фрагментима, у обичајном праву, Законоправилу Светог Саве, Повељама, уговорима са Дубровником, па чак и у Душановом законнику. Према речима Тарановског, државно право у Душановом законнику има већу заступљеност посебно у односу на грађанско право „које је узето у обзир само у толико, у колико је од директног интереса за државу, и то као повластица владајућег staleжа властеоског и као заштита његових интереса” (Тарановски, 1930: 256). Много више података дају нам приватне исправе. До данашњег дана доспеле су Призренска тапија из XIV века и уговор из Трепче из XV века. Поставља се питање утицаја византијског права, или прецизније, права које је важило у Византији. Аутори су били различитог мишљења у погледу обима утицаја, могућих извора, као и хијерархије самих извора. Флорински сматра да је византијско грађанско право у Властаревој Скраћеној Синтагми и Законнику Јустинијана важило у Србији. Намисловски указује на могуће важење Номоканона и Синатагме, али наводи да Синтагма као зборник са већим бројем одредаба црквеног права није била једноставна за употребу, па претпоставља да је био у примени Закон Јустинијана. Зигел, с друге стране, придаје Синтагми теоретски или значај упутства за судије. Јиречек недостатак грађанског права у Душановом законнику тражи у грчким књигама, посебно у Законнику Јустинијана. Новаковић је мишљења да су преведени византијски зборници коришћени за суђење у српској средњовековној држави. Герасимовић сматра да су превођени и адаптирани зборници имали карактер упутства, а не законску снагу. Доленц заступа став да допуне треба тражити у новелама византијских царева, али и у обичајном праву. Полићевић негира значај византијских правних зборника (Соловјев, 1927: 431). Соловјев оцењује да се одломци грађанског права Душановог законика могу проучавати само у вези са целокупним грађанским правом Скраћене Синтагме и Законика Јустинијана. Властарева Синтагма садржи посебну главу А-5 „О куповини о продаји”, а Законик Јустинијанов садржи одредбе о истом уговору у члановима 7-12¹ (Новаковић, 2005: 151, IX; 160, II; 161, 184, III). Данас је неспорно да је српска средњовековна држава имала државни и правни узор у Византији. Уосталом, одговор на питање о обиму утицаја самих извора даће нам потоња анализа уговора.

¹ Византијски правни зборници посвећивали су велику пажњу уговору о купопродаји: IX глава Еклоге, XIV глава Прохирона, XXIII глава Епанагоге, цела књига XIX Василика.

Извори показују да су два термина била карактеристична у средњовековном облигационом праву, дуг („длг”) и вера. Дуг је био општи термин за означавање облигација, а вера се односила на саму суштину облигационог односа – на савесно испуњавање обавезе. Зато се и склапање уговора сматра као нуђење и примање вере. У прилог томе говори уговор краља Стефана Уроша са Дубровником из 1253. године у коме краљ захтева „стајање у правоверној вери” (Новаковић, 2005: 150, VII). Цар Стефан Урош, укидајући царине уведене Дубровнику, „даде” им своју „царску веру” (Новаковић, 2005: 182, I). Слично, налазимо у чл. 51 Душановог законика „Веровати ли га ћу? – Веруј колио и мене” (Ранђеловић, Тодоровић Крстић, 2009: 30).

У српском средњовековном праву, према Тарановском, постоје следећи уговори: поклон, купопродаја, размена, зајам, закуп, остава и ортаклук.

3. Уговор о купопродаји

Тарановски и Соловјев користе назив уговор о куповини и продаји, што би могло да се сматра директним преводом римског *emptio-venditio*. Српски грађански законик назива уговор, уговором о продаји и куповини², за разлику од аустријског Општег грађанског законика, који га назива уговор о куповини³, што упућује да је уговор могуће и имао назив који му дају Тарановски и Соловјев. Уговор је, за разлику од римског права, имао стварноправна дејства. Дакле, није био потребан *modus acquirendi*, већ је био значајан тренутак када су уговорне стране изјавиле вољу и уговор написале. На то упућује Призренска тапија и израз да право својине прелази на купца „од данас“ („однска“), што је у складу са одредбама византијског права (Соловјев, 1927: 441). Наиме, код Еклоге купопродаја престаје да буде консенсуална и производи правна дејства само уколико је бар једна од страна испунила своју чинидбу (Аврамовић, Станимировић, 2007: 176).

3.1. Битни елементи

Essentialia negotii, као битни елементи, постоје код сваког уговора. Поставља се питање шта је било предмет уговора, односно да ли су и непокретности биле предмет купопродаје имајући у виду специфичности баштине?

2 Уговор о продаји и куповини је смештен у главу XXIV која носи назив „О продаји и куповини” и обухвата чланове од 641-676 Српског грађанског законика.

3 Уговор о куповини регулисан је у XXIV глави који назив „О уговору куповине” и обухвата чланове 1053-1089 аустријског Општег грађанског законика.

Доказ о постојању купопродаје на непокретним стварима пружа термин „купљеница”, који се користио за правни промет свих врста непокретних ствари, властеоских, властеличићских, припадника клира, жупских и црквених људи, црквених, манастирских и владарских непокретности (Тарановски, 1996: 648). Баштина, а земљишна својина уопште, била је у својини целе породичне заједнице, и као таква могла је да буде предмет располагања само уз сагласност сродника.⁴ Тарановски наводи да је баштина, као основна и незаменљива подлога благостања целе породичне заједнице, продавана само у изузетним случајевима, из невоље. Наговештај за то пружа белешка из пописа имања Хтетовског манастира око 1346. године, где је Краиминова кћи са породицом дала манастиру баштину Краимирово селиште у „гладно време“ (Соловјев, 1926: 131). Повеље (хрисовуље) пружају податке о купопродаји у случајевима када је владар куповао земљу због поклона манастиру, као и кад је куповао земљу од једног манастира како би је поклонио другом манастиру или цркви. У истом циљу, владари су куповали непокретности и од приватних лица. Хрисовуље бележе и случајеве купопродаје између приватних лица (Тарановски, 1996: 646-647). Краљ Милутин купио је земљу код хиландарског манастира за обезбеђење цркве Вазнесенија на пиргу у Хрусији 1309-1316. године, а забележен је и случај када је исти краљ купио из заоставштине неког Липсиота и других лица разна места у Скопљу и поклонио их манастиру Св. Ђорђа Скопског 1300. године. У Хиландарској хрисовуљи (1276-1281) наводи се виноград у Призрену који су купили Будимирци Православићи (Новаковић, 2005: 480, V; 610, XIII-XIV; 611, XVI; 387, II).

Поред непокретности, и покретне ствари биле су предмет овог уговора. Душанов законик прописивао је слободу трговине покретним стварима у чл. 118 и 121, која је претходно била гарантована старим обичајним правом и уговорима са Дубровником. У том смислу били су организовани тргови – јавни (краљевски и царски) и патримонијални. Јавни тргови били су доступни свима, док су патримонијални тргови били потпуно слободни или органичени само на становништво датог властелинства.⁵ Поједини тргови били су подвргнути ограничењима у

4 Ово се односи на праве баштине, као наслеђене ствари. Друга врста баштина била је купљеница. Купљеницом се могло располагати слободно. Осим поделе баштина с обзиром на начин стицања, баштине су се делиле и на слободне и потчињене баштине у зависности од припадности друштвеној групи (Павловић, 2005: 108).

5 Хрисовуља Епископије призренске на Левиши из 1326. године: „и на си панађур да греде vsаки, или је Грк, или је Латинин” (Новаковић, 2005: 640, XVII).

погледу одређене врсте ствари.⁶ Специјално ограничење слободе трговине на свим трговима проистицало је из регалног права прече продаје меса са владаочевих имања (Тарановски, 1996: 648). У погледу покретних ствари, Душанов законик наводи робове и ратни плен. У чл. 21 забрањује продају роба неверноме, тј. нехришћанину, а у чл. 132 прописује да лице које би купило нешто од плена има могућност да се оправда од оптужбе да је ствар украдо путем пороте (Ранђеловић *et al.* 2009: 26, 43). Уговор краља Стефана Првовенчаног са Дубровником из 1220. године одређује да ствари треба да буду одређеног квалитета, конкретно забрањује продају разводњеног вина, „фалсифицирање” (Новаковић, 2005: 137, I-II). Осим ствари, и права су могла да буду предмет купопродаје. Извесни Новак Бориславовић продао је четвртину своје воденице Манастиру Св. Богородице у Архиљевици (Тарановски, 1996: 649). Дечанска хрисовуља пружа податке о купопродаји где су предмет била јерархијска црквена права (Новаковић, 2005: 652, LII). Предмет уговора су, у Призренској тапији, поред непокретности, биле и службености. Службености *itineris et actus* одређене су реченицом: „пут двора тог слободан с коловозом” (Соловјев, 1927: 440).

Цена ствари била је други битан елемент. Била је одређена у новцу, али су постојали случајеви где је она била и у стоци (Новаковић, 2005: 647, IV). Поред новчаног износа, купац непокретног имања давао је продавцу неки додатак у натури. То потврђује већ наведени пример купопродаје Крамирове кћи, где је уз основну цену од „20 кабал жита” додатак био „мех сиренија и полутак сланине” (Соловјев, 1926: 131). Цена је одређивана слободно, аутономијом воље уговорних страна. То потврђује и Призренска тапија где је цена била одређена у сребру, а не у перперу који је био законито средство плаћања. Међутим, има случајева када је цена одређивана по закону и наредби надлежних власти. Уговор краља Стефана Првовенчаног са Дубровником око 1220. године прописивао је цену у складу са оном установљеном на краљевском тргу у Брскову (Новаковић, 2005: 137, I). Овакви случајеви односили су се најчешће на вино и мед. Вино, као веома пожељно пиће владара и властеле, произвођено је у ограниченим количинама, па су зато оваква решења била неопходна (Павловић, 2005: 112).

---

6 Скопски патримонијални трг: „И постави краљество ми панагир, и на сем панагири да се продаје без игуменова благословљеније. Кто ли се обрете продав, да плати 12 перпер и да му узме црков вино и хлеб и месо. Такожде и ва всех метохијах Светаго Георгија да не метеха никто вина унести” (Новаковић, 2005: 611, XXII).

3.2. Дејство уговора

Дејство уговора састојало се у правима и обавезама уговорних страна. Купац је био у обавези да исплати цену, а продавац је био у обавези да преда ствар и пружи купцу заштиту од евикције.

Исплата цене била је битан елемент при закључивању уговора о купопродаји. У одређеним случајевима, дозвољавала се могућност да продавац одустане од посла ако цена није била исплаћена у потпуности. Закон Јустинијана предвиђао је такву могућност у чл. 8: „Ако кто прода њиву или виноград или друго што и прими от цене половину и опет се предомисли да не прода, има да врати цену и своје опет да узме; ако се покаже да је било дато премда мало више од пола цене, онда се не сме одустати од уговора” (Тарановски, 1996: 650).

Продавац је био у обавези да обезбеди мирну државину купцу и заштити од правних претензија трећих лица. Потврду за евикцију налазимо у Скопској хрисовуљи из 1300. године. Наводи се случај купопродаје која је имала за предмет својину цркве. Купац је имао право да тужи, односно „иште” продавца због штете, који је био у обавези да је надокнади, а ствар се враћала цркви као власнику (Тарановски, 1996: 653). У Призренској тапији, ту обавезу преузима на себе син уговорне стране: „ако име што говорити (кто од сродника и сумеђника), а Првослав да одговарат, а купац да је слободан”. У случају да је купцу ипак била одузета ствар, продавац је био дужан да надокнади штету.

3.3. Додатни споразуми

Од додатних споразума помиње се право прече куповине.⁷ Тарановски наводи да Закон Јустинијана, односно српска прерада Земљорадничког закона садржи такве одредбе које су важиле у Србији. „Ако ко хоће да прода у селу коју ствар, нека је не прода туђем човеку, него сељаку из истог села, јер не би таква куповина вредела, нити би купац имао користи, само да (натраг) прими (цену) што је дао (чл. 10). Ако ко продаје шупу („хлевину”) или њиву или виноград или млин, нека

7 Право прече куповине *ius protimiseos* има свој основ у римском *pactum protimiseos*. За разлику од римског права где је оно било уговорног карактера, право прече куповине има свој основ и у закону. Настаје из фискалних потреба, конкретно плаћања пореза. За време Константина Великог постојала је наредба која је искључивала странце од куповине у корист суседа и рођака. Ова мера укинута је 391. године, али се наредбом из 415. године одређује да само суседи могу да купују земљу у селима. Одређене допуне извршене су 468. године и без промена унете су у Јустинијанов кодекс и Василике. Роман Лакапен издао је Новелу о праву првенства у куповини 922. године. Новела разликује пет разреда сувласника и суседа, и прописује детаљну процедуру (Соловјев, 1998: 420).

пре јави о томе сродницима и суседима (из исте општине) да они купе; ако не би они хтели да купе, нека онда прода туђем човеку, који хоће да купи; ако јави сродницима и суседима и прода туђем човеку, онда су сродници и суседи вољни да у року од десет година оспоре продају и да врате цену, а имаће да узму; а после 10 година ништа да се не тражи” (члан 11) (Тарановски, 1996: 653-654). Право прече куповине имали су сродници, суседи, сумеђници у року од 10 година. Поставља се питање да ли су се прописи о праву прекупа примењивали на властелу. Тарановски наводи да би једино могло да се говори о праву првенства сродника јер властелин није могао имати сумеђнике из истог села пошто је село било јединица властeosког земљопоседа (Тарановски, 1996: 655-656).

Капара⁸, као новчани износ који је давала једна уговорна страна другој из различитих разлога, вероватно је постојала у српском средњовековном праву, иако нема исправа које би то потврдиле. Соловјеј сматра су правила о капари важила у правно-економском промету с грчким и далматинским трговцима. Као потврду томе наводи превод Синтагме и грчку реч *αρραβων*, која овде преовладава у византијском облику као аравон или аравун. Појам капаре означава се и речима арауна, равна, раона или рамна (Соловјев, 1998: 418-419).

4. Призренска тапија

Од приватних исправа, две су доспеле до данашњих дана. Једна од њих је Призренска тапија из XIV века.⁹ Призренску тапију пронашао је Милош Милојевић 1870. године.¹⁰ Соловјев је у својој анализи дошао до закључка да је уговор о купопродаји састављен по угледу на византијске уговоре, по уобичајеном византијском формулару (Соловјев, 1927: 438). То се може приметити ако се посматра било који сегмент ове исправе.

8 Капара, *arra*, *arrha*, у старије доба *arrabo*, *arrhabo* постојала је још у римском праву, а вероватно је преузета из грчких обичаја који су створени по узору на праксу семитских трговаца. У класичном римском праву служила је као доказ о закључењу уговора, *arra confirmatoria*, а у Јустинијановом праву постоји и посебна врста капаре као одустаница, *arra poenitentialis* (Romac, 1983: 34).

9 Није познато где се налази оригинал, али постоји препис у Гласнику XXXV (Гласник XXXV: 121-122).

10 У трећој књизи свога дела „Путопис дела (Праве) Старе Србије” Милојевић наводи да је пронашао ову тапију на тавану Цркве Св. Ђорђа за време пожара (Милојевић, 1871: 234-236). Ј. Шафарик описује исправу на следећи начин: „... нашао и једну листину, писану на кожи ситним екорописом, какав се из канцеларије србских владалаца од Душановог времена појављује, која садржава званични документ грађанско-правног рода, а која баца јасну светлост на унутрашњу или обштинску управу и на уређење грађанског живота оног времена...” (Гласник XXXV: 120).

Византијски формулари одржали су се у Призрену још од византијског доба јер је грчко становништво настављало византијску традицију. Ступајући у правно-економски промет са српским становништвом, та традиција се настављала. Пословни односи са Светом Гором, почев од Св. Саве, такође су допринели њиховом опстанку (Тарановски, 1996: 652-653). *Tabelliones* или *nomikoi*, познати и римском и византијском праву, састављали су приватне исправе.¹¹ У западним деловима српске средњовековне државе Душановог времена, исправе су састављали нотари северноиталијанског типа¹², док су у јужним деловима то чинили номици византијског порекла. У Милутиновој повељи скопском манастиру из 1300. године налази се прва формална потврда постојања бележника „освен иномикова откупа и прочега ексода” (Новаковић, 2005: 610, XIII).¹³

Постоје три дела: увод (протокол), текст (садржина) и есхатокол (завршетак исправе).

У уводу налазе се имена продавца и других лица, и инвокација имена Божијег. Најпре следе крстови, а потом имена лица. На првом месту наводи се име продавца – Доброслава, затим њена два сина и једна ћерка. Следе крстови „међника” или „сумеђника” (редом: Богослава, Бабица, поп Доброслав, Софија с децом, Милош, Рајко с братом). Дакле, укупно 10 лица. Као 11. крст понавља се крст Доброславе са сином јер она гарантује за све сумеђнике и сроднике. Деца се наводе јер је био потребан њихов пристанак на отуђивање породичне својине. Сродници и међници се наводе због одрицања на право прече куповине.¹⁴ Последње у протоколу је

11 *Tabellio* - писар, бележник, лице која се професионално бавило састављањем приватних исправа, најчешће докумената о закључивању правних послова. У Јустинијановом праву, захтевала се службена дозвола, а сама делатност била је под надзором државних органа (Romac, 1983: 337). У византијском праву постојали су номици.

12 Развој северноиталијанског нотаријата почиње за време владавине Лангобарда, тачније од закона краља Ратхиса 746. године (Pandelletti, 1877: 290). У XII веку почиње развој јавног нотаријата у северној Италији. Нотарска исправа добија *fidem publicum* и постаје главно доказно средство на суду као *instrumentum publicum*. Једино су јавни нотари имали овлашћење да састављају *instrumentum*, где су стављали свој знак (*signum notarii*) и на тај начин оверавали исправу. Исправе су биле уписиване у књиге, *libri notarii* (Соловјев, 1927, 435).

13 Освајањем Скопља 1282. године, краљ Милутин затекао је постајање института номика након чега и сам почиње да га користи.

14 Увод одговара византијским приватноправним исправама. Оне, углавном, почињу крстовима (*signa*) са именима преносилаца, рођака и суседа (*meros*), а понекад је могућа и инервизија. Срећу се 6, 8, а на појединим местима и 14 крстова редоследом који је назначен у Призренској тапији (Соловјев, 1927: 438).

вербална инвокација: „Ва име Отца и Сина и Светога Духа” (Тарановски, 1996: 651).¹⁵

У самом тексту уговора, сада се поред имена продавца наводи и купац (Мано), као и да је уговор склопљен потпуно добровољно. Следи опис предмета уговора, односне непокретности који је сачињен с обзиром на парцеле суседа (ширина: 17 + 30 лаката, дужина: 30 + 21 лакат).¹⁶ Затим се наводи и цена (8 литара сребра).¹⁷ Уз пренос права својине наведена је и службеност (*itineris et actus*).¹⁸ Јасно је одређено купчево право располагања (од данас нека облада Мано оним двором као прави баштиник).¹⁹ Уговор је имао стварноправна дејства о чему је било речи. Предвиђена је и санкција (световна) за непоштовање уговора, односно за лице које захтева од купца предмет уговора. Санкција је била двострука: „да се не чује в сваком суде цареви и црквном, да платимо налогију цркви”²⁰ (Тарановски, 1996: 651).

На Призренској тапији нема ни места ни датума закључења уговора.²¹ У есхатолу наведена су имена тринаест сведока, од којих су два већ поменути у уводу уговора (јер су сумеђници), а једанаест је нових, од којих су сви мушкарци како би обезбедили доказну снагу документа.²² На крају следи потпис састављача исправе, номика Николе, и на полеђини крст и потпис купца.²³

---

15 „*En onomati tou patros kai tou hyiou kai hagiou*”, вербална инвокација долази након *signa* у византијским приватноправним исправама (Соловјев, 1927: 439).

16 У византијским исправама границе непокретности (*periorismos*) описују се у односу на четири стране света или по ширини и дужини (Соловјев, 1927: 440).

17 Цена је означена на истом месту у византијским приватноправним исправама (Соловјев, 1927: 440).

18 На овом месту се обично наводи формулација „*meta panton ton dikaion kai pronomion auton*” односно на купца се преносе „сва права и правине” предмета што одговара појму службености (Соловјев, 1927: 440).

19 „*To echein*”, „*charizein*”, „*proikizein*”, „*polein*” (Соловјев, 1927: 441).

20 Сличну формулацију налазимо у византијским исправама: „*me eisakouesthai*”. У византијским исправама помињу се царски суд и казне (*prostimon*) у корист царске благајне (Соловјев, 1927: 442).

21 Византијске исправе, након санкције садрже датум који се рачунао по месецу и индикту. Соловјев је, изостављање датума у Призренској исправи објашњавао утицајем словенских записа „који не полагају много на датум”, а изостављање места, утицајем византијских исправа чија је то „карактерна црта” (Соловјев, 1927: 444).

22 Сведоци (*martyroi*) имали су значајно место на крају византијских приватноправних исправа (Соловјев, 1927: 444).

23 На исти начин завршавају се византијске исправе: „*N. nomikos egrapsa kai hypergrapsa*” (Соловјев, 1927: 445).

5. Закључак

Истраживање уговора о купопродаји у српском средњовековном праву, сагледано кроз радове Теодора Тарановског и његовог следбеника Александра Соловјева, показује да је овај институт представљао један од најважнијих сегмената облигационоправног промета тога доба. Пажљивом анализом извора, од нормативних аката попут Душановог законика, преко владарских повеља, до приватних исправа попут Призренске тапије, уочава се да су у правној пракси постојали и били уочљиви битни елементи, права и обавезе уговорних страна, додатни споразуми. Посебну вредност представља чињеница да је уговор о купопродаји, у свом формалном и садржинском облику, сведочио о прожимању византијских и западноевропских утицаја са домаћим правним традицијама, што потврђује тезу Тарановског да српско средњовековно право није постојало у изолацији.

Методолошки приступ Тарановског, у којем „посматрање је основа историјског познавања“, показао је да је неопходно проучавати националну правну историју у ширем компаративном контексту (Тарановски, 1921: 3). Искључиво ослањање на домаће изворе, без упоредноправне анализе, носи ризик погрешне интерпретације и преувеличавања националне самобитности, док познавање развоја права других народа омогућава прецизније и објективније сагледавање домаћих института (Тарановски, 1930: 242). Управо такав приступ, примењен на уговор о купопродаји, открива да је средњовековна Србија делила заједничке правне тенденције са другим европским државама свога времена, прилагођавајући их сопственим друштвено-економским условима.

Својим опсежним и систематичним радом на историји српског права у немањићкој држави, Тарановски је поставио темеље савременог проучавања српске правне прошлости. Како је сам записао: „Објављујући ову књигу, завршавамо рад на систематском обрађивању историје српског права у Немањићкој држави, који је у току више година био за нас труд и наслада. Опраштајући се са њим, испраћамо један део нашег живота, а то је у извесним годинама и помало тужно. Ипак се утеха састоји у томе што завршен рад омогућава нова истраживања на овом пољу” (Тарановски, 1996: 18). Та мисао и данас представља подстицај да се историјскоправна анализа настави, продуби и прошири, како би правна цивилизација средњовековне Србије била сагледана у својој пуној сложености и у међународним оквирима у којима је настала.

Литература

Аврамовић, С., Станимировић, В. (2007). *Упоредна правна традиција*. Београд: Гласник XXXV.

Келзен, Х. (2010). *Општа теорија права и државе*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Милојевић, М. (1871). *Путопис дела (Праве) Старе Србије* III. књига

Новаковић, С. (2005). *Законски споменици српских држава*. Београд.

Pandelletti, G. (1877). *Fontes iuris italicici*, V, I.

Павловић, М. (2005). *Српска правна историја*. Крагујевац.

Рањеловић, Н., Тодоровић Крстић, М. (2009). *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*. Ниш.

Roman, A. (1983). *Rječnik rimskog prava*. Zagreb.

Соловјев, А. (1926). *Одабрани споменици српског права (од XII до XIV)*. Београд.

Соловјев, А. (1927). Уговор о куповини и продаји у средњовековној Србији. *Архив за правне и друштвене науке*, књ. XXXII, 429–448.

Соловјев, А. (1998). *Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка*. Београд.

Тарановски, Т. (1921). Задатак и метода историје права. *Архив за правне и друштвене науке*, коло 2, књ. XX, 1–16.

Тарановски, Т. (1930а). Стручни правни моменти у историји права. *Архив за правне и друштвене науке*, коло 2, књ. XXXVII, 249–263.

Тарановски, Т. (1930б). Фистел-де-Куланж у историографији српског права. *Архив за правне и друштвене науке*, коло 2, књ. XXXVIII, 241–244.

Тарановски, Т. (1996). *Историја српског права у Немањинској држави*. Београд.

Sara Mitić, LL.D.*

The Contract of Sale in Serbian Medieval Law

Summary

This paper provides a comprehensive analysis of the contract of sale in Serbian medieval law, based on a broad corpus of legal and customary sources. Starting from the works of Teodor Taranovski and Aleksandar Solovyev, the study examines how the contract of sale functioned as a central institution of private law during the Nemanjić period. Although the Serbian medieval legislation primarily regulated public law relations, numerous provisions of Dušan's Code, royal charters, commercial agreements with Dubrovnik, and preserved private deeds (most notably the Prizren Title-Deed from the 14th century) reveal a developed system of contractual obligations.

The paper identifies and explains the essential elements of the contract of sale, including the object of sale (movable and immovable property, as well as certain rights) and price. Special attention is given to civil law institutes such as pre-emption rights, the seller's duty to protect the buyer from eviction, and the role of procedural mechanisms in safeguarding contractual rights. A significant thematic component of this study is the influence of Byzantine law on Serbian medieval legal practice. Scholars' views on the extent and hierarchy of these influences differ, but the analysis demonstrates that Serbian private law cannot be fully understood without situating it within the broader Romano-Byzantine legal tradition. The Prizren Title-Deed, structured on the Byzantine formulaic patterns (formularies), serves as a key example of this reception. By combining the historical source analysis with the methodological principles advocated by Taranovski, especially the necessity of comparative legal history, the paper shows that the Serbian medieval contract of sale reflects a synthesis of domestic customary norms and external legal models. The concluding part emphasizes that this institution not only illuminates the practical functioning of private law in medieval Serbia but also contributes to a deeper understanding of the broader legal culture and its position within the legal developments in medieval Europe.

Keywords: *contract of sale, Serbian medieval law, legal history, Byzantine law, Teodor Taranovski, Aleksandar Solovyev.*

---

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Niš

II РАДОВИ
ДОКТОРАНАДА / PHD
STUDENTS PAPERS

ДАВАЊЕ ЕЛЕКТРОНСКИХ КЊИГА НА ПОСЛУГУ ОД СТРАНЕ ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

DOI: 10.5937/zrpfno-62696

UDK: 004.738.5:655.41:027.22(4-672EU)
UDK: 347.78:[004.738.5:655.427(4-672EU)
UDK: 655.4./5:004.738.5]:34(4-672EU)

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 10.11.2025.

Исправљен: 02.01.2026.

Прихваћен: 12.01.2026.

Апстракт: Јавне библиотеке су у Европској унији означене као значајне установе које омогућавају грађанима приступ уметности, науци и објективним информацијама. У свим државама Европске уније, јавне библиотеке имају привилегован положај због јавне функције коју врше. Вековима је једна од основних услуга које библиотеке нуде давање књига на послугу. Последњих неколико деценија, захваљујући процесу масовне дигитализације, електронске књиге постају све популарније међу читаоцима. С тим у вези, појавило се и питање правне дозвољености давања електронских књига на послугу од стране јавних библиотека. Први део рада посвећен је управо овим питањима: положају јавних библиотека у Европској унији, електронским књигама и праву јавних библиотека да дају књиге на послугу.

Дилему о питању допуштености давања електронских књига на послугу је разрешио Суд правде Европске уније у пресуди *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)* из 2016. године, када је донео одлуку да је дозвољено давање електронских књига на послугу, под одговарајућим условима. Затим је Суд правде Европске уније,

---

* Асистент, Докторанд, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, имејл: njankovic@juga.kg.ac.rs, ORCID ID: 0009-0008-5083-9513

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

другом пресудом, Тот Кабинет из 2019. године, поставио додатно ограничење када је реч о давању електронских књига на послугу од стране јавних библиотека. У другом делу рада аутор анализира наведене пресуде Суда правде Европске уније, а затим указује на добре праксе које су успостављене у Краљевини Холандији.

Кључне речи: ауторско право, јавне библиотеке, електронске књиге, давање књига на послугу, Суд правде Европске уније.

1. Увод

Слободан приступ информацијама, знању и културним садржајима представља темеље на којима почива свако друштво. Јавна библиотека је локални центар информација који омогућава да све врсте знања и информација буду одмах на располагању корисницима. Услуге јавне библиотеке почивају на начелу равноправног приступа за све, без обзира на старосно доба, расу, пол, веру, националност, језик или друштвени положај. За оне кориснике који из било ког разлога не могу да користе редовне услуге и грађу обавезно треба обезбедити посебне услуге и грађу, на пример, за припаднике језичких мањина, особе с инвалидитетом, или људе који су у затвору или болници (IFLA – UNESCO, 2022: 2). У Европској унији је у читавом низу докумената препознат значај јавних библиотека. Тако, јавне библиотеке су означене као значајан ресурс у омогућавању приступа књижевности и објективним информацијама, као и у коришћењу нових технологија приликом консултовања база података.¹ Такође, јавне библиотеке су, поред архива и музеја, препознате као важан учесник у процесу дигитализације културне баштине. Основна мисија сваке библиотеке, односно сваке библиотечко-информационе јединице или система, јесте да буде што успешнији посредник, медијатор између информационих ресурса и потреба постојећих и потенцијалних корисника (Вучковић, 2008: 31).

Кроз дуги временски период у коме јавне библиотеке функционишу, мењали су се просторни, политички, економски и културни контексти, због чега су се и оне мењале, а све у циљу пружања својих главних услуга (Mattern, 2014: 2). Последња у низу великих промена које су задесиле јавне библиотеке је процес дигитализације. У информатичком добу, основе човековог функционисања се значајно мењају услед снажног продора

---

¹ Opinion of the Committee of the Regions on: - the 'Communication from the Commission on the First European Community Framework Programme in Support of Culture (2000-2004)', and - the 'Proposal for a European Parliament and Council Decision establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)' (1999/C 51/12), пар. 2.2.7.1.

технологије у свакодневни живот појединца. Ни јавне библиотеке нису могле остати имуне на те процесе. Зато је истраживач са харвардског универзитета Дејвид Вајнбергер (*David Weinberger*) изложио идеју о јавним библиотекама као отвореним платформама, што би значило трансформацију јавних библиотека од „портала којим повремено пролазимо, ка свеприсутној и постојаној инфраструктури (Weinberger, 2012).“ Данас се за библиотеке може рећи да су постале „хибридне“ институције, имајући у виду да функционишу и у физичком и у дигиталном облику (Breemen, 2023: 690).

Један од главних начина на који јавне библиотеке врше своје циљеве је кроз пружање услуге давања књига на послугу својим члановима. Ради се о традиционалној делатности јавних библиотека. Утицај дигитализације на ову функцију јавних библиотека је значајан, а пре свега захваљујући појави електронских књига. У последњих неколико деценија електронске књиге су добиле на популарности, нарочито у академском издаваштву. Давање електронских књига на послугу, упркос сметњама које су се јављале, већ дуже од једне деценије функционише унутар Европске уније. Ипак, и даље није постављен правни оквир којим би се на комунитарном нивоу уредило ово питање, због чега се и систем јавне послуге електронских књига релативно споро развија.

2. Правни основ за давање књига на послугу од стране јавних библиотека

Одредбом члана 1, става 1 Директиве о праву давања у закуп и на послугу, као и одређеним правима сродним ауторском праву у области интелектуалне својине², предвиђена је обавеза за државе чланице да обезбеде субјектима права овлашћење да другоме дозволе или забране давање у закуп и на послугу оригинала или умножених примерака ауторских дела и других предмета заштите, док је ставом 2 истог члана прописано да ова права не подлежу исцрпљењу у случају продаје или других радњи којима се врши промет оригиналних или умножених примерака ауторских дела или других предмета заштите. Начин на који је формулисана ова одредба указује да се ради о искључивом имовинскоправном овлашћењу из садржине субјективног ауторског права, које се односи и на давање у закуп и на давање на послугу, као два одвојена облика коришћења ауторског дела. Давање у закуп је дефинисано

² Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version), *Official Journal of the European Union* No. L-376/28, 27. 12. 2006. У даљем тексту: Директива.

као стављање примерака дела на располагање у ограниченom временском периоду, ради остваривања посредне или непосредне имовинске користи, док је давање на послугу дефинисано као стављање примерака дела на располагање, без остваривања посредне или непосредне имовинске користи, при чему се стављање дела на располагање врши преко установа које су доступне јавности (Јанковић, 2025: 231).

Ипак, чланом 6 Директиве је предвиђена могућност одступања од искључивог права јавне послуге, под условом да аутори остварују накнаду од давања примерака својих дела на послугу, при чему државе чланице саме одређују висину такве накнаде узимајући у обзир своје културно-промотивне циљеве. Могућност да државе чланице замене апсолутно право давања на послугу правом на потраживање накнаде помаже у постизању компромиса између снажне заштите носилаца права, с једне стране, и услова и циљева јавног позајмљивања, с друге стране (Nérissou, 2021: 138). Право аутора на потраживање накнаде од давања оригинала или умножених примерака његовог дела на послугу је у упоредном праву познато још и као право јавног рентирања (*public lending right*) (Јанковић, 2025: 232).³

Државама чланицама је, одредбом чл. 6, ст. 2 Директиве, дата још и могућност да изузму одређене категорије установа од плаћања наведене накнаде. У Директиви нису, ни примера ради, наведене установе у чију корист би требало установити овај изузетак. Циљ је био обезбедити велики степен флексибилности у њиховој примени од стране држава чланица Европске уније (Cabrerá, Capello, Fontaine, Valais, 2017: 23). Могућност изузимања појединих институција од обавезе плаћања ове накнаде је установљена ради задовољења јавног интереса, а који се огледа у приступу знању и информацијама. Наиме, идеја је да ће друштво као целина уживати вишеструке користи уколико се дозволи да одређени круг лица, у тачно одређене сврхе, има приступ ауторским делима без обавезе плаћања било какве накнаде. Такве сврхе су потребе образовања, подучавања и научног истраживања (Јанковић, 2025: 232).

Јасно је да је Директива писана имајући у виду материјалне примерке ауторских дела и предмета заштите сродних права. Чак је у тексту предлога Директиве изражена прилично експлицитна намера да се сви облици коришћења ауторског дела у нематеријалној форми искључе из обима примене Директиве (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 165). Упркос томе, у пракси се отворило питање подобности транспоновања овог

3 Овај изузетак је, као право аутора на накнаду за давање на послугу, усвојен у српском праву. Видети: чл. 40, ст. 1 Закона о ауторском и сродним правима, *Сл. гласник* бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - одлука УС и 66/2019.

института на дигиталне примерке ауторских дела, а нарочито имајући у виду све већу популарност електронских књига.

3. Давање електронских књига на послугу

У Европској унији давање електронских књига на послугу још увек није решено на комунитарном нивоу на јединствен начин. И пре него што је разјашњено да ли је допуштено давање електронских књига на послугу, библиотеке у појединим државама чланицама Европске уније су давале електронске књиге на послугу. Кључни моменат је доношење пресуде Суда правде Европске уније у предмету *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)*⁴, када је Суд закључио да је давање електронских књига на послугу од стране јавних библиотека допуштено под одређеним условима. Додатно ограничење давању електронских књига на послугу је постављено доношењем пресуде Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet*⁵, али та пресуда никако не даје повода закључку да је давање електронских књига на послугу након њеног доношења обесмишљено.

3.1. Пре пресуде Суда правде Европске уније

Европска комисија се више пута изјашњавала о могућности давања дигитализованих примерака ауторских дела на послугу. У тзв. Зеленом документу⁶ из 1995. године је истакнуто да ће у информационом друштву бити могуће слање ауторских дела путем мреже, што представља нову активност која није покривена постојећим законима, али да је ипак реч о активности која би се могла подвести под појам „давање на послугу“. И даље је, ради јасноће и правне сигурности, неопходно законско потврђивање ове могућности и прецизирање њеног начина функционисања, при чему ће бити неопходно успоставити баланс између културне и образовне функције коју врше установе као што су јавне библиотеке и легитимних интереса носилаца ауторског права (Commission of the European Communities, 1995: 56, 58).

Након тога, Европска комисија је 30. септембра 2005. године усвојила документ под називом „i2010: Digital Libraries“.⁷ Реч је о иницијативи

4 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU. У даљем тексту: *VOB*.

5 Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] CJEU. У даљем тексту: *Tom Kabinet*.

6 Commission of the European Communities. (1995). *Green Paper Copyright and Related Rights in the Information Society*. COM(95) 382, Brussels.

7 Commission of the European Communities (2005). *i2010: Digital Libraries*. COM(2005) 465 final – Official Journal C 49.

која је имала за циљ стварање виртуелне европске библиотеке која ће омогућити лак приступ европској културној и научној баштини, кроз три процеса: дигитализацију аналогне грађе ради шире употребе, обезбеђивање једноставне онлајн доступности тако дигитализованом садржају и очување дигиталног садржаја за будуће генерације. Што се тиче електронске послуге, у документу је истакнуто да је давање материјалних примерака на послугу тешко преносиво у дигитално окружење, и да је за тако нешто потребна промена законодавства у области ауторског права, али да је могуће створити дигиталну библиотеку оних ауторских дела која су, услед протекла рока ауторскоправне заштите, постала део јавног домена (Commission of the European Communities, 2005: 6).

Ипак, сви ови документи су били саветодавног карактера и без правно обавезујуће снаге. Делује да Европска унија није била спремна да се детаљније позабави питањем давања електронских књига на послугу. Упркос томе, поједине јавне библиотеке су пружале услугу давања електронских књига на послугу, и то на основу уговора о лиценци које су закључивале са издавачима. Такав систем електронске јавне послуге пратили су бројни проблеми, који су пре свега везани за чињеницу да су издавачи нерадо закључивали овакве уговоре, или да су их закључивали под неповољним условима. Предвиђања су ишла дотле да би, услед прекомерног коришћења монополског положаја, у комбинацији са нечињењем државних органа, права на која су се грађани и библиотеке генерацијама ослањали могла бити тотално укинута у пракси (Knowledge Rights 21, 2022: 2).

Огроман корак напред представља случај Уједињеног Краљевства, где је, и пре пресуде Суда правде Европске уније, давање електронских књига на послугу постало правно уређено. Наиме, 2014. године, Министарство културе, информисања и спорта усвојило је Независни извештај о библиотекама за Енглеску, познатији као *Sieghart Report*, у коме је истакнута потреба за модернизацијом система јавних библиотека у Енглеској, а једна од кључних препорука је стварање националне дигиталне библиотеке, која би омогућила давање електронских књига на послугу и олакшала приступ дигиталном садржају (Sieghart, 2014: 19-20). Исте године су електронске књиге ушле у Шему јавне послуге Уједињеног краљевства.⁸

8 The Public Lending Right Scheme (Commencement of Variations). *Statutory Instruments* 2014. No. 1457. 2014.

3.2. Пресуда Суда правде Европске уније

Недостатак законских решења по питању давања електронских књига на послугу довео је до правне несигурности и отворио простор за међусобно супротна тумачења када је реч о правној допуштености давања електронских књига на послугу. Нарочито је значајан случај Краљевине Холандије, о коме је Суд правде Европске уније решавао по претходном питању.

Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB) је удружење јавних библиотека у Холандији и штити интересе свих јавних библиотека. Јавне библиотеке пружају услугу давања књига на послугу, и на име противчинидбе исплаћују накнаду у паушалном износу организацији *Stichting*, коју је холандски министар правде овластио да наплаћује ову накнаду, а која касније врши и прераспodelу средстава носиоцима права. Износ те накнаде утврђује организација *Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen (StOL)*. Унутар те организације се пуних шест година расправљало да ли је давање електронских књига на послугу обухваћено изузетком из чл. 15ц холандског Закона о ауторском праву (*Auteurswet – Aw*), да би управни одбор те организације на састанку одржаном 2010. године дао негативан одговор на то питање. Овакав став су подржали и Институт за информационо право Универзитета у Амстердаму (*Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam*) и Саветодавно трговачко друштво (SEO), који су о томе саставили извештај на захтев холандског Министарства образовања, културе и науке. Управо је на основу тог извештаја холандска влада саставила предлог Закона о библиотекама који за дигиталну послугу електронских књига на даљину прописује формирање националне дигиталне библиотеке. Предлог тог закона почива на претпоставци да дигитална послуга електронских књига није обухваћена изузетком из чл. 15ц холандског Закона о ауторском праву. VOB је предлог закона оспорио и поднео суду у Холандији тужбу за утврђење да је тренутним законом обухваћено право на дигиталну послугу (Лучић, 2017: 543).⁹

У тим околностима је суд у Хагу одлучио да прекине поступак и постави Суду правде Европске уније следећа три претходна питања:

1. Треба ли чл. 1, ст. 1, чл. 2, ст. 1, тач. б и чл. 6, ст. 1 Директиве тумачити тако да појам давања на послугу треба тумачити тако да подразумева и стављање на располагање за употребу романа, збирки прича, путописа, биографија, књига за децу и младе који су заштићени ауторским правом, без остваривања непосредне или посредне имовинске користи, када то врше организације које су доступне јавности, под условом да се таква

9 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 17-25.

послуга обавља стављањем умноженог примерка у дигиталном облику (примерак А) на послугу организације и омогућавањем кориснику да тај умножени примерак преузимањем копира на свој рачунар (примерак Б), при чему примерак Б након протекла одређеног времена више није употребљив и остали корисници током тог времена не могу преузети умножени примерак (примерак А) на свом рачунару?

2. Ако је одговор на прво питање потврдан: да ли се члан 6 Директиве 2006/115 и/или нека друга одредба права Уније противи томе да државе чланице примену ограничења права позајмљивања, садржаног у члану 6 Директиве 2006/115, услове тиме да је носилац права умножени примерак дела који је организација учинила доступним (примерак А) пустио у промет првом продајом или другим преносом својине на том умноженом примерку у Унији, или да је до тога дошло уз његов пристанак у смислу члана 4, става 2 Директиве 2001/29?

3. Ако је одговор на друго питање негативан: да ли члан 6 Директиве 2006/115 поставља друге услове у вези са пореклом умноженог примерака који је организација ставила на располагање (примерак А), као што је, на пример, услов да је тај умножени примерак стечен на законит начин?

4. Ако је одговор на друго питање потврдан: да ли члан 4, став 2 Директиве 2001/29 треба тумачити на начин да се под „првом продајом или другим преносом својине“ предмета у смислу ове одредбе такође подразумева и трајно стављање на располагање за преузимање на даљину дигитално умножених примерака романа, збирки прича, биографија, путописа, књига за децу и омладину који су заштићени ауторским правом (Лучић, 2017: 543, 544)?¹⁰

Одговарајући на прво питање, Суд је истакао да је Директива 2006/115 донета ради усклађивања законодавстава држава чланица са међународним конвенцијама на којима се темеље закони о ауторском праву и сродним правима многих држава чланица, нарочито WIPO-вог уговора о ауторском праву¹¹, чије су странке Европска унија и све државе чланице, због чега појмове „предмети“ и „умножени примерци“ у смислу Директиве 2006/115 треба тумачити имајући у виду исте појмове садржане у WIPO-овом уговору.¹² С тим у вези, према Заједничкој изјави уз WIPO-ов уговор, појмови „изворник“ и „примерци“ из чл. 7 тог уговора, који се односи на право давања у закуп, означавају „искључиво примерке фиксиране на телесном носачу који се могу ставити у промет

¹⁰ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 26.

¹¹ WIPO Copyright Treaty, *United Nations Treaty Collection*, No. 38542.1996.

¹² Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 28-33.

као материјални предмети“. Из тога следи да су из права давања у закуп, предвиђеног тим уговором, искључени нематеријални предмети, као и нефиксирани примерци, попут дигитално умножених примерака. Стога, када је реч о давању у закуп, тај појам треба схватити тако да се односи искључиво на материјалне примерке фиксиране на телесном носачу.¹³

Ипак, када је реч о праву давања на послугу, Суд је истакао да законодавац Уније није дао исто значење појмовима „предмети“ и „умножени примерци“, имајући у виду да су право давања у закуп и право давања на послугу два одвојена права, те је настојање законодавца било да одвојено дефинише „давање у закуп“ и „давање на послугу“, због чега предмети на које се односи давање у закуп нису нужно истоветни онима на које се односи давање на послугу. То значи да давање на послугу дигитално умножених предмета не би представљало повреду заједничке изјаве уз WIPO-ов уговор, што значи да не би било у супротности са овим актима тумачити појам „давање на послугу“ тако да укључује и одређена давања учињена у дигиталном облику.¹⁴

Даље је Суд проверио да ли је јавна послуга умножених примерака књига у дигиталном облику, под условима формулисаним у питању које је поставио суд у Хагу, обухваћена чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115. Поменути чланом је предвиђена могућност одступања од искључивог права јавне послуге, под условом да аутори остварују накнаду за такву послугу. Државе чланице саме одређују висину такве накнаде узимајући у обзир своје културно-промотивне циљеве. Одредба чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115 представља изузетак од искључивог права давања на послугу, те се мора уско тумачити, водећи рачуна о ефектима тако утврђеног изузетка и сврхе због које је тај изузетак установљен. С обзиром на важност јавне послуге дигиталних књига и сврхе очувања ефеката изузетка из чл. 6, ст. 1 Директиве, као и допринос тог изузетка промоцији културе, не може се искључити могућност примене тог изузетка у случају када такво давање на послугу од стране јавних библиотека има сва битна обележја давања на послугу штампаних примерака. У конкретном случају, давање на послугу се врши постављањем дигитално умноженог примерка књиге на сајт јавне библиотеке и омогућавањем кориснику да наведени примерак преузимањем копира на сопствени рачунар, при чему се само један умножени примерак може преузети током трајања периода послуге, а након истека тог периода тај корисник више не може употребити умножени примерак који је преузео. Сличност овог

¹³ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 34-35.

¹⁴ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 36-39.

поступка са давањем на послугу штампаних примерака се огледа у томе да је могућност истовременог преузимања ограничена само на један умножени примерак, што значи да број могућих узимања на послугу у једној библиотеци не премашује капацитет који би та библиотека имала ако би се радило о штампаном издању исте књиге, као и у томе да се послуга може обавити само у ограниченом временском раздобљу.¹⁵

Због свега наведеног, коначни став Суда је да појам „давање на послугу“ обухвата и давање на послугу књиге у дигиталном облику, онда када се та послуга обавља стављањем умноженог примерка на сајт јавне библиотеке и омогућавањем кориснику да тај примерак преузимањем копира на свој рачунар, при чему се током периода трајања послуге може преузети само један умножени примерак, а након истека тог периода тај корисник више не може употребљавати умножени примерак који је преузео.¹⁶ Овом радњом није обухваћена инсталација електронских књига на корисниковом читачу, која се дешава у библиотеци, нити давање на послугу електронског читача који је библиотека снабдела одређеним садржајем (Dussolier, 2014: 214). Речју, давање на послугу електронских књига се одвија по принципу „једна копија, један корисник“, јер све док корисник који је преузео дигиталну копију има могућност да је користи, остали не могу да преузимају ту копију (Ивановић, 2018: 78).

Одговарајући на друго питање, Суд је закључио да право Европске уније, а нарочито члан 6 Директиве 2006/115, треба тумачити тако да не искључује могућност државе чланице да примени чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115, уз услов да дигитални примерак књиге који јавна библиотека ставља на располагање буде прво стављен у промет првом продајом или другим преносом својине тог примерка у Европској унији од стране носиоца права дистрибуције јавности или уз његов пристанак.¹⁷

Имајући у виду да је дао негативан одговор на друго питање, Суд је у наставку пресуде одговорио на треће постављено питање, а не и на четврто, које је постављено само у случају потврдног одговора на друго питање. Када је о одговору на треће питање реч, Суд је потврдио да одредбом чл. 6, ст. 1 Директиве није прописан ниједан услов који се односи на законито порекло умноженог примерка који библиотека даје на послугу, али да је чињеница да је један од циљева Директиве борба против пиратерије, као што је истакнуто у њеној Уводној изјави бр. 2. Због тога би допуштање давања на послугу примерака које је библиотека добила из недозвољеног извора значило подстицање пиратерије. Суд

¹⁵ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 49-53.

¹⁶ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 54.

¹⁷ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 65.

је још једном подсетио на своју ранију праксу, када је заузео став да је недозвољено умножавање ауторског дела у личне и некомерцијалне сврхе из недозвољеног извора, те да се та забрана може проширити и на јавну послугу коју врше библиотеке. Због тога је Суд заузео став да одредбу чл. 6, ст. 1 Директиве треба тумачити на начин да јавним библиотекама није дозвољено да дају на послугу примерке електронских књига које су добиле из незаконитог извора.¹⁸

Горе анализирана пресуда Суда правде Европске уније је донета у корист јавних библиотека и њихових корисника. Суд правде Европске уније је проширио појам „копије“, тако да се не ограничава искључиво на физички примерак, при чему ово проширено тумачење представља потпуни изузетак и ограничен је само на давање на послугу (Gliściński, 2025: 41). Ова пресуда је оправдана из више разлога: ауторско право спада у „динамична права“, јер је под сталним утицајем технологије која напредује брже него што се легислатива мења; библиотеке су увек давале књиге на послугу без тражења посебног овлашћења, захваљујући чињеници да књига никада није била третирана као обична роба и да је одувек сматрана значајном за очување и приступ култури и науци, а оне ту своју улогу морају задржати и у дигиталном добу, када папирне књиге нису више једини облик књига; јавне библиотеке често немају финансијска средства за набавку дигиталних књига са правом позајмљивања по високим ценама које захтевају издавачи, док издавачи често одбијају да закључе уговор са библиотекама, страхујући да би давање електронских књига на послугу нашкодило њиховим економским интересима (Лучић, 2017: 544-545). Ова пресуда би могла да ослободи библиотеке зависности од издавача при давању електронских књига на послугу, јер омогућава државама чланицама Европске уније да развију национални управљачки оквир по овом питању (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 164). И аутори имају интерес да давање електронских књига на послугу добро функционише, имајући у виду да у том случају могу да остваре правичну накнаду од такве библиотечке активности. Послуга електронских књига би омогућила ауторима да, за разлику од једнократних плаћања код издавачких уговора, у дужем временском периоду остварују накнаду (Vitiello, 2021: 31). Такође, ова пресуда је потпуно у складу са начелом технолошке неутралности.¹⁹

¹⁸ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 66-72.

¹⁹ Принцип технолошке неутралности је правни принцип према којем иста правила и законе треба примењивати без обзира на технологију која се користи. Прописи не би требало да буду написани тако да важе само за поједине технологије. Видети: Maxwell, W. Bourreau, M. (2014). *Technology Neutrality in Internet, Telecoms and Data Protection Regulation*. *Computer and Telecommunications Law Review*. 21(1).

Ипак, наведена пресуда има своје недостатке. Наиме, Суд није дао одговор на питање да ли је давање електронских књига на послугу допуштено независно од садржине уговора о лиценци који закључују јавне библиотеке, у циљу прибављања електронских књига, са издавачима и платформама за дистрибуцију електронских књига. Тек посредно се може закључити да је Суд у пресуди имао у виду послугу дигитално створених електронских књига, а не и оних електронских књига које је библиотека дигитализовала из сопственог материјалног примерка (Gliściński, 2025: 52). Главни проблем са функционисањем давања електронских књига на послугу од стране јавних библиотека настаје тек 2019. године, и то захваљујући другој пресуди Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet*.

3.3. Давање електронских књига на послугу након пресуде Суда правде Европске уније

О исцрпљењу ауторског права на електронским књигама Суд правде Европске уније се изјашњавао у предмету *Tom Kabinet*.²⁰ Том Кабинет је холандска компанија која се бави препродајом „половних“ електронских књига. Продаја је функционисала тако што је компанија регистрованим лицима преко свог сајта нудила приступ електронским књигама које је купила од овлашћених дистрибутера и других крајњих корисника по нижој цени. Холандско Удружење издавача је поднело тужбу пред националним судом, да би Апелациони суд у Хагу упутио претходно питање Суду правде Европске уније. Суд је признао намеру европског законодавца да строго разликује дистрибуцију материјалних примерака и дистрибуцију нематеријалних примерака када је реч о институту исцрпљења.²¹

Основ за закључак да се институт исцрпљења не примењује на електронске књиге лежи у ставу Суда да чињење доступним дигиталног примерка књиге регистрованим корисницима, путем онлајн платформе, представља радњу саопштавања ауторског дела јавности из чл. 3, ст. 1 Директиве о информационом друштву²², која не подлеже исцрпљењу,

²⁰ Законодавци многих земаља су и раније детаљније уређење института исцрпљења права интелектуалне својине препуштали судовима. Видети: Cornish, W. Llewelyn, D. (2003). *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet and Maxwell, 42.

²¹ Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] CJEU, пар. 41-52.

²² Directive 2001/29/EC of the European Parliament and on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, *Official Journal of the European Communities*, L 167/10, 22. 6. 2001.

сходно чл. 3, ст. 3 исте Директиве. Одредбом чл. 3, ст. 1 Директиве државе чланице су обавезане да предвиде искључиво овлашћење аутора да дозволе или забране свако саопштавање њихових дела јавности, жичним или бежичним путем, укључујући и стављање њихових дела на располагање јавности на начин да им припадници јавности могу приступити са места и у време које сами одаберу. Право на саопштавање дела јавности се проширило тако да обухвата велики број радњи у вези са презентацијом дела, нарочито у онлајн окружењу (Ginsburg, 2002: 122).

Пресуда Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet* представља победу носилаца ауторског права и издавача, јер њоме начело исцрпљења губи значај у дигиталном окружењу. Из ове пресуде следи да је за поновну продају већине дигиталних производа потребан пристанак носилаца ауторског права, са изузетком рачунарских програма (Lučić, 2020: 62-63).

Када се немогућност исцрпљења ауторског права на електронским књигама и давање електронских књига на послугу посматрају заједно, јасно је да постоји концептуални проблем, нарочито имајући у виду услов „законитог извора“ који важи за давање електронских књига на послугу. Приликом доношења пресуде у предмету *VOB*, Суд је вероватно имао у виду исцрпљење као законит извор дигиталних примерака електронских књига који би значајно олакшао давање електронских књига на послугу. Пошто је пресудом у предмету *Tom Kabinet* Суд искључио могућност настанка секундарног тржишта електронских књига, услов „законитог извора“ примерака електронских књига значи обавезу јавних библиотека да прибаве лиценце од издавача и платформи за дистрибуцију електронских књига, како би законито давале електронске књиге на послугу. На овај начин је од давања електронских књига на послугу направљена својеврсна „правна химера“, јер ће се у пракси давање електронских књига на послугу заснивати на лиценчном моделу, чиме се онемогућава ослобађање давања електронских књига на послугу од закона тржишта, због чега библиотеке у дигиталном окружењу неће уживати исте повољне услове који важе за давање на послугу физичких примерака књига (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 172).

Има и мишљења да Суд није „затворио сва врата“ исцрпљењу на примерцима електронских књига. У конкретном предмету, Суд је одлучивао о радњама које се односе на саопштавање дела јавности, а не на стављање електронских књига у промет. Сматрамо да би институт исцрпљења на примерцима електронских књига био применљив у случају када промет електронских књига имитира промет физичких примерака књига: преносилац може електронску књигу пренети само једном и она му тада постаје трајно недоступна, а стицалац електронске књиге њоме располаже као физичким примерком: може је проследити даље,

прочитати, уништити, али је не може умножавати. Сва ова ограничења би било могуће реализовати кроз механизме управљања дигиталним правима (*Digital Rights Management*).²³

Погрешно би било закључити да је овом пресудом обесмишљено давање електронских књига на послугу. Значај пресуде *Tom Kabinet* је у томе што је њоме додатно прецизиран услов „законитог извора“ постављен у пресуди *VOB*, на начин да јавне библиотеке, да би давале електронске књиге на послугу, примерке електронских књига морају набављати од издавача или платформи за дистрибуцију електронских књига. Речју, јавне библиотеке електронске књиге не могу набављати на секундарном тржишту.

4. Добре праксе

Од момента доношења пресуде у предмету *VOB*, у једном броју држава чланица Европске уније успостављени су ефикасни системи давања електронских књига на послугу. Ради се о осетљивом питању, имајући у виду да је потребно помирити супротстављене интересе издавача, чији је циљ да остваре профит на тржишту електронских књига, и јавних библиотека, чији је циљ остваривање значајне друштвене функције, која се огледа у слободном приступу научном и уметничком садржају. Изазов за библиотеке и издаваче у дигиталном окружењу је да пронађу начин како би библиотеке могле да испуне своје друштвене циљеве, а да притом не угрозе легитимне комерцијалне интересе издавача.

Приликом практичне реализације система јавне послуге електронских књига, потребно је поштовати два основна начела: 1. постојеће библиотечке праксе које се односе на аналогне формате треба применити и на електронске књиге; и 2. примена ауторског права у библиотекама треба да буде законски регулисана, а не препуштена слободи преговарања (EBLIDA Expert Group on Information Law, 2023: 8).

Реализација првог начела заправо значи постизање функционалне еквивалентности између давања на послугу електронских књига и књига у физичком облику. Такав ефекат је могуће постићи кроз различита „трења“ (*frictions*) (Dusollier, 2014: 224-225): ограничен временски период током кога је електронска књига доступна читаоцу, након чијег истека том читаоцу бива онемогућен приступ примерку електронске књиге, увођење модела „један примерак - један корисник“, обнављање лиценце

---

²³ Управљање дигиталним правима (*Digital Rights Management, DRM*) је технологија која може бити заснована на енкрипцији или на ограниченом приступу, а која штити ауторска дела у дигиталном формату од неовлашћеног приступа, умножавања и дељења.

након одређеног броја давања на послугу, а у сврху симулирања хабања књиге у физичком облику, успостављање техничких мера заштите које ће онемогућити читаоца да незаконито располаже примерком електронске књиге (нпр. да га умножава, проследи пријатељима и слично) и немогућност давања нових издања електронских књига на послугу у ограниченом временском периоду. Такође, важно је да услуга давања електронских књига на послугу буде доступна само регистрованим члановима јавне библиотеке. Циљ ових мера је да се давање електронских књига на послугу, по својој функцији и ефектима, изједначи са давањем књига на послугу у физичком облику.

Друго начело је успостављено у циљу заштите јавних библиотека. Уколико би се функционисање система електронске послуге препустило искључиво преговорима између издавача и јавних библиотека, дошло би се до неповољног исхода за јавне библиотеке. Издавачи би, као економски моћнија страна, која је у повлашћеном положају због чињенице да не постоји секундарно тржиште електронских књига, били у стању да поставе рестриктивне услове за давање електронских књига на послугу. То би се постигло кроз обавезивање јавних библиотека да плате неправичну цену за стицање лиценце, приморавање јавних библиотека да прибаве лиценцу за целе „пакете“ електронских књига, без могућности избора појединачних наслова и одбијање давања лиценце за наслове за које процене да би њихово давање на послугу негативно утицало на промет. Због тога је неопходна интервенција државе у циљу заштите јавних библиотека. Кроз обезбеђивање функционалног и за јавне библиотеке прихватљивог система давања електронских књига на послугу, држава помаже јавним библиотекама да и у дигиталном окружењу обављају своју друштвену функцију. Унутар Европске уније, државе углавном нису законом експлицитно предвиделе право давања електронских књига на послугу, иако је оно развијено у Немачкој, Холандији, Шведској, Данској и Норвешкој (Matulionyte, 2016: 132). У пракси систем електронске послуге функционише на основу споразума између издавача, јавних библиотека и државних институција из области културе.²⁴

Пример доброг функционисања система давања електронских књига на послугу је Краљевина Холандија, где је 2018. године закључен Споразум о давању електронских књига на послугу.²⁵ Циљ Споразума

24 За детаљан преглед стања у Европској унији, видети: EBLIDA Expert Group on Information Law, „Handbook of Comparative eLending Policies in European Public Libraries“, EBLIDA, 2023, стр. 71-130.

25 Convenant houdende afspraken over het uitlenen van digitale werken door de Koninklijke Bibliotheek ten behoeve van de openbare bibliotheken in Nederland (Convenant e-lending), *Staatscourant* nr. 59302, 24. 10. 2018.

је промоција електронских књига, омогућавање широког приступа електронским књигама и обезбеђивање накнаде за ауторе. Приликом закључивања овог споразума, постигнут је широк консензус међу релевантним институцијама и организацијама. Споразум је закључен између Краљевине Холандије, Краљевске библиотеке Холандије (*Koninklijke Bibliotheek*), Удружења јавних библиотека (*Vereniging van Openbare Bibliotheken*), Организације издавача (*Groep Algemene Uitgevers*), Друштва аутора (*Auteursbond*), Организације за колективно остваривање ауторских права књижевника (*Stichting Literaire Rechten Auteurs*) и Организације за колективно остваривање ауторских права ликовних уметника (*Stichting Pictoright*). Нарочито је интересантно да је Споразумом усвојен модел „један примерак – више корисника“, уместо модела „један примерак – један корисник“ који је усвојен у пресуди *VOB*. Наиме, према одредби чл. 2 Споразума, издавачи имају обавезу да у року од 6 до 12 месеци од стављања електронске књиге на тржиште одобре Краљевској библиотеци непреносиву лиценцу, како би национална дигитална јавна библиотека могла ту књигу давати на послугу корисницима. Лиценца се односи на позајмљивање једног дигиталног примерка књиге већем броју библиотечких корисника истовремено. Да би се успоставила правичност, обавеза је Краљевске библиотеке да за свако давање на послугу плати накнаду. То значи да када је примерак једне дигиталне књиге дат на послугу већем броју корисника, издавачи ће добити већу накнаду него да је дигитални примерак књиге дат на послугу само једном кориснику. Овакав модел погодује свима: јавне библиотеке могу истовремено чинити дигиталну књигу доступном већем броју читалаца, читаоци не морају да чекају ред за приступ жељеном наслову, а издавачка накнада расте са сваким давањем на послугу.

У време пандемије ковида 19 развио се један солидарни систем давања електронских књига на послугу. Читаоци су били приморани да се окрену електронским књигама, било купујући их, било узимајући их на послугу из библиотека које такву услугу пружају. Многе библиотеке су током пандемије почеле да примењују онлајн регистрацију библиотечких чланских картица, омогућавајући корисницима да отворе налог и приступе електронским библиотечким материјалима преко сајтова библиотека (Lagose, 2021: 8). Истовремено су и издавачи омогућили библиотекама да дају електронске књиге на послугу под повољнијим условима, при чему су и библиотеке вршиле своју јавну функцију, а издавачи остварили профит (Sisto, 2022: 406).

5. Закључак

Процес дигитализације, који је обухватио све сфере друштвеног живота, није заобишао ни јавне библиотеке. Неопходно је обезбедити добро функционисање и несметан рад јавних библиотека у дигиталном окружењу. То значи, између осталог, и прилагодити библиотечку делатност и услуге савременом информационом друштву. Један од начина за постизање тог циља је и омогућавање јавним библиотекама да врше услугу давања електронских књига на послугу. Електронске књиге су последњих деценија добиле на популарности, нарочито у сфери академског издаваштва.

Имајући у виду да у Европској унији ово питање није уређено на комунитарном нивоу, Суд правде Европске уније је у пресуди *VOB* закључио да је дозвољено давање електронских књига на послугу од стране јавних библиотека, под јасно одређеним условима и на начин да функционално одговара давању на послугу књига у физичком облику. Положај јавних библиотека у вршењу давања електронских књига на послугу је погоршан након доношења пресуде у предмету *Tom Kabinet*. Суд правде Европске уније овом пресудом је фактички искључио могућност постојања секундарног тржишта електронских књига. Због тога су јавне библиотеке приморане да преговарају искључиво са издавачима о стицању лиценце на примерцима електронских књига ради давања на послугу, при чему би издавачи могли да искористе свој монополски положај и да поставе неповољне услове за давање лиценце, па чак и да одбију давање лиценце за неке наслове. Независно од договора ове две стране, и аутори имају право на правичну накнаду за давање на послугу примерака ауторских дела, било да су ти примерци у дигиталном или физичком формату. Из тог разлога је неопходна интервенција државе, која би могла да успостави правичан систем давања електронских књига на послугу, у коме би издавачи добили накнаду за давање лиценце на примерцима електронских књига, јавне библиотеке вршиле своју основну функцију и обезбеђивале послугу електронских књига читаоцима и аутори добијали правичну накнаду за давање примерака ауторских дела на послугу. Дobar пример за то је Споразум о давању електронских књига на послугу који је закључен у Краљевини Холандији.

Потребно је да у будућности ово питање буде решено законодавним путем, на комунитарном нивоу. У Европској унији је та прилика пропуштена 2019. године, када је усвојена Директива о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту у којој ово питање није уређено. Друга могућност је доношење нове директиве која би заменила Директиву 2006/115. На овај начин би се потврдило оно што је већ утврђено у судској пракси Суда правде Европске уније, и државе чланице би се охрабриле да слободније и отвореније приступе решавању овог значајног проблема.

Литература

Breemen, V. (2023). Digital Libraries Under EU Copyright Law: A Relationship Set in Stone?, *European Papers*, 8(2), 689-712.

Вучковић, Ж. (2008). Мисија библиотека у информатичком друштву, *НОРМА*, XIII(1-2), 23-36.

Vitiello, G. (2021). The Economic Foundation of Library Copyright Strategies in Europe. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*. 31(1). 1-40.

Ginsburg, J. (2002). From Having Copies to Experiencing Works: The Development of an Access Right in U.S. Copyright Law. *Journal, Copyright Society of the U. S. A.* 50. 113-131.

Gliściński, K. (2025). *Ebooks and Secure Digital Lending in European Libraries: Comparative Analysis under National and International Law*. The Hague: Knowledge Rights 21.

Dussolier, S. (2014). A manifesto for an e-lending limitation in copyright. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*. 5(3). 213-229.

EBLIDA Expert Group on Information Law. (2023). *Handbook of Comparative eLending Policies in European Public Libraries*. EBLIDA.

Ивановић, С. (2018). Ауторскоправни аспекти дигитализације културне баштине. У Поповић, Д. (Прир.). *Интелектуална својина и интернет*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду. 69-85.

IFLA-UNESCO. (2022). *Public Library Manifesto*, доступно на: <https://www.ifla.org/public-library-manifesto/>

Јанковић, Н. (2025). Право аутора на накнаду за давање на послугу оригинала или умножених примерака ауторских дела. *Право и привреда*. 63(2). 225-244.

Knowledge Rights 21. (2022). *A Position Statement from Knowledge Rights 21 on eBooks and eLending*.

Larose, C. (2021). Balancing Print and Electronic Collections in Public Libraries: Perspectives for a Changing World. *Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management*. 16(1). 1-11.

Лучић, С. (2017). Право библиотеке да дигитализује дело које се налази у њеном фонду с циљем да га стави на располагање путем посебних уређаја. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 76(2). 537-548.

Lučić, S. (2020). Iscrpljenje autorskog prava u digitalnom okruženju. *Arhiv za pravne i društvene nauke*. 2(1). 54-66.

Mattern, S. (2014). Library as Infrastructure, *Places Journal*, доступно на: <https://placesjournal.org/article/library-as-infrastructure/#0>

Matulionyte, R. (2016). E-lending and a public lending right: is it really a time for an update?. *European Intellectual Property Review*. 38(3). 132-139.

Maxwell, W. Bourreau, M. (2014). Technology Neutrality in Internet, Telecoms and Data Protection Regulation. *Computer and Telecommunications Law Review*. 21(1). 1-4.

Nérissou, S. (2021). „The Rental and Lending Rights Directive“, У Stamatoudi, I. и Torremans, P. (прир.). *EU Copyright Law: A Commentary*, Northampton: Edward Elgar Publishing. 118-150.

Sieghart, W. (2014). *Independent Library Report for England*. London: Department for Culture, Media & Sport.

Sisto, M. (2022). Publishing and Library E-Lending: An Analysis of the Decade Before Covid-19. *Publishing Research Quarterly*. 38(2). 405-422.

Frigeri, M. Kretschmer, M. Mezei, P. (2024). Copyright and eLending in public libraries: an incomplete revolution?. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*. 15(2). 156-179.

Cabrera Blázquez, F.J. Cappello M. Fontaine G. Valais S. (2017). *Exceptions and Limitations to Copyright*, Strasbourg: European Audiovisual Observatory.

Commission of the European Communities. (1995). *Green Paper Copyright and Related Rights in the Information Society*. COM(95) 382, Brussels.

Commission of the European Communities. (2008). *i2010: Digital Libraries*. COM(2005) 465 final – Official Journal C 49.

Cornish, W. Llewelyn, D. (2003). *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet and Maxwell.

Weinberger, D. (2012). Library as Platform, *Library Journal*, доступно на: <https://www.libraryjournal.com/story/by-david-weinberger>

Правни прописи и други извори

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, *Official Journal of the European Communities*, L 167/10, 22. 6. 2001.

Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version), *Official Journal of the European Union* No. L-376/28, 27. 12. 2006.

Закон о ауторском и сродним правима, *Сл. гласник* бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - одлука УС и 66/2019.

Opinion of the Committee of the Regions on: - the ‘Communication from the Commission on the First European Community Framework Programme in Support of Culture (2000-2004)’, and - the ‘Proposal for a European Parliament and Council Decision establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)’ (1999/C 51/12).

The Public Lending Right Scheme (Commencement of Variations). *Statutory Instruments*. No. 1457. 2014.

Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] ECLI:EU:C:2016:856.

Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] ECLI:EU:C:2019:1111.

Convenant houdende afspraken over het uitlenen van digitale werken door de Koninklijke Bibliotheek ten behoeve van de openbare bibliotheken in Nederland (Convenant e-lending), *Staatscourant nr. 59302*, 24. 10. 2018.

WIPO Copyright Treaty, *United Nations Treaty Collection*, No. 38542.1996.

Nemanja Janković*

Lending of Electronic Books by Public Libraries under European Union Law

Summary

Public libraries are among the key public institutions that ensure free access to information, knowledge, and cultural content, the fundamental values that every society rests on. Throughout history, public libraries have evolved in line with the changing social circumstances, with the aim of fulfilling their core mission. The latest in a series of major transformations affecting public libraries is the process of digitization. In the information age, the foundations of human functioning have been profoundly altered by the pervasive influence of technology in everyday life. Public libraries have not remained immune to these developments.

*One of the principal functions of public libraries in fulfilling their mission is lending books to their members, which is a traditional prerogative of public libraries. The impact of digitization on this function has been significant, primarily due to the emergence of electronic books. In the European Union, the lending of e-books has not yet been uniformly regulated at the supranational level. Libraries in several EU Member States had already begun lending e-books to their users even before it was clarified whether such lending was permissible. A key milestone was the judgment of the Court of Justice of the European Union (CJEU) in the case *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)*, where the Court held that the lending of e-books by public libraries is permissible, provided that such lending constitutes a technological equivalent to the lending of printed books. An additional restriction on e-book lending was introduced through the CJEU judgment in *Tom Kabinet*.*

To date, several best practices have emerged regarding the lending of e-books, which may serve as a valuable guide for future legislative regulation, especially considering that this issue has not yet been comprehensively addressed by any legislative act at the EU level.

Keywords: *copyright law, public libraries, electronic books, lending of e-books, Court of Justice of the European Union.*

---

* Teaching Assistant, PhD Student, Faculty of Law, University of Kragujevac

УПОТРЕБА СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ И ПОВРЕДА МЕЂУНАРОДНОГ УГОВОРА

DOI: 10.5937/zrpfno-65714

UDK: 341.31

UDK: 327:355.01]+341.24

UDK: 341.23

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 15.03.2026.

Исправљен: 11.05.2026.

Прихваћен: 26.05.2026.

Апстракт: *Питање односа повреде међународног уговора и употребе силе представља једно од питања која не делују спорно – савремено међународно право не оставља простор за позивање на повреду међународног уговора као на самостални основ за употребу силе. Међутим, рад кроз одабране студије случаја истражује на који начин државе користе позивање на повреду међународних уговора у оквиру своје аргументације приликом образлагања права на самоодбрану, као једног од изузетака од забране употребе силе. Такође, рад анализира да ли се повреда међународног уговора користи од стране Савета безбедности Уједињених нација као елемент аргументације приликом давања овлашћења за употребу силе, као другог изузетка од опште забране. Предмет разматрања су режим забране употребе силе, одредбе међународног уговорног права, као и правила о одговорности држава за међународне противправне акте. Коначно, анализира се доктринарна дебата између екстензивног и рестриктивног тумачења права на самоодбрану у вези са питањем да ли повреда међународног уговора може послужити као „окидач” за активирање овог права.*

Кључне речи: *забрана употребе силе, право на самоодбрану, Савет безбедности Уједињених нација, повреда међународних уговора, одговорност држава за међународне противправне акте.*

---

* Докторанд, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, имејл: kristian.kovac@yahoo.com, ORCID ID: 0009-0001-4694-8687

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

1. Увод

Питање односа повреде међународног уговора и употребе силе представља једно од питања која се начелно не сматрају спорним, с обзиром да савремено међународно право не оставља простор за позивање на повреду уговора као на самосталан правни основ за употребу силе.¹ Међутим, поставља се питање да ли се и на који начин повреда међународних уговора позиционира у аргументацији Савета безбедности Уједињених нација (даље: СБ УН) у контексту давања овлашћења за употребу силе и држава у контексту образлагања основа за употребу силе. У том смислу, потребно је истражити да ли СБ УН, приликом доношења резолуција на основу Главе VII Повеље Уједињених нација (даље: Повеља УН) у којима се даје овлашћење за предузимање „свих неопходних мера”, односно, којима се даје овлашћење за употребу силе, користи позивање на повреду међународних уговора као елемент аргументације приликом давања оваквог овлашћења. Такође, потребно је истражити да ли се повреда међународних уговора користи као елемент у оквиру аргументације држава приликом образлагања основа за употребу силе. Пре тога, предмет разматрања биће режим забране употребе силе и изузеци од забране употребе силе, уз фокус на Повељу Уједињених нација из 1945. године (даље: Повеља УН), међународно обичајно право, релевантне одлуке Међународног суда правде (даље: МСП) и друге релевантне документе међународног права.² Такође, предмет разматрања ће бити и одредбе међународног уговорног права као и правила о одговорности држава за међународне противправне акте. Посебна пажња биће посвећена и доктринарној дебати између екстензивног и рестриктивног тумачења права на самоодбрану, како би се утврдило да ли повреда међународног уговора може послужити као тзв. „окидач” за активирање права на самоодбрану.

За потребе овог истраживања, користи се правно-догматски метод кроз анализу релевантних одредаба Повеље УН, одабраних резолуција СБ УН, записника СБ УН, писама које државе шаљу УН, међународних уговора и других релевантних докумената. Такође, користи се историјски и компаративни метод, анализирају се студије случаја, те се врши анализа садржаја и дискурса званичне кореспонденције држава. Хипотеза рада је да повреда међународног уговора сама по себи не представља валидан

1 Историјски посматрано, постојали су примери још у доба антике где је вођење рата, између осталог, било последица позивања на повреду уговора. Тако се може споменути Пелопонески рат до којег је дошло објавом рата од стране Спарте против Атине, са образложењем да је Атина прекршила обавезе по Тридесетогодишњем примирју, а што је довело до Првог пелопонеског рата. (Thucydides, 2009: 42, 58, 73, 74).

2 Charter of the United Nations (1945) (даље: Повеља УН).

самостални правни основ за употребу силе, али да се она користи као један од елемента аргументације држава приликом образлагања формално-правног основа на који се државе позивају, односно, да се користи као елемент аргументације од стране СБ УН приликом давања овлашћења за употребу силе.

Структура рада обухвата седам делова. Поред увода који представља први део и закључка који се налази у седмом делу рада, у другом делу рада предмет разматрања биће режим забране употребе силе и изузеци од забране употребе силе. Трећи део рада обухвата две главне категорије принудних реакција на повреду уговора - суспензију или раскид уговора у оквиру уговорног права и неизвршавање обавеза које се оправдава као противмера у оквиру права одговорности држава. У четвртном делу рада, фокус је на доктринарним аспектима екстензивног и рестриктивног тумачења права на самоодбрану у односу на могућност да повреда међународног уговора послужи као „окидач” за активирање права на самоодбрану. Пети део рада обухвата анализу узорка резолуција СБ УН које су донете на основу Главе VII Повеље УН а које садрже овлашћење за предузимање „свих неопходних мера”, односно, овлашћење за употребу силе. Коначно, шести део рада обухвата одабране студије случајева у којима се, на издвојеним примерима од којих је најстарији случај Суецке кризе из 1956. године, а најновији је случај употребе силе Исламске Републике Иран (даље: Иран) против Израела априла 2024. године, истражује да ли и на који начин државе користе позивање на повреду међународних уговора у оквиру своје аргументације приликом образлагања употребе силе. Потребно је напоменути да студије случаја не представљају таксативно навођење свих случајева у којима је дошло до позивања на повреду међународних уговора у склопу аргументације држава, већ оне служе као репрезентативни примери у којима је до оваквог вида аргументације дошло у пракси.

2. Забрана употребе силе у међународном праву

Повељом УН, као најважнијим писаним извором међународног права и својеврсним уставом послератног међународног поретка, установљена је општа забрана употребе силе и претње употребом силе у међународним односима и међународном праву. У члану 2 (4) Повеље УН дефинише се да „се сви чланови у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, или на било који други начин који је у супротности са циљевима УН”.³ Такође,

³ *Ibid.*, чл. 2 (4).

Међународни суд правде (даље: МСП) потврдио је у предмету *Војне и паравојне активности у и против Никарагве* (даље: Никарагва) да забрана употребе силе из члана 2 (4) Повеље УН уједно представља и правило међународног обичајног права, уз навођење Декларације о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи међу државама у складу са Повељом УН (1970) као доказа за постојање *opinio iuris*-а, као конститутивног елемента за постојање обичајно-правног правила.⁴ Такође, МСП је у истом предмету потврдио да је право на самоодбрану део међународног обичајног права.⁵

Конечно, Комисија за међународно право је, у оквиру свог рада на кодификацији права уговора, изразила став да „право Повеље УН које се односи на забрану употребе силе само по себи представља упадљив пример правила међународног права које има карактер *jus cogens*“, а што констатује и МСП у предмету *Никарагва*.⁶

Повеља УН прописује и изузетке од забране употребе силе - право на самоодбрану из члана 51 Повеље УН и принудне мере СБ УН из Главе VII Повеље УН (члан 42 у вези са чланом 39 Повеље УН).⁷ У литератури

4 ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986 (даље: ICJ *Nicaragua*), пара. 188-191; Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), 24 October 1970 (даље: Декларација о принципима међународног права); ICJ Statute (1945), чл. 38. Као примарни извори међународног права одређују се међународни уговори, међународни обичаји и општа начела права прихваћена од цивилизованих народа.

5 ICJ *Nicaragua*, пара. 193.

6 International Law Commission, *Yearbook of the International Law Commission 1966*, Vol. II, United Nations, 1967, стр. 247-248. Иако је Комисија у коментару на нацрт члана 50 (који ће потоње бити усвојен као члан 53 Бечке конвенције о уговорном праву из 1969. године) истакла став о забрани употребе силе као правилу *jus cogens* који МСП цитира у предмету *Никарагва*, такође, Комисија је истакла да упркос ставу одређених чланова Комисије да би било корисно да се као правило *jus cogens* спомене, између осталог, и „уговор који предвиђа противправну употребу силе супротно начелима Повеље“, Комисија је одлучила да то не уради. Као разлог за наведено, Комисија је навела да би „помињање појединих случајева уговора који су ништави због сукоба са правилу *jus cogens* могло, чак и уз најпажљивије формулисање, довести до погрешног разумевања статуса других случајева који нису поменути у члану“. Такође, „ако би Комисија покушала да састави, чак и на селективној основи, листу правила међународног права која треба сматрати *jus cogens*, могла би се наћи усред дуготрајног проучавања материје која излази из оквира садашњих чланова“; ICJ *Nicaragua*, пара. 190.

7 Вид. Повеља УН, чл. 39, 42, 51. Поред ова два изузетка, Повеља УН у члану 107 прописује могућност употребе силе против држава која су за време Другог светског рата биле непријатељи било којој од држава потписница Повеље УН. Међутим, може

постоје различита тумачења у вези броја изузетака од забрана употребе силе у међународном праву (Kelsen, 1951: 791-815; Wood, 2013: 352; Раичевић 2008: 171). У Саветодавном мишљењу МСП, у предмету *Легалност претње и употребе нуклеарног оружја*, наводи се да забрану употребе силе треба посматрати у контексту других одредби Повеље УН, а као изузетак од забране употребе силе се наводи урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану из члана 51 Повеље УН, као и принудне војне мере СБ УН из члана 42 Повеље УН.⁸ На овај начин, МСП је посебно издвојио поменута два изузетка од забране употребе силе у међународном праву. Кортен наводи да велики број држава из свих делова света наглашава да забрана употребе силе има два изузетка: самоодбрану и употребу војне силе на основу одобрења СБ УН (Corten, 2010: 505).

Можемо закључити и да повреда међународног уговора није наведена као могући изузетак од опште забране употребе силе.

Поред поменута два изузетка, постоји начелна сагласност у литератури да је под одређеним условима могућа употреба силе против друге државе на основу њеног позива (Brownlie, 1963: 317-327; Corten, 2010: 249-310). Позив не представља *per se* изузетак од забране употребе силе, али се може узети као основ који искључује противправност. Ово потврђује члан 20 Чланова о одговорности држава за међународне противправне акте (даље: Чланови о одговорности), који је Комисија за међународно право усвојила 2001. године, и који предвиђа да „валидан пристанак државе да друга држава изврши одређени акт искључује противправност тог акта у односу на прву државу, у оној мери у којој тај акт остаје у границама датог пристанка“.⁹ Међутим, члан 20 је ограничен чланом 26 Чланова о одговорности, који предвиђа да „ништа у овом поглављу не искључује противправност било ког акта државе који није у складу са обавезом која проистиче из императивне норме општег међународног права“. Комисија за међународно право у коментару на члан 26 истиче да карактер *jus cogens* има само агресија као ужи концепт од забране употребе силе.¹⁰ Са друге стране, одређени аутори сматрају да позив на

се рећи да је овај изузетак данас непримењив имајући у виду да су све непријатељске државе из Другог светског рата интегрисане у савремени међународни поредак и чланице су УН.

8 ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I. C. J. Rep. 1996, стр. 22, пара. 38.

9 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001 (даље: Чланови о одговорности), стр. 72, чл. 20.

10 *Ibid.*, стр. 85, пара. 5 коментара на чл. 26. Комисија у оквиру коментара на Чланове о одговорности заузима ужи став о *jus cogens* у односу на став Комисије који је МСП цитирао у предмету *Никарагва*.

употребу силе не представља секундарну норму међународног права, већ истичу да позив на употребу силе није противан члану 2 (4) Повеље УН, те стога ни не постоји противправни акт који се мора искључити чланом 20 Чланова о одговорности. Овако виђење заступа Кортен, који наводи да „пристанак не делује нити као околност која искључује противправност, нити као изузетак од правила; његов ефекат је пре у томе да онемогући закључак да је уопште дошло до кршења самог правила или чак да је оно (у конкретном случају) примењиво” (Corten, 2010: 253-254).

3. Суспензија и раскид међународног уговора и противмере као реакције на повреду уговора

Две главне категорије принудних реакција на повреду међународних уговора су, са једне стране, суспензија или раскид уговора у оквиру правила међународног уговорног права и, са друге стране, неизвршавање обавеза које се оправдава као противмера у оквиру правила о одговорности држава за међународне противправне акте.

Бечка конвенција о уговорном праву из 1969. године (даље: БК 1969) представља темељ међународног уговорног права, њоме се регулише уговорно право у односима међу државама.¹¹

Посебан значај за питање последица у случају повреде међународних уговора има члан 60 БК 1969, који за случај „суштинске повреда уговора” превиђа као потенцијалну последицу престанак важења уговора или делимичну, односно потпуну суспензију уговора.¹²

Међутим, ниједна одредба не спомиње могућност употребе силе као последицу повреде међународног уговора. Такође, како Сима и Тамс примећују, никаква правна средства нису предвиђена у случају нематеријалних повреда, а тај приступ примењен је и када је реч о раскиду и када је реч о пукој суспензији уговора (Simma, Tams, 2020: 574).

Слично попут члана 26 Чланова о одговорности, БК 1969 предвиђа ништавост уговора у случају да је у тренутку закључења супротан императивној норми општег међународног права.¹³

У односу на питање правила о одговорности држава за међународне противправне акте, Сима и Тамс примећују да у контексту правила о одговорности држава, повреда уговора представља међународно противправно дело које повлачи за собом одговарајуће дужности државе, пре свега, обавезу престанка повреде (када је применљиво) и обавезу

---

¹¹ Vienna Convention on the Law of Treaties (1969).

¹² *Ibid.*, чл. 60 (1).

¹³ *Ibid.*, чл. 53.

накнаде штете држава (Simma, Tams, 2020: 573).¹⁴ Такође, општа правила о одговорности садрже и одредбе које уређују позивање на одговорност и подстицање државе починиоца да се врати у оквире законитости путем противмера (Simma, Tams, 2020: 573).¹⁵

Држава против које је учињено међународно противправно дело има право на противмере. МСП у пресуди у предмету *Пројекат Габчиково-Нађмарош* наводи да последице противмера морају бити сразмерне претрпљеној повреди узимајући у обзир права која су у питању.¹⁶ Ово је у складу са чланом 49 Чланова о одговорности.¹⁷ Сима и Тамс, у односу на наведено, констатују да противмере морају подстаћи државу починиоца да поступи у складу са својим обавезама по међународном праву (Simma, Tams, 2020:586).

Међутим, у члану 50 Чланова о одговорности, ограничава се домет противмера: „Противмере не смеју утицати на: (1) обавезу уздржавања од претње или употребе силе како је утемељена у Повељи УН; (2) обавезе које се односе на заштиту основних људских права; (3) обавезе хуманитарног карактера које забрањују репресалије; (4) друге обавезе које проистичу из императивних норми општег међународног права (*jus cogens*).“¹⁸

Такође, Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи међу државама у складу са Повељом УН (1970) предвиђа да „државе имају дужност да се уздрже од аката репресалије који укључују употребу силе“.¹⁹ Поред наведеног, МСП је исто потврдио у предмету *Никарагва и Случај Крфског канала*.²⁰

14 Вид. Чланови о одговорности, чл. 2, 30, 31.

15 Вид. *Ibid.*, чл. 22, 49–54.

16 ICJ, *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, Judgment, I.C.J. Reports 1997, стр. 56, пара. 85.

17 Чланови о одговорности, чл. 49. „Повређена држава може предузети противмере само против државе која је одговорна за међународно противправно дело и то искључиво ради подстицања те државе да испуни своје обавезе предвиђене Другим делом. Противмере су ограничене на привремено неизвршавање међународних обавеза државе која их предузима према одговорној држави. Противмере се, колико је то могуће, морају спроводити тако да омогуће наставак извршавања спорних обавеза чим се стекну услови.“

18 *Ibid.*, чл. 50 (1).

19 Декларација о принципима међународног права, Анекс, Принцип 1.

20 ICJ *Nicaragua*, пара. 249; ICJ, *Corfu Channel Case (United Kingdom v Albania)* (Merits) [1949] ICJ Reports, стр. 35.

4. Повреда уговора као „окидач” за активирање права на самоодбрану: доктринарни аспект

Питање повреде међународног уговора, спомињано је у одређеним случајевима као „окидач” за активирање права на самоодбрану која представља изузетак од забране употребе силе. Овде ћемо споменути први извештај Комисије за међународну атомску енергију из 1946. године, у којем се наводи следеће:

„У разматрању проблема кршења одредаба уговора или конвенције, треба имати у виду да кршење може бити такве тежине да даје основ за природно право на самоодбрану признато у члану 51 Повеље УН.”²¹

На ову формулацију осврће се Бовет, као аутор који заступа став о допуштености антиципаторне самоодбране, и то у ширем контексту његове критике рестриктивног тумачења права на самоодбрану, где он покушава да оспори рестриктивно становиште по којем је услов за активирање права на самоодбрану постојање „оружаног напада” (Bowett, 1958: 187-189). Он користи мишљење Комисије као потпору свом ставу да постоје тенденције које иду у прилог допуштености антиципаторне самоодбране, те у том смислу, истиче да се „не може претпоставити да кршење уговора спада у дефиницију стварног оружаног напада, тако да је Комисија јасно разумела члан 51 као дозвољавање ’превентивне самоодбране’” (Bowett, 1958: 189).²²

Са друге стране, Кортен који заступа рестриктивно тумачење права на самоодбрану, те негира постојање права на антиципаторну самоодбрану, разматрајући поменути формулацију Комисије за међународну атомску енергију, али и шири контекст, наводи да у вези са коришћењем повреде међународног уговора као „окидача” за активирање права на самоодбрану, „на основу институционалних механизма који регулишу атомско оружје, не постоји ништа у тим механизмима што би упућивало на то да би државе прихватиле да само кршење уговора само по себи може оправдати једнострано коришћење права на самоодбрану”

---

21 UN AEC, The First Report of the Atomic Energy Commission to the Security Council, UN doc. AEC/18/Rev. 1, 3 January 1946, стр. 24. Преузето: 7. 3. 2026. <https://digitallibrary.un.org/record/742672?ln=en&v=pdf>.

22 Бовет у свом раду претежно користи термин „антиципаторна самоодбрана”. Међутим, он у овом конкретном случају користи термин „превентивна самоодбрана”. Разлика између ова два термина постоји. Антиципаторна самоодбрана је концепт настао у случају Каролина, те се она односи „на случајеве у којима је нужност одбране хитна, неизбежна и не оставља могућност избора средстава, нити времена за промишљање” (Webster, 1848: 110). Са друге стране, под термином „превентивна самоодбрана” се сматра употреба силе у уверењу да је оружани сукоб, иако не непосредан, неизбежан, и да би одлагање повећало ризик (Haynes, 2002).

(Corten, 2010:419). Кортен напротив, истиче да „како је пракса потврдила, СБ УН је тај који је надлежан да реагује на сваку претњу која произлази из кршења уговорних аранжмана о којима је реч“ (Corten, 2010: 419).

У прилог ставу да је искључиво оружани напад услов за активирање права на самоодбрану иду и пресуде МСП у предмету *Никарагва и Нафтне платформе (Исламска Република Иран против Сједињених Америчких Држава)*.²³

Предметна подела ставова осликава поделу на екстензивно и рестриктивно тумачење права на употребу силе, које представља живу дебату у литератури, а своју рефлексију има и у пракси држава. Једно од места где се ова два тумачења „сукобљавају“ је управо и питање права на самоодбрану, односно, уже, питање допуштености права на антиципаторну самоодбрану. Заступници екстензивног тумачења, где можемо да сврстамо и Бовета, сматрају да је антиципаторна самоодбрана допуштена - она је саставни део међународног обичајног права, а као темељ овог тумачења узима се случај потапања америчког брода Каролина из 1837. године (*The Caroline*); том приликом је у накнадној дипломатској размени између државног секретара Сједињених Америчких Држава (даље: САД) - Данијела Вебстера (*Daniel Webster*) и министра спољних послова Уједињеног Краљевства Велике Британије и Ирске (даље: УК) - Лорда Ешбартона (*Lord Ashburton*) установљено у којој ситуацији је антиципаторна самоодбрана могућа (Bowett 1958: 182-200; Schwarzenberger, 1976: 149-150, Sofaer, 2010: 90-101; Tibori-Szabó, 2011: 281-287; Bethlehem, 2012: 3). Овај вид тумачења темељи се на становишту према којем је међународно обичајно право приоритетно за садржај права на самоодбрану у односу на Повељу УН, те имајући у виду наведено, услов за активацију права на самоодбрану није постојање „оружаног напада“, већ је довољно постојање иманентне претње да ће до њега доћи. Са друге стране, рестриктивно тумачење негира постојање права на антиципаторну самоодбрану, те је пре свега усмерено на формулацију члана 51 Повеље УН који предвиђа да је за постојање права на самоодбрану неопходно постојање „оружаног напада“ (Brownlie, 1963: 275-280; Kelsen, 1951: 791-805; Corten, 2010: 401-494). Овај вид тумачења је правно-позитивистички, те се примат даје писаним изворима права, односно Повељи УН наспрам међународног обичајног права. МСП се изричито не изјашњава о постојању права на антиципаторну самоодбрану, али, као што је споменуто, у више случајева спомиње „оружани напад“ као услов за активацију права на самоодбрану.²⁴

23 ICJ *Nicaragua*, пара. 195, ICJ, *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment of 6 November 2003, I. C. J. Reports 2003, пара. 72.

24 МСП је у предмету *Никарагва* истакао да се неће о питању иманентног напада посебно изјашњавати: „Пошто Стране сматрају да је постојање овог права утврђено

Ипак, изричито неизјашњавање о антиципаторној самоодбрани оставља одређени простор за постојање екстензивног тумачења.

Када се узме у обзир поменуто екстензивно и рестриктивно тумачење права на употребу силе и права на самоодбрану, став да повреда уговора активира право на самоодбрану представља вид крајње екстензивног тумачења права на самоодбрану који нема упориште у поменутој пракси МСП.²⁵ Такође, имајући у виду преовлађујући наратив МСП, повреда међународног уговора се не појављује као самостални правни основ на који се државе изричито позивају како би правно оправдале употребу силе, већ само као помоћни елемент аргументације држава.

5. Повреда уговора као елемент аргументације СБ УН приликом давања овлашћења за употребу силе на основу Главе VII

Употреба силе на основу одобрења СБ УН представља опште-прихваћени изузетак од забране употребе силе, који је дефинисан Повељом УН. Резолуције СБ УН које се доносе на основу Главе VII Повеље УН, и којима се овлашћује употреба силе, обично предвиђају могућност предузимања „свих неопходних мера“ (*all necessary means*), што представља општеприхваћени еуфемизам овлашћења за употребу силе. Приликом усвајања оваквих одлука, СБ УН може, између осталог, користити и аргумент о повреди међународног уговора. У том случају, повреда уговора не представља правни основ за употребу силе, већ се користи као један од помоћних елемената аргументације приликом доношења одлуке СБ УН која представља правни основ за употребу силе.

Иако је СБ УН доносио већи број резолуција на основу Главе VII Повеље УН, релативно су малобројне оне резолуције које садрже и

као правило обичајног међународног права, оне су се усредсредиле на услове који регулишу његову употребу. С обзиром на околности у којима је настао спор, Стране се позивају искључиво на право на самоодбрану у случају оружаног напада који је већ извршен, и питање законитости реаговања на непосредно предстојећу претњу оружаног напада није покренуто. Сходно томе, Суд не износи став о том питању.“ ICJ *Nicaragua*, пара 194.

25 Овакво тумачење потврђује и званична пракса органа УН, где се изричито наводи да је право на самоодбрану из члана 51 Повеље допуштено искључиво као одговор на оружани напад, док „повреде међународних уговора и слично нису случајеви у којима се право на самоодбрану може активирати“. Вид. *Repertory of Practice of United Nations Organs, Charter of the United Nations Chapter VII - Action with respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression, Article 51 Supplement No. 3, Volume II, (1959-1966), пара. 14, стр. 265. Преузето 7. 5. 2026. https://legal.un.org/repertory/art51/english/rep_supp3_vol2_art51.pdf.*

изричито овлашћење за употребу силе кроз формулацију о овлашћењу за предузимање „свих неопходних мера”. На основу анализе узорка оваквих резолуција, у пет случајева је пронађено позивање на околности које се могу сматрати повредом међународних уговора, било у изричито или посредно. У једној анализираној резолуцији, у оквиру аргументације, уочено је изричито позивање на повреду међународног уговора. Наиме, у Резолуцији 940 (1994) која је усвојена поводом ситуације у Републици Хаити, резолуција се позива, између осталог, на Споразум са Гувернеровог острва (*Governors Island Agreement*) и повезани Њујоршки пакт (*Pact of New York*) те се осуђује „континуирано занемаривање поменутих споразума од стране илегалног *de facto* режима, као и одбијање режима да сарађује у напорима Уједињених нација и Организације америчких држава усмереним ка њиховом спровођењу”.²⁶ Ова резолуција донета је на основу Главе VII Повеље УН, и садржи и овлашћење за формирање мултинационалних снага које могу предузети „сва неопходна средства” за спровођење свог мандата.²⁷

У две резолуције је, са друге стране, уочено посредно позивање на повреду обавеза које се дефинишу међународним уговорима. Тако, у Резолуцији 794 (1992), која је донета поводом ситуације у Демократској Републици Сомалији (даље: Сомалија), СБ УН се у преамбуларном делу резолуције, између осталог, позива и на „континуиране извештаје о распрострањеним кршењима међународног хуманитарног права која се догађају у Сомалији, укључујући извештаје о насиљу и претњама насиљем против особља које законито учествује у непристрасним активностима пружања хуманитарне помоћи; намерним нападима на неборце, хуманитарне пошиљке и возила, као и на медицинске и хуманитарне објекте, и ометању испоруке хране и медицинских потрештина неопходних за опстанак цивилног становништва”.²⁸ Овде видимо посредно позивање на кршења правила међународног хуманитарног права која су дефинисана Женевским конвенцијама из 1949 године.²⁹ Такође, у Резолуцији 1973 (2011), која је усвојена поводом ситуације у Либијској Арапској Џамахирији, наводи се да „широко распрострањени и систематски напади који се тренутно одвијају у Либијској Арапској

26 UN Security Council, *Resolution 940 (1994)*, UN Doc. S/RES/940, 31 July 1994, преамбула 2-3.

27 *Ibid.*, пара. 4.

28 UN Security Council, *Resolution 794 (1992)*, UN Doc. S/RES/794, 3 December 1992, преамбула 2-3.

29 Заједнички члан 3 Женевских конвенција из 1949. године, који је применљив на сукобе који немају међународни карактер, наводи одређене повреде међународног хуманитарног права које се непосредно наводе у Резолуцији 794 (1992).

Цамахирији против цивилног становништва могу представљати злочине против човечности”, што се може узети као посредно позивање на могућу повреду члана 7 Римског статута Међународног кривичног суда.³⁰

Конечно, у две резолуције је уочено позивање на повреду резолуција СБ УН. Правна природа међународних уговора и резолуција СБ УН се разликује – ово је потврдио и МСП у саветодавном мишљењу у предмету *Усклађеност једностраног проглашења независности Косова са међународним правом* (2010), где суд указује на следеће разлике: 1) СБ УН доноси „једно једино, колективно тело и оне се израђују кроз процес који је веома различит од оног који се користи за закључивање међународног уговора“; 2) резолуције СБ УН су производ процеса гласања предвиђеног чланом 27 Повеље, а коначан текст таквих резолуција представља став СБ УН као тела; 3) резолуције СБ УН могу бити обавезујуће за све државе чланице, без обзира на то да ли су оне учествовале у њиховом формулисању.³¹ Ипак, члан 25 Повеље УН предвиђа обавезу чланица Уједињених нација (даље: УН), да сходно Повељи УН, приме и изврше одлуке СБ УН.³² Имајући у виду да су резолуције СБ УН „одлуке”³³, а да је Повеља УН мултилатерални међународни уговор, повреда резолуције СБ УН посредно представља и повреду члана 25 Повеље УН с обзиром на то да повреда овог члана представља и повреду преузете уговорне обавезе.

Пример овакве аргументације може се видети у Резолуцији 678 (1990) СБ УН, која је донета поводом ситуације између Републике Ирак (даље: Ирак) и Кувајта, и у којој се у преамбули наводи да се Ирак није повиновао претходно усвојеним резолуцијама СБ УН.³⁴ Обавеза повиновања одлукама СБ УН представља обавезу држава чланица УН у складу са чланом 25 Повеље УН³⁵, а Повеља УН је међународни уговор.

---

30 UN Security Council, *Resolution 1973 (2011)*, UN Doc. S/RES/1973, 17 March 2011, преамбула 6; Вид. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, чл. 7. На везу „злочина против човечности” за Римским статутом указује и позивање на одлуку СБ УН усвојену у Резолуцији 1970 (2011) да ситуацију у Либији, почев од 15. фебруара 2011. године, проследи тужиоцу Међународног кривичног суда. Вид. S/RES/1973, преамбула 14; UN Security Council, *Resolution 1970 (2011)*, UN Doc. S/RES/1970, 26 February 2011, пара. 4.

31 ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, пара. 94.

32 Повеља УН, чл. 25.

33 Вид. Provisional Rules of Procedure (S/96/Rev.7), Правило 31.

34 UN Security Council, *Resolution 678 (1990)*, UN Doc. S/RES/678 (даље: S/RES/678), 29 November 1990, преамбула 1-2.

35 Повеља УН, чл. 25. Чланови УН сагласни су да прихвате и извршавају одлуке СБ УН у сагласности с овом Повељом.

У овој резолуцији, одлучујући на основу Главе VII Повеље УН, СБ УН овлашћује државе чланице на предузимање „свих неопходних мера” како би се подржала и спровела Резолуција 660 (1990) и све накнадне релевантне резолуције, те поново успоставили међународни мир и безбедност у тој области.³⁶

Такође, у Резолуцији 836 (1993), која је донета поводом ситуације у Босни и Херцеговини, СБ УН у преамбули резолуције констатује да у случају напада на „сигурне зоне” које су установљене претходно усвојеним резолуцијама СБ УН, мировна мисија УНПРОФОР (*United Nations Protection Forces – UNPROFOR*), поступајући у самоодбрани, може предузети „све неопходне мере, укључујући и употребу силе”.³⁷

Из наведених примера можемо видети да СБ УН не користи позивање на повреду међународног уговора као основ за употребу силе. Међутим, у преамбуларном делу анализираних резолуција уочава се или изричито навођење повреде међународних уговора, или се посредно указује на повреду обавеза дефинисаних међународним уговорима.

6. Повреда уговора као део аргументације држава приликом образлагања правног основа за употребу силе

Питање позивања на повреду уговора као самосталног основа за употребу силе, као што је претходно приказано, нема упориште у савременом међународном праву. Због тога, државе које прибегавају употреби силе, не наводе изричито повреду међународног уговора као самостални правни основ за употребу силе. Међутим, оне у одређеним случајевима користе позивање на повреду међународних уговора као елемент у оквиру аргументације која се користи приликом образлагања правног основа за употребу силе.

УК, Француска и Израел употребили су силу против Републике Египат (даље: Египат) 1956. године. Приликом образлагања основа за употребу силе, представници УК и Француске позвали су се на заштиту слободне пловидбе Суецким каналом.³⁸ Слобода пловидбе Суецким каналом била је дефинисана Цариградским споразумом из 1888. године.³⁹ Аргументација УК се заснивала на тези о заштити слободне пловидбе Суецким каналом, која је правно била регулисана Цариградским

36 S/RES/678, пара. 2.

37 UN Security Council, *Resolution 836 (1993)*, UN Doc. S/RES/836, 4 June 1993, пара. 8.

38 UN Security Council, 751st meeting, S/PV.751, 31 October 1956, пара. 46, 47, 59, 61.

39 Convention between Great Britain, Germany, Austria-Hungary, Spain, France, Italy, The Netherlands, Russia and Turkey Respecting the Free Navigation of the Suez Maritime Canal (1888), чл. 1.

споразумом из 1888. године, али који УК није изричито навело у склопу своје аргументације.⁴⁰ УК овом приликом није користило позивање на Повељом УН установљене изузетке од забране употребе силе и претње силом као правни основ за своје деловање. Сличну аргументацију у виду заштите слободне пловидбе Суецким каналом без изричитог позивања на Цариградски споразум или неки од Повељом УН установљених изузетака од забране употребе силе и претње употребом силе имала је и Француска.⁴¹ Код ове две државе, у конкретном случају, не постоји експлицитно позивање на правни основ за употребу силе, већ је позивање на заштиту слободне пловидбе и спомињање раздвајања зараћених страна један од највидљивијих аргумената који су користиле ове државе.

Са друге стране, Израел је такође употребио силу против Египта 28. октобра 1956. године. На ванредној специјалној седници Генералне скупштине УН, представник Израела је приликом образлагања основа за употребе силе изричито навео да је „Египат, упорним понављањем да између државе Израела и Египта постоји стање рата, злоупотребио мотив и сврху Општег уговора о примирју, која је, како је у самом уговору наведено пет пута, поновно успостављање трајног мира.”⁴² Такође, представник Израела навео је да је Египат „прекршио своју свечану обавезу према Повељи Уједињених нација, према Цариградском споразуму из 1888. године, као и према резолуцијама Савета безбедности од 1. септембра 1951. (S/2322) и 13. октобра 1956. (S/3675) у погледу Суецког канала” те је „овим и другим непријатељским актима, Египат подрио мир и лишио споразум о примирју свих његових функција”.⁴³ Поред наведеног, представник Израела наводи следеће:

„Споразум о примирју је, у оквиру ове политике, постао фикција којој Египат и даље само формално подилази у мери у којој сматра да то може послужити деструктивној намери. Стога би повратак на Споразум о примирју представљао повратак на систем који је служио као параван за виктимизацију, бојкот и блокаду Израела, као и за политику усмерену ка коначном уништењу Израела. Штавише, Египат тај споразум тумачи у терминима стања рата.”⁴⁴

40 UN Security Council, 751st meeting, S/PV.751, 31 October 1956, пара. 46-47.

41 *Ibid.*, пара. 59, 61.

42 United Nations, General Assembly, Official Records, First Emergency Special Session, 563rd plenary meeting, New York, 3. новембар 1956, A/PV.563, пара. 171; No. 654. Egyptian-Israeli General Armistice Agreement, Rhodes, 24 February 1949.

43 *Ibid.*, пара. 172.

44 *Ibid.*

Израел нигде не наводи шта је правни основ за употребу силе, а највидљивији елемент у аргументацији је изричито позивање на повреду наведених међународних уговора. Израел изричито не наводи да повреда међународног уговора дају основ за употребу силе, међутим, истицањем да би повратак на Споразум представљао повратак у систем који је „параван” за „коначно уништење Израела”, Израел указује на својеврсну иманентну, а можда чак и будућу претњу коју би по њега представљаоостанак при овом Споразуму, теостанак при ситуацији која је постојала пре употребе силе. У том смислу, аргументација Израела би могла показивати елементе крајње екстензивног тумачења права на самоодбрану, иако се то изричито нигде не спомиње у аргументацији.

САД су августа 1964. године, након инцидента у Тонкинском заливу, употребиле силу против Демократске Републике Вијетнам (даље: Северни Вијетнам). На седници СБ УН одржаној 5. августа 1964. године, САД су се позвале на право на самоодбрану као правни основ за употребу силе.⁴⁵ Међутим, у склопу аргументације, наводи се и да је режим у Ханоју „намерно и систематски флагрантно прекршио Женевске уговоре”.⁴⁶ Женевским уговорима закљученим 1954. године окончан је Први индокинески рат и овај уговор довео је до стварања четири нове државе: Краљевине Камбоџе, Краљевина Лаос, Вијетнама (Јужни Вијетнам) и Северног Вијетнама.⁴⁷

Следећи пример који ћемо навести је случај употребе силе Ирака против Ирана 1980. године. У писму које је Ирак послао СБ УН 21. септембра 1980. године непосредно уочи употребе силе, приликом образлагања употребе силе, Ирак је велику пажњу посветио повреди Алжирског споразума од стране Ирана.⁴⁸ У овом писму, наводи се да је Иран прекршио обавезу немешања у унутрашње послове Ирака која је била дефинисана параграфом 4 овог споразума.⁴⁹ Због ове повреде, Ирак је био става да претходно закључени споразум више не важи и да спорна

45 UN Security Council, 1140st meeting, S/PV.1140, 5 August 1964, пара. 46.

46 *Ibid.*, пара. 48.

47 Geneva Agreements 20-21 July 1954.

48 Treaty concerning the State frontier and neighborly relations with protocols (Iran and Iraq) (1976).

49 Вид. Annex, Letter dated 21 September 1980 from the Minister of Foreign Affairs of Iraq to the Secretary-General, A/35/268, стр. 1, 2.

територија отуда припада Ираку.⁵⁰ Међутим, правни основ за употребу силе на који се Ирак позвао било је право на самоодбрану.⁵¹

Руска Федерација (даље: Русија) се приликом употребе силе против Грузије 2008. године, у оквиру своје аргументације позивала, између осталог, и на повреду претходно закључених међународних уговора – Споразума из Сочија из 1992. године, Споразума из Москве из 1994. године и Меморандума о мерама за обезбеђивање безбедности и јачање међусобног поверења између страна у грузијско-осетијском сукобу из 1996. године.⁵² Током обраћања СБ УН 8. августа 2008. године, амбасадор Русије при СБ УН истакао је да је грузијска страна употребила силу, те је тиме и повредила своју обавезу по Меморандуму и да је повредила демилитаризовану зону одређену Споразумом из Сочија.⁵³ Такође, представник Русије је на седници СБ УН одржаној 10. августа 2008. године навео да је Грузија поступила противно Споразуму из Москве из 1994. године.⁵⁴ Међутим, поред позивања на повреду ових споразума, Русија је образлагала употребу силе тиме што је штитила цивилно становништво у ратом захваћеном подручју, те се позивала и на право на самоодбрану из члана 51 Повеље УН.⁵⁵

Конечно, пример из савремене праксе можемо видети код употребе силе Ирана против Израела 13. априла 2024. године као одговор на израелски напад на конзулат Ирана у Дамаску од 1. априла 2024. године. Иран, у писму послатом УН 1. априла 2024. године наводи да израелски напад представља „флагрантно кршење Повеље Уједињених нација, међународног права и основног начела неповредивости дипломатских и конзуларних просторија, како је предвиђено Бечком конвенцијом о дипломатским односима из 1961. године, Бечком конвенцијом о конзуларним односима из 1963. године и Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против међународно заштићених лица,

50 *Ibid.*, стр. 3.

51 *Ibid.* „Због повреду Алжирског споразума Ирак је у обавези да користи своје легитимно право на самоодбрану територијалног интегритета и суверенитета, те право на повраћај изгубљених територија путем употребе силе.”

52 Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict, Sochi, 24 June 1992; Agreement on a Cease-Fire and Separation of Forces, signed in Moscow on 14 May 1994; Memorandum on Measures of Providing Safety and Strengthening of Mutual Confidence between the Sides in the Georgian-Ossetian Conflict, Moscow, 16 May 1996.

53 UN Security Council, S/PV.5952, 8 August 2008, стр. 3.

54 UN Security Council, S/PV.5953, 10 August 2008, стр. 9.

55 *Ibid.*, стр. 8; Letter dated 11 August 2008 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2008/545.

укључујући дипломатске агенте, из 1973. године”.⁵⁶ У оквиру овог писма, Иран не наводи још правни основ за употребу силе, већ само „задржава право на легитимно и урођено право на основу међународног права и Повеље Уједињених нација на предузимање одлучног одговора на такве немисливе (гносне) акте”. Међутим, у писму које је послао председнику СБ УН 30. априла 2024. године, Иран накнадно наводи да је правни основ за употребу силе било право на самоодбрану из члан 51 Повеље УН.⁵⁷ Такође, истиче се да је израелски „оружани напад” од 1. априла 2024. године био противан члану 2 (4) Повеље УН.⁵⁸ Дакле, повреда уговора који се односе на статус дипломатско-конзуларних представништава се овде користи као елемент у аргументацији којом се додатно легитимизује употреба силе на основу члана 51 Повеље УН. Овде је потребно додатно приметити да се спомиње и повреда Повеље УН у првом писму, односно повреда члана 2 (4) Повеље УН у другом писму. Имајући у виду да је Повеља УН мултилатерални међународни уговор, а да повреда члана 2 (4) Повеље УН не значи *per se* да је дошло до „оружаног напада” као услова за активацију права на самоодбрану из члана 51 Повеље УН, овакав навод представља додатну легитимизацију аргументације Ирана у конкретном случају.

Из наведених примера можемо видети да се повреда уговора користи као елемент у оквиру аргументације држава приликом образлагања основа за употребу силе. У већини случајева, позивање на повреду међународног уговора представља додатни елемент легитимизације правног основа за употребу силе, и то права на самоодбрану као изузетка од забране употребе силе и претње употребом силе. Изузетно, код случаја Суецке кризе из 1956. године, видимо одсуство изричитог правног основа у склопу аргументације УК, Француске, при чему код УК и Француске заштита слободне пловидбе и раздвајање зараћених страна преовлађује, док се код Израела, повреда међународног уговора јавља као вид указивања на својеврсну иманентну, а можда чак и будућу претњу коју би останак при међународном уговору и повратак на ситуацију пре употребе силе представљао по Израел.

56 Letter dated 1 April 2024 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council, UN doc.

A/78/838-S/2024/281.

57 Letter dated 30 April 2024 from the Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the President of the Security Council, UN doc. S/2024/349.

58 *Ibid.*

7. Закључак

У раду је потврђено да повреда међународног уговора не представља изузетак од забране употребе силе и претње употребом силе - изузеци од ове забране су право на самоодбрану и принудне мере СБ УН из Главе VII Повеље УН (члан 42 у вези са чланом 39 Повеље УН). Поред њих, позив државе на интервенцију може бити основ који искључује противправност, односно, ако се позив посматра као примарна норма међународног права, као што је то случај код Кортена, он онда ни не представља повреду члана 2 (4) Повеље УН.

Такође, Бечка конвенција о уговорном праву не предвиђа могућност употребе силе у случају материјалне повреде међународних уговора, а такође, правила о одговорности држава за међународне противправне акте искључују могућност противмера које укључују употребу силе.

Међутим, истраживање показује начин на који се позивање на повреду међународних уговора користи у аргументацији СБ УН и држава. Тако, СБ УН може изричито или посредно користити позивање на повреду међународних уговора у склопу аргументације приликом доношења резолуција на основу Главе VII Повеље УН, у којима се даје овлашћење за предузимање „свих неопходних мера”, односно, којима се даје овлашћење за употребу силе.

Са друге стране, државе не користе повреду међународног уговора као самостални правни основ за употребу силе. Међутим, позивање на повреду међународних уговора може се уочити у пракси држава као један од елемената аргументације којим се образлаже основ за употребу силе – по правилу, реч је о праву на самоодбрану као изузетку од опште забране употребе силе.

Такође, истраживање доктринарне дебате указује на то да став о повреди међународног уговора као непосредног повода за активирање права на самоодбрану представља вид крајње екстензивног тумачења који нема упориште у пракси Међународног суда правде, али ипак, позивање на такву повреду појављује се као помоћни елемент аргументације држава у оквиру позивања на право на самоодбрану као изузетак од опште забране употребе силе.

Литература

Bethlehem, D. (2012). *Notes and Comments - Principles Relevant to the Scope of the State's Right of Self-Defence Against an Imminent or Actual Armed Attack by Non-State Actors*. The American Journal of International Law, Vol.106:000. Преузето 9. 3. 2026. <https://www.un.org/law/counsel/Bethlehem%20-%20Self-Defense%20Article.pdf>.

Bowett, D. (1958). *Self-Defence in International Law*. Manchester: Manchester University Press.

Brownlie, I. (1963). *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Oxford University Press.

Webster, D. (1848). *The Diplomatic and Official Papers of Daniel Webster, While Secretary of State*. New York: Harper & Brothers.

Wood, M. (2013). International Law and the Use of Force: What happens in practice?, *Indian Journal of International Law*, vol. 53. 345-367. Преузето 9. 3. 2026. https://legal.un.org/avl/pdf/ls/Wood_article.pdf.

Kelsen, H. (1951). *The Law of The United Nations*. London: Stevens and Sons Limited.

Corten, O. (2010). *The Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*. Oxford: Hart Publishing.

Раичевић, Н. (2008). *Хуманитарна интервенција у међународном јавном праву*, Докторска дисертација. Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет.

Simma, B., Tams, C., (2020). Reacting against Treaty Breaches, *The Oxford Guide to Treaties*. 2nd ed., edited by Duncan B. Hollis, Oxford University Press. 568-594. Преузето 9. 3. 2026. https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1224&context=book_chapters.

Sofaer, A. (2010). *The Best Defense? Legitimacy and Preventive Force*. Stanford: Hoover Institution Press.

Tibori-Szabó K. (2011), *Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press – Springer.

Thucydides (2009), *The Peloponesian War (translated by Martin Hammond)*. Oxford: Oxford University Press.

Haynes. W (2002). *Legal Distinction Between Preemption, Preventive and Anticipatory Self-Defense* Memorandum for the Secretary of Defense, 16 October 2002. Преузето 11. 3. 2026. <https://library.rumsfeld.com/doclib/sp/2564/2002-10-16%20ofrom%20William%20Haynes%20re%20Legal%20Distinction%20Between%20Preemption,%20Preventive%20and%20Anticipatory%20Self-Defense.pdf>.

Schwarzenberger, G. (1976). *A Manual of International Law*. London: Professional Books Limited, Sixth Edition.

Правни акти

Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict Sochi, 24 June 1992.

Agreement on a Cease-Fire and Separation of Forces, signed in Moscow on 14 May 1994.

Annex, Letter dated 21 September 1980 from the Minister of Foreign Affairs of Iraq to the Secretary-General, A/35/268.

Vienna Convention on the Law of Treaties (1969).

Geneva Agreements 20-21 July 1954.

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), 24 October 1970.

Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001.

Egyptian-Israeli General Armistice Agreement, No. 654, Rhodes, 24 February 1949.

ICJ, *Corfu Channel Case (United Kingdom v Albania)* (Merits) [1949] ICJ Reports.

ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986.

ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. 1996.

ICJ, *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, Judgment, I. C. J. Reports 1997.

ICJ, *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment of 6 November 2003, I.C.J. Reports 2003.

ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010.

ICJ Statute (1945).

International Law Commission, *Yearbook of the International Law Commission 1966*, Vol. II, United Nations, 1967.

Convention between Great Britain, Germany, Austria-Hungary, Spain, France, Italy, The Netherlands, Russia and Turkey Respecting the Free Navigation of the Suez Maritime Canal (1888).

Letter dated 11 August 2008 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2008/545.

Letter dated 1 April 2024 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council, UN doc. A/78/838-S/2024/281.

Letter dated 30 April 2024 from the Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the President of the Security Council, UN doc. S/2024/349.

Memorandum on Measures of Providing Safety and Strengthening of Mutual Confidence between the Sides in the Georgian-Ossetian Conflict Moscow, 16 May 1996.

Provisional Rules of Procedure (S/96/Rev.7)

Repertory of Practice of United Nations Organs, Charter of the United Nations Chapter VII — Action with respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression, Article 51 Supplement No. 3, Volume II, (1959-1966). Прегледо 7. 5. 2026. https://legal.un.org/repertory/art51/english/rep_supp3_vol2_art51.pdf.

Rome Statute of the International Criminal Court, 1998.

Treaty concerning the State frontier and neighborly relations with protocols (Iran and Iraq) (1976).

UN AEC, The First Report of the Atomic Energy Commission to the Security Council, UN doc. AEC/18/Rev. 1, 3 January 1946.

United Nations, General Assembly, Official Records, First Emergency Special Session, 563rd plenary meeting, New York, 3 November 1956, A/PV.563.

UN Security Council, *Resolution 678 (1990)*, UN Doc. S/RES/678, 29 November 1990.

UN Security Council, *Resolution 794 (1992)*, UN Doc. S/RES/794, 3 December 1992.

UN Security Council, *Resolution 836 (1993)*, UN Doc. S/RES/836, 4 June 1993.

UN Security Council, *Resolution 940 (1994)*, UN Doc. S/RES/940, 31 July 1994.

UN Security Council, *Resolution 1970 (2011)*, UN Doc. S/RES/1970, 26 February 2011

UN Security Council, *Resolution 1973 (2011)*, UN Doc. S/RES/1973, 17 March 2011.

UN Security Council, S/PV.751, 31 October 1956.

UN Security Council, 1140st meeting, S/PV.1140, 5 August 1964.

UN Security Council, S/PV.5952, 8 August 2008.

UN Security Council, S/PV.5953, 10 August 2008.

Charter of the United Nations (1945).

Kristian Kovač*

Use of Force in International Law and Breaches of International Treaties

Summary

The question of the relationship between the breach of an international treaty and the use of force is a question that is generally not considered controversial, considering that contemporary international law leaves no room for invoking a treaty breach as an independent legal ground for the use of force. This is established by examining the regime governing the prohibition of the use of force and the threat of using force in international law, the exceptions to that prohibition, as well as by considering the consequences of a violation of the rules of international treaty treaties and the rules on state responsibility for internationally wrongful acts. The research demonstrates the manner in which invoking a breach of international treaties is utilized in the argumentation of both States and the United Nations Security Council (UNSC). On the one hand, States do not invoke a treaty breach as an independent legal ground for the use of force but it is commonly used in practice as an argumentative element used to further substantiate the ground for the use of force; as a rule, it is the right to self-defense as an exception to the general prohibition on the use of force. On the other hand, the UNSC may explicitly or indirectly invoke treaty breaches within its argumentation when adopting resolutions under Chapter VII of the UN Charter which authorize 'all necessary measures'; thus, they actually authorize the use of force as the second exception to the general prohibition on the use of force. The subject matter of the analysis in this paper includes the doctrinal debate between extensive and restrictive interpretation of the right to self-defense in terms of the question of whether a breach of an international treaty can serve as a 'trigger' for activating the right to self-defense.

Keywords: *prohibition of the use of force, right to self-defense, UN Security Council, breach of international treaties, State responsibility for internationally wrongful acts.*

---

* PhD Candidate, Faculty of Law, University of Novi Sad

III ПРИКАЗИ / REVIEWS

**МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„ПРАВНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ“, ПРАВНИ
ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ,
НИШ, 11. и 12. ДЕЦЕМБАР 2025. ГОДИНЕ**

DOI: 10.5937/zrpfno-67425

UDK: 342.726-053.2/.6:061.3(497.11 Niš)"2025"(047)
UDK: 061.3

Приказ

Примљен: 20.05.2026.

Исправљен: /

Прихваћен: 27.05.2026.

У организацији Правног факултета Универзитета у Нишу и Центра за правна и друштвена истраживања, 11. и 12. децембра 2025. године у Нишу је одржана међународна научна конференција „Правна заштита деце“, посвећена обележавању 35 година од примене Конвенције Уједињених нација о правима детета. Конференција је имала двоструки хибридни карактер - са учешћем уживо и путем онлајн платформе, и одвијала се на српском и енглеском језику. На конференцији је учешће узело преко педесет учесника из више европских држава, чиме је омогућена широка компаративна и интердисциплинарна размена научних и стручних искустава у области правне заштите детета.

Свечано отварање конференције одржано је 11. децембра 2025. године. У уводном делу скупа присутнима се видео-поруком обратио декан Правног факултета у Нишу проф. др Предраг Цветковић, након чега је поздравну реч упутио продекан проф. др Александар Мојашевић. Свечани програм је употпуњен обраћањима представника међународних и европских институција и организација, који су нагласили значај сарадње академске заједнице, државних органа и међународних

---

* Асистент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: masa@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0001-5962-107X

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

партнера у области заштите права детета. У наставку свечаног дела обратио се декан Правног факултета Универзитета Аристотел у Солуну Панагијотис Главинис (Panagiotis Glavinis), који је истакао значај регионалне сарадње и компаративног правног приступа у уједињеној примени Конвенције о правима детета. Потом се обратила гђа Дејана Костадинова, директорка *UNICEF*-а у Србији, путем видео-обраћања, нагласивши значај партнерства научне заједнице, образовних установа и институција система. Уследило је онлајн укључење гђе Силвије Пановић Ђурић, представнице Делегације Европске уније у Србији, која је говорила о европским стандардима у области заштите права детета и значају слободе изражавања. О локалним перспективама у заштити права детета говорила је гђа Катарина Митровски, локална омбудсманка града Ниша. Подршку конференцији пренео је и доц. Венчислав Петров, продекан Правног факултета Универзитета „Св. Климент Охридски“ у Софији, путем видео-поруке. Свечани део програма употпунила је и проф. др Марија Игњатовић, управница Центра за правна и друштвена истраживања, а затим се скупу обратила доц. др Сања Ђорђевић Алексовски, коуредница конференције. У свом обраћању, она је указала на значај Конвенције Уједињених нација о правима детета као кључног међународноправног инструмента у заштити достојанства детета, као и на потребу да се обележавање значајних међународних датума не сведе на симболичку равн, већ да буде подстицај за критичко преиспитивање савремених изазова у области права детета. Посебно је нагласила да је у фокусу научне и професионалне пажње свако дете појединачно, укључујући децу изложену сиромаштву, насиљу, миграцијама и дигиталним ризицима, као и неопходност јачања њиховог гласа у правном и друштвеном систему.

Свечано отварање конференције окончано је приказивањем тематског филма о правима детета, припремљеног за потребе конференције, у чијем су креирању учествовали Правни факултет Универзитета у Нишу и Медија и реформ центар из Ниша.

Рад конференције настављен је у оквиру две паралелне сесије - јавноправне и приватноправне. У оквиру јавноправне сесије разматран је широк спектар питања из области уставног, међународног и кривичног права, усмерених на савремене изазове у правној заштити детета. Уставноправна и међународноправна излагања била су фокусирана на стандарде заштите права детета утврђене Конвенцијом Уједињених нација о правима детета, као и на њихову примену у националним правним порецима. Посебна пажња посвећена је пракси Комитета за права детета, улози омбудсмана и других институционалних механизма заштите, као и положају посебно осетљивих категорија деце. Анализирани су домети постојећих система заштите и потреба њиховог даљег

унапређења. Кривичноправни сегмент обухватио је заштиту малолетника у кривичном поступку, положај малолетних учинилаца и оштећених, као и кривичноправну заштиту деце од насиља, сексуалне експлоатације и трговине људима, уз осврт на савремене облике угрожавања безбедности деце. Међународноправни део сесије био је усмерен на примену Конвенције о правима детета у упоредним правним системима, уз компаративну анализу модела њене имплементације. Посебно су разматрани процеси хармонизације националних законодавстава са међународним стандардима и јачање механизма надзора над њиховом применом.

У оквиру приватноправне сесије разматран је широк спектар питања из области породичног, наследног, облигационог и имовинског права, са посебним освртом на правни положај детета у историјском и савременом контексту. Посебна пажња посвећена је породичноправним односима, укључујући вршење родитељског права након развода, право детета да живи са родитељима и одржава личне односе са родитељем са којим не живи, као и правну заштиту детета након престанка заједнице живота родитеља. Разматрани су и институти усвојења, једнородитељске породице и ограничења права детета на сазнање порекла. У области имовинских и облигационих односа анализирана су права детета на издржавање, имовинска права, порески аспект издржаване деце и одговорност родитеља за штету коју деца проузрокују трећим лицима, уз упоредноправни приступ. Посебно је истакнута улога државе у обезбеђивању имовинске заштите деце, укључујући савремене инструменте попут алиментационог фонда. Историјскоправни и компаративни део сесије обухватио је развој правног положаја детета од античког Рима, преко средњовековних правних система и османског права, до модерних кодификација. Посебан сегмент био је посвећен праву детета на здравље, информисани пристанак, приступ информацијама и заштиту у дигиталном простору, као и савременим изазовима еколошких права младих и климатских парница. Разматрана је и улога детета као носиоца права интелектуалне својине.

Поред правних аспеката, конференција је обухватила и шири друштвена питања заштите деце, укључујући положај детета у дигиталном окружењу, ризике савремених технологија, последице миграционих кретања и изазове у контексту оружаних сукоба. Интердисциплинарни приступ омогућио је свеобухватно сагледавање савремених проблема у области права детета. Конференција је показала изражену тематску разуђеност унутар савремених приступа праву детета, са јасним нагласком на интеракцију међународних стандарда и националних правних система. Посебно је уочљив тренд јачања интердисциплинарног приступа,

који указује на све већу потребу интеграције правних, друштвених и технолошких перспектива у анализи заштите права детета.

На основу изложеног може се закључити да је међународна научна конференција „Правна заштита деце“ представљала значајан научни догађај који је допринео развоју савремене правне мисли у области права детета, као и јачању међународне и регионалне научне сарадње. Конференција је потврдила континуитет Правног факултета Универзитета у Нишу као једног од значајних научних центара у области правних и друштвених наука. Публиковање тематског зборника радова са конференције допринеће даљој афирмацији резултата излагања и њиховој доступности широј научној и стручној јавности.

Конференција је реализована у оквиру савременог организационог и дигиталног концепта, који је укључивао и представљање институционалног електронског профила Факултета - *ALMA LEX*, чиме је додатно унапређена видљивост наставних и научноистраживачких активности.

Конференција је реализована уз финансијску подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, које је суфинансирало одржавање научног скупа.

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ (M51)

УПУТСТВО АУТОРИМА

Опште напомене	Рукопис рада компјутерски обрадити коришћењем програма <i>Word</i> , у фонту <i>Times New Roman</i> ћирилица (Serbian-Cyrillic), (осим оригиналних латиничних навода), величина фонта 12 pt , размак између редова 1,5. Формат странице треба да буде A4 .
Обим рада	Један ауторски табак - рад не треба да има више од 40.000 карактера, укључујући размаке (без апстракта, кључних речи, литературе и резимеа) , односно 6.000 карактера када се ради о приказима.
Језик и писмо	Језици на којима се могу објављивати радови су српски, енглески, руски, француски и немачки.
Наслов рада	Наслов рада куцати величином фонта 14 pt, bold , Times New Roman Наслов рада приложити и на енглеском језику.
Аутор(и)	Не уносити име(на) аутора у текст рада да би се обезбедила анонимност рецензирања. Подаци о аутору(има) биће доступни редакцији преко Асистент програма.
Подаци о пројекту или програму*	На дну прве странице текста, треба навести у фусноти следеће: Назив и број пројекта, назив програма, назив институције која финансира пројекат.
Подаци о усменом саопштењу рада*	Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом, податак о томе треба навести у оквиру посебне напомене на дну прве стране текста (фуснота).
Апстракт	Апстракт садржи 100-250 речи.
Кључне речи	Не више од 10 кључних речи на српском и енглеском језику (Key words).
Напомена о анонимности	У тексту се не смеју користити изрази који упућују или откривају идентитет аутора (нпр. „о томе видети у нашем раду...“ или „...мој рад под називом ...“ и слично). Неопходно је избрисати из самог документа било коју персоналну информацију/име које упућује на аутора. Могу се приложити документи у чијем опису као и тексту нема персоналних информација.
Структура текста	<ol style="list-style-type: none"> 1. Увод 2. Поднаслов 1 <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Поднаслов 2 <ol style="list-style-type: none"> 2.1.1. Поднаслов 3 3. Поднаслов 2 4. Закључак <p>Наслови и поднаслови пишу се фонтом 12 pt, bold.</p>
Литература (References)	Пише се након текста, као посебна секција. Поређати све јединице азбучним редом по презимену аутора, а код истог аутора, по години издавања (од најновије до најстарије). Молимо ауторе да искључе команду numbering, тј. без бројева испред. (Погледати табелу на крају упутства).
Резиме (Summary)	Пише се на крају текста после Литературе, дужине до 2 000 карактера (укључујући размаке), на српском и енглеском језику.
Табеле, графикони, слике	Табеле урадити у Wordу или Excelу. Фотографије, графиконе или слике доставити у формату .jpg.
Ауторска права	Аутори радова потписују сагласност за пренос ауторских права. Изјаву преузети овде .
Достава радова	Радови се предају путем онлајн система за електронско уређивање АСИСТЕНТ, https://aseestant.ceon.rs/index.php/zrpfm/index ПРИЛИКОМ ПРЕДАЈЕ РУКОПИСА ПОТРЕБНО ЈЕ ДА АУТОРИ ПОПУНЕ СВЕ ПОДАТКЕ О СЕБИ У РУБРИЦИ "МЕТАПОДАЦИ" (АФИЛИЈАЦИЈА, ЗВАЊЕ, СТАТУС, ORCID број, ИНСТИТУЦИЈА, ГРАД, ДРЖАВА), КАО И КЉУЧНЕ РЕЧИ ЗА РУКОПИС.

* Ови подаци уносе се само у случају да рад испуњава наведене услове (пројекат или саопштење)

УПУТСТВО ЗА ЦИТИРАЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Навођење цитата треба урадити у тексту, као што је наведено у упутству. **Фус ноте** користити само када је неопходно пружити додатно објашњење или пропратни коментар, као и у случају позивања на нормативни акт, службена гласила и одлуке судова.

Цитати и позиви на литературу у тексту и листа библиографских јединица на крају текста морају се у потпуности слагати. Сваки цитат из текста и позив на литературу мора да се нађе на листи библиографских јединица, односно, свака библиографска јединица наведена у литератури мора да се нађе у тексту. Позив на библиографске јединице наводи се у оригиналном писму, без превођења.

Врста рада	Референце – литература	Цитирање у тексту
Књига, 1 аутор	Келзен, Х. (2010). <i>Онима теорија права и државе</i> . Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.	(Келзен, 2010: 56)
Књига, Више аутора	Dimitrijević, V. Popović, D. Papić, T. Petrović, V. (2007). <i>Međunarodno pravo ljudskih prava</i> . Београд: Београдски центар за људска права.	Прво цитирање у тексту: (Dimitrijević, Popović, Papić, Petrović, 2007: 128) Наредно цитирање у тексту: (Dimitrijević et al. 2007: 200)
Колективно ауторство	<i>Oxford Essential World Atlas</i> . (1996). 3.ed. Oxford: Oxford University Press.	(Oxford, 1996: 245)
Рад или део књиге која има приређивача	Nolte, K. (2007). Zadaci i način rada nemačkog Bundestaga. U Pavlović, V. i Orlović, S. (Prir.). <i>Dileme i izazovi parlamentarizma</i> . Београд: Konrad Adenauer Stiftung. 279-289.	(Nolte, 2007: 280)
Чланак у часопису	Марковић, Р. (2006). Устав Републике Србије из 2006 – критички поглед. <i>Анали Правног факултета у Београду</i> . 2(LIV). 5-46	(Марковић, 2006: 36)
Енциклопедија	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> . Vol. 2. Tokyo: Kodansha. 1-3.	(Pittau, 1983: 3)
Институција као аутор	Републички завод за статистику. (2011). <i>Месечни статистички билтен</i> . Бр. 11.	(Републички завод за статистику, 2011)
Прописи	Закон о основама система васпитања и образовања. <i>Службени гласник РС</i> . Бр. 62. 2004.	Фус нота: Чл. 12. Закона о основама система васпитања и образовања, <i>Сл. гласник РС</i> , 62/04
Судске одлуке	Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] ECR II-2905 или <i>Omojudi v UK</i> (2010) 51 EHRR 10 или Одлука Уставног суда IY-197/2002. <i>Службени гласник РС</i> . Бр. 57. 2003.	Фус нота: Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] или Одлука Уставног суда IY-197/2002
Електронски извори	Wallace, A.R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Преузето 15.11.2005. http://www.gutenberg.org/etext/2530 или European Commission for Democracy through Law. <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> . Преузето 24.5.2007. http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp	Навођење у тексту: (Wallace, 2001) Фус нота: European Commission for Democracy through Law. <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> . Преузето 24.5.2007. http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp

ZBORNİK RADOVA PRAVNOG FAKULTETA U NIŠU (M51)

UPUTSTVO AUTORIMA

Opšte napomene	Rukopis rada kompjuterski obraditi korišćenjem programa <i>Word</i> , u fontu <i>Times New Roman ćirilica (Serbian-Cyrillic)</i> , (osim originalnih latiničnih navoda), veličina fonta 12 pt , razmak između redova 1,5. Format stranice treba da bude A4 .
Obim rada	Jedan autorski tabak - rad ne treba da ima više od 40.000 karaktera, uključujući razmake (bez apstrakta, ključnih reči, literature i rezimea) , odnosno 6.000 karaktera kada se radi o prikazima.
Jezik i pismo	Jezici na kojima se mogu objavljivati radovi su srpski, engleski, ruski, francuski i nemački.
Naslov rada	Naslov rada kucati veličinom fonta 14 pt, bold , Times New Roman Naslov rada priložiti i na engleskom jeziku.
Autor(i)	Ne unositi ime(na) autora u tekst rada da bi se obezbedila anonimnost recenziranja. Podaci o autoru(ima) biće dostupni redakciji preko Asistent programa.
Podaci o projektu ili programu*	Na dnu prve stranice teksta, treba navesti u fusnoti sledeće: Naziv i broj projekta, naziv programa, naziv institucije koja finansira projekat.
Podaci o usmenom saopštenju rada*	Ako je rad bio izložen na naučnom skupu u vidu usmenog saopštenja pod istim ili sličnim nazivom, podatak o tome treba navesti u okviru posebne napomene na dnu prve strane teksta (fusnota).
Apstrakt	Apstrakt sadrži 100-250 reči.
Ključne reči	Ne više od 10 ključnih reči na srpskom i engleskom jeziku (Key words).
Napomena o anonimnosti	U tekstu se ne smeju koristiti izrazi koji upućuju ili otkrivaju identitet autora (npr. „o tome videti u našem radu...“ ili „...moj rad pod nazivom ...“ i slično). Neophodno je izbrisati iz samog dokumenta bilo koju personalnu informaciju/ime koje upućuje na autora. Mogu se priložiti dokumenti u čijem opisu kao i tekstu nema personalnih informacija.
Struktura teksta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uvod 2. Podnaslov 1 <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Podnaslov 2 <ol style="list-style-type: none"> 2.1.1. Podnaslov 3 3. Podnaslov 2 4. Zaključak <p>Naslovi i podnaslovi pišu se fontom 12 pt, bold.</p>
Literatura (References)	Piše se nakon teksta, kao posebna sekcija. Poredati sve jedinice abuzbučnim redom po prezimenu autora, a kod istog autora, po godini izdavanja (od najnovije do najstarije). Molimo autore da isključe komandu numbering, tj. bez brojeva ispred. (Pogledati tabelu na kraju uputstva).
Rezime (Summary)	Piše se na kraju teksta posle Literature, dužine do 2 000 karaktera (uključujući razmake), na srpskom i engleskom jeziku.
Tabele, grafikoni, slike	Tabele uraditi u Wordu ili Excelu. Fotografije, grafikone ili slike dostaviti u formatu .jpg.
Autorska prava	Autori radova potpisuju saglasnost za prenos autorskih prava. Izjavu preuzeti ovde .
Dostava radova	Radovi se predaju putem onlajn sistema za elektronsko uređivanje ASISTENT, https://asestant.ceon.rs/index.php/zrpfni/index PRILIKOM PREDAJE RUKOPISA POTREBNO JE DA AUTORI POPUNE SVE PODATKE O SEBI U RUBRICI "METAPODACI" (AFILIJACIJA, ZVANJE, STATUS, ORCID broj, INSTITUCIJA, GRAD, DRŽAVA), KAO I KLJUČNE REČI ZA RUKOPIS.

* Ovi podaci unose se samo u slučaju da rad ispunjava navedene uslove (projekat ili saopštenje)

UPUTSTVO ZA CITIRANJE LITERATURE

Navodenje citata treba uraditi u **tekstu**, kao što je navedeno u uputstvu. **Fus note** koristiti samo kada je neophodno pružiti dodatno objašnjenje ili propratni komentar, kao i u slučaju pozivanja na normativni akt, službena glasila i odluke sudova.

Citati i pozivi na literaturu u tekstu i lista bibliografskih jedinica na kraju teksta moraju se u potpunosti slagati. Svaki citat iz teksta i poziv na literaturu mora da se nađe na listi bibliografskih jedinica, odnosno, svaka bibliografska jedinica navedena u literaturi mora da se nađe u tekstu. Poziv na bibliografske jedinice navodi se u originalnom pismu, bez prevodenja.

Vrsta rada	Reference – literatura	Citiranje u tekstu
Knjiga, 1 autor	Kelzen, H. (2010). <i>Opšta teorija prava i države</i> . Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu	(Kelzen, 2010: 56)
Knjiga, Više autora	Dimitrijević, V., Popović, D., Papić, T., Petrović, V. (2007). <i>Međunarodno pravo ljudskih prava</i> . Beograd: Beogradski centar za ljudska prava	Prvo citiranje u tekstu: (Dimitrijević, Popović, Papić, Petrović, 2007: 128) Naredno citiranje u tekstu: (Dimitrijević et al., 2007: 200)
Kolektivno autorstvo	<i>Oxford essential world atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press	(Oxford, 1996: 245)
Rad ili deo knjige koja ima priređivača	Nolte, K. (2007). Zadaci i način rada nemačkog Bundestaga. U V. Pavlović i S. Orlović (Prir.), <i>Dileme i izazovi parlamentarizma</i> (str. 279-289). Beograd: Konrad Adenauer Stiftung	(Nolte, 2007: 280)
Članak u časopisu	Marković, R. (2006). Ustav Republike Srbije iz 2006 – kritički pogled. <i>Anali Pravnog fakulteta u Beogradu</i> . 2(LIV). 5-46	(Marković, 2006: 36)
Enciklopedija	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha	(Pittau, 1983: 3)
Institucija kao autor	Republički zavod za statistiku. <i>Mesečni statistički bilten</i> . Br. 11 (2011)	(Republički zavod za statistiku, 2011)
Propisi	Zakon o osnovama sistemavaspitanjai obrazovanja. <i>Službeni glasnik RS</i> . Br. 62 (2004)	Fusnota: Čl. 12. Zakona o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, <i>Sl. glasnik RS</i> , 62/04
Sudske odluke	Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] ECR II-2905 ili <i>Omojudi v UK</i> (2010) 51 EHRH 10 ili Odluka Ustavnog suda IU-197/2002, <i>Službeni glasnik RS</i> . Br. 57 (2003)	Fusnota: Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] ili Odluka Ustavnog suda IU-197/2002
Elektronski izvori	Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved 15, November 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 ili European Commission for Democracy through Law, <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> , Retrieved 24, May 2007, from http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp	Navodenje u tekstu: (Wallace, 2001) Fusnota: European Commission for Democracy through Law, <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> , Retrieved 24, May 2007, from http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp

Collection of Papers, Faculty of Law, Niš (M51)

GUIDELINES FOR AUTHORS

General notes	The paper shall be processed in <i>MS Word (doc.)</i> format: paper size A4; font <i>Times New Roman (Serbian-Cyrillic)</i> , except for papers originally written in <i>Latin</i> script; font size 12 pt; line spacing 1,5.
Paper length	The paper shall not exceed 16 pages. An article shall not exceed 40.000 characters (including spaces - without abstract, keywords, literature and summary) . A review shall not exceed 6.000 characters (including spaces).
Language and script	Papers may be written in Serbian, English, Russian, French and German.
Paper Title	The paper title shall be formatted in font <i>Times New Roman</i> , font size 14 pt, bold . The title shall be submitted in English as well.
Author(s)	In order to ensure the author's anonymity and preclude bias in the double-blind peer review process, the author's name and surname should not be included in the article submitted for review. The data about the author(s) will be available to the Editorial staff via the <i>Aseestant</i> program.
Data on the project or program*(optional)	In the footnote at the bottom of the first page of the text shall include: the project/program title and the project number, the project title, the name of the institution financially supporting the project.
Data on the oral presentation of the paper*(optional)	In case the paper has already been presented under the same or similar title in the form of a report at a prior scientific conference, authors are obliged to enter a relevant notification in a separate footnote at the bottom of the first page of the paper.
Abstract	The abstract shall comprise 100 - 250 words at the most
Key words	The list of key words following the abstract shall not exceed 10 key words. The key words shall be submitted in both Serbian and English.
Note on author's identity (anonymity)	In order to ensure the author's anonymity, the text of the submitted article should not include phrases that refer to or reveal the author's identity (e.g. "for more information, see our paper on..." or "my paper titled...", and alike). The authors of the document must delete their names from the text, with "Author" and year used in the references and footnotes, instead of the authors' name, article title, etc. Also, author identification should also be removed from the properties for the file.
Text structure	<ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction 2. Chapter 1 <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Section 2 <ol style="list-style-type: none"> 2.1.1. Subsection 3 3. Chapter 2 4. Conclusion <p>All headings (Chapters) and subheadings (Sections and Subsections) shall be in <i>Times New Roman</i>, font 12 pt, bold.</p>
References	At the end of the submitted text, the author(s) shall provide a list of References. All entries shall be listed in alphabetical order by author's surname, and each entry shall include the source and the year of publication. When referring to the same author, include the year of publication (from the most recently dated backwards). Please, see the table at the end of the <i>Guidelines for Authors</i> .
Summary	The summary shall be included at the end of the text, after the References. The summary shall not exceed 2.000 characters (including spaces) and it shall be submitted in both Serbian and English .
Tables, graphs, figures	Tables shall be prepared in <i>MS Word</i> or in <i>Excell</i> . Photos, graphs or figures shall be in jpg format.
Copyright	The authors are obliged to sign a written consent on the transfer of copyright. The Author's Statement may be downloaded here .
Paper submission	The articles are to be submitted via online editorial management system ASEESTANT, http://aseestant.ceon.rs/index.php/zrpf/index WHEN SUBMITTING THE MANUSCRIPT, AUTHORS ARE REQUIRED TO FILL IN ALL THEIR INFORMATION IN THE "METADATA" SECTION (AFFILIATION, TITLE, STATUS, ORCID ID, INSTITUTION, CITY, COUNTRY), AS WELL AS KEYWORDS FOR THE MANUSCRIPT.

* The data shall be included only if the paper is subject to such circumstances.

CITATION GUIDELINES

The citations should be included in the text, in line with the guidelines provided below. Footnotes shall be used only for additional explanation or commentary and for referring to the specific normative act, official journals, and court decisions.

In-text citations and reference entries shall fully comply with the list of bibliographic units in the References, provided at the end of the paper. Each in-text citation and reference entry shall be clearly cross-referenced in the list of bibliographic units and, vice versa, each bibliographic unit shall be entered in the text of the submitted paper. The referential sources shall be cited in the language and script of the original work (without providing an English translation).

Type of work	References	In-text citation
Book (a single author)	Jones, C. P. (1994). <i>Investments: Analysis and Management</i> . New York: John Wiley & Sons. Ltd.	(Jones, 1994: 123)
Book (a number of authors)	Osterrieder, H., Bahloul, H., Wright, G., Shafner, K., Mozur, M. (2006). <i>Joining Forces and Resources for Sustainable Development Cooperation among Municipalities – A Guide for Practitioners</i> . Bratislava: UNDP	First in-text citation: (Osterrieder, Bahloul, Wright, Shafner, Mozur, 2006: 31) A subsequent in-text citation: (Osterrieder et al., 2006: 45)
Joint authorship (a group of authors)	<i>Oxford Essential World Atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press	(Oxford, 1996: 245)
An article or a chapter in a book with an editor	Scot, C., del Busto, E. (2009). Chemical and Surgical Castration. In Wright, R. G. (ed.), <i>Sex Offender Laws, Failed Policies and New Directions</i> (pp. 291-338). New York: Springer	(Scot, del Busto, 2009: 295)
Journal article	Sandler, J. C., Freeman, N. J. (2007). Tipology of Female Sex Offenders: A Test of Vandiver and Kercher. <i>Sex Abuse</i> . 19 (2). 73-89	(Sandler, Freeman, 2007: 79)
Encyclopedia	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha Encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha	(Pittau, 1983: 3)
Institution (as an author)	Statistical Office of the Republic of Serbia, <i>Monthly statistical bulletin</i> , No. 11 (2011)	(Statistical Office RS, 2011)
Legal documents and regulations	Education Act, Official Gazette RS, No. 62 (2004)	Footnote: Article 12. Education Act, Official Gazette RS, 62/04
Court decisions	Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] ECR II-2905; or <i>Omojudi v UK</i> (2010) 51 EHRR 10; or Constitutional Court decision IV-197/2002, <i>Official Gazette RS</i> , No. 57 (2003)	Footnote: Case T-344/99 <i>Arne Mathisen AS v Council</i> [2002] or Constitutional Court decision IV-197/2002
Online sources	Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved 15 November 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 ; or European Commission for Democracy through Law, <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> , Retrieved 24 May 2007, from http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp	In-text citation: (Wallace, 2001) Footnote: European Commission for Democracy through Law, <i>Opinion on the Constitution of Serbia</i> , Retrieved 24 May 2007, from http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

34

ЗБОРНИК радова Правног факултета у Нишу = Collection of papers Faculty of Law, Niš / главни и одговорни уредник Марина Димитријевић. - 1974- . - Ниш : Правни факултет Универзитета у Нишу, 1974- (Београд : Донат Граф).

Три пута годишње. - Текст на срп. и енгл. језику. - Је наставак:
Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu = ISSN 2217-2467. -
Drugo izdanje na drugom medijumu: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu (Online) = ISSN 2560-3116
ISSN 0350-8501 = Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu
COBISS.SR-ID 12417794